SİVAS
Şehrengizi

ŞEHİR MERSİYESİ
Mehmet Şarkışla

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Prof. Dr. Recep Toparlı

2. Baskı: Eylül 2017 - İstanbul
ISBN : 978-605-5487-97-3
Yayıncı Sertifika No: 33979

DİZGİ - KAPAK
Pikatron Medya Ltd. Şti.
0850 455 14 34

BASKI - CİLT
XXXXXXX
XXXXX XXXX
Sertika No: XXXXXX

SİVAS BELEDİYESİ
Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Sularbaşı Mah. Atatürk Cad. No:3 58069 Merkez - Sivas
www.sivas.bel.tr 444 58 44

© Her hakkı saklıdır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Şehir Mersiyesi

Mehmet Şarkışla

MEHMET
ŞARKIŞLA

1960 Sivas doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamlamıştır.

1978'de Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanmış ve buradan mezun olmuştur.

1983'te başladığı lise edebiyat öğretmenliği hizmetini beş yıl sürdürdükten sonra istifa ederek özel öğretim kurumlarında öğretmenlik, eğitim danışmanlığı ve yöneticiliği yapmıştır.

Şehir kültürü ve kültür hayatına dair televizyon programı hazırlamış ve sunmuştur.

Ayrıca muhtelif dergi ve mahalli gazetelerde yazıları çıkmıştır.

Babam,
Merhum ve mağfur
Mehmet Necati ŞARKIŞLA'ya …

İÇİNDEKİLER

TAKDİM / **11**
MUKADDİME NİYETİNE / **13**

ŞEHİR MERSİYESİ / **17**
İKBALDEN ZEVALE / **23**
EŞKÂL-İ ŞEHİR / **29**
SÜRGÜNDEKİ KUŞLAR / **71**
SÖZ ŞEHRİNİN NAĞMELERİ / **81**
LEHÇESİNDE ŞAKIYAN ŞEHİR / **101**
ŞEHRİN DİNİ HÜVİYETİ / **111**
OYUNDAN SPORA / **133**
GEÇMİŞTEN BUGÜNE "HÂL"İMİZİN AHVALİ / **145**

BİRKAÇ AŞİNA
BİR ZARAFET ABİDESİ DOĞAN (ERDİNÇ) AĞABEY / **165**
CAHİT USTA NAMIDİĞER DELİ CAHİT (1932-1989) / **175**
HAMAL SARI MEMMET / **187**

ŞEHİR MEDHİYESİ
EVİNİ SEVMEK / **203**
ŞEHRİ KOMŞULARDA SEVMEK / **209**
DAÜSSILA / NOSTALJİ MARAZI / **217**
HATİME NİYETİNE / **223**

Bir Fotoğrafta Şehri Okumak …

Mıntıkanın Dörtyol civarı olduğu, eski Paşa Camisi'nin minaresinden ve sağdaki taş binadan anlaşılıyor.

Hava güneşli … Sivas'ın alâmetifarikası kavakların gür yeşilliği mevsimin yaz olduğunu söylüyor. Sol tarafta sivil mimarinin güzel ahşap örnekleri var. Biraz bakımsız da olsa caddeler kaldırımlı, yollar taş döşeli …

Şapka inkılâbının evveline ait bir fotoğraf olduğunun emaresi, başlardaki fesler…

Fotoğrafta üç hanım, yanlarında erkek olmaksızın çarşıdalar ve dikkat buyurunuz, kara değil beyaz çarşaflarla (bürük) arz-ı endam etmedeler. Onlara atfedilmiş bir tek erkek nazarı yok; herkes işinde gücünde, kendi hâlinde … Hemen sol tarafta muhtemelen babasının kucağında bir kız çocuğu görülüyor. Bir fotoğraf karesinde medeni insanların şehre hâkim olan güzelliğini seyrediniz ve bugüne bakıp "Esefâ!" deyiniz.

TAKDİM

Anadolu'nun en kadim şehirlerinden birisi olan Sivas, yüzyılların birikimiyle oluşan tarihî ve kültürel zenginliğe sahiptir. Selçukludan Osmanlıya ve Cumhuriyet'e uzanan medeniyet yolculuğunda, Sivas hem ülkemizin en önemli şehirlerinden birisi hem de bu topraklarda yaşayan insanlarımızın müreffeh ve huzurlu bir hayat sürmelerinin mekânı olmuştur hep.

İnanıyoruz ki; çağdaş kent yönetimlerinin fonksiyonel amaçları arasında şehirleri fiziksel çehreleri ve altyapılarıyla yaşanabilir mekânlar yapmaya uğraşmaları kadar, üzerinde yaşayan insanları, kültürel damarlarından besleyecek kanalları destekleyerek, çağın gelişen imkânlarıyla buluşturan ortam ve imkânı sağlamaya yönelik görevleri de bulunmaktadır.

Bu çerçevede belediyecilik anlayışımız içerisinde, tarihten gelen kültürel mirasımızı yeni kuşaklarla buluşturmak ve özellikle bugünün ve geleceğin daha yaşanılabilir bir şehrine hizmet etmek gayesindeyiz. Güzel şehrimizin tarihî dokusunu korumaya ve ön plana çıkarmaya yönelik projelerimizle birlikte, insanımızın yaşadığı coğrafya ile barışık olması için nezih ve estetik iskân mekânları ve sosyal donatılar, ulaşım imkânları ve yeşil alanlar oluşturmanın gayreti içerisindeyiz. Bunlara yönelik geniş kapsamlı projelerimizi uygulamaya koymaktayız.

Yine bu şehrin insanlarının kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla konserler, şiir dinletileri düzenlemekte, panel ve sempozyumlar yapmaktayız. Ayrıca bu şehrin geçmişteki değerli ve yol gösterici şahsiyetlerinin eserlerini günümüze aktarmanın çabası içerisindeyiz.

İşte bu kitapla kültürel çalışmalarımızın bir örneğini daha sizlere sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Sultanşehrimizi çeşitli yönleriyle tanıtmak amacıyla hazırladığımız, bundan sonra da yeni kitaplarla devam edecek olan Sivas Şehrengizleri dizisi, şehrimizin usta kalemleri tarafından ele alınmıştır. Büyük bir beğeni ile okuyacağınızı umduğum bu dizinin içinde yer alan Şehir Mersiyesi adlı eserimizin yazarı Mehmet ŞARKIŞLA Hocamızı kutluyor, Sivas Şehrengizleri dizisi fikrini ortaya atan ve yayın editörlüğünü yapan çok değerli hocamız Prof. Dr. Recep TOPARLI'ya, kitabın basımında ve yayımlanmasında emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

Sultanşehrimiz için daha nice eserler yayımlamak dileğiyle …

Sami Aydın
Sivas Belediye Başkanı

MUKADDİME NİYETİNE

Sivas, Türklerin Selçuklular devrinde ele geçirdiği Anadolu şehirlerinin birbirine benzeyenlerinden biri… Erzurum, Kayseri, Konya, Karaman gibi… Belki Osmanlının mayaladığı Bursa biraz farklıdır. Bu sebeple Sivas'a ve Sivas'taki hayata dair yazılacak yazılarda diğer kadim Anadolu şehirlerinde yaşananlara benzer haller ve hadiseler anlatılmış olur.

İstanbul istisna ve müstesnadır. *"İstanbul'un benzediği tek şey benzersizliğidir."* cümlesini okuduğum kitap ve yazarı hatırımda değil. Orhan Pamuk da İstanbul için *"Şehir binlerce yazara yüzlerce yıl yetecek hikâyeyle kaynaşır."* der, haklıdır. Altmış sene evvel doğduğu evin penceresinden aynı sokağa, aynı Boğaz'a, biraz daha yaşlanan çınarın dalları arasından bakmak nasıl bir duygudur, ancak yaşayan ve bilen anlatabilir. Sivas'ta birkaç tarihî abidenin ve kamu binasının dışında elli sene evveline ait hiçbir şey yerli yerinde değil. Şehir mütemadiyen değişti, halen değişiyor… Kırk sene önce vefat eden birini mezarından kaldırıp getirsek evinin yolunu bulamaz, yolunu bulsa evinin yerini bulamaz, evinin yerini bulsa evini bulamaz. Kırk senede şehrin mahalle sayısı ikiye katlanmış, nüfusu üçe. Bu değişimi sağlıklı bir psikolojiyle sindirerek geçiştirmek mümkün mü? Kafa karıştıran bir durum bu… Her şeyin bu kadar süratle değişmesi hafıza ihtiyacını yok ediyor. Hiçbir şey değişmeden kalsaydı, kalamaz ya, yine hep hatıraların ablukasına mahkûm olur muyduk?

Şehrin cadde, sokak, meydan, bahçe, ev, çarşı, dükkân, okul, mabet gibi bütün elemanları; bizim de birer uzvumuzdan farksızdı. Şimdi, süratli ve kökten değişimin yarattığı yabancılaşmayla protez organlarımız gibi … Artık ne şehir bizim hayatımızı kucaklayabilecek bir şefkat taşıyabiliyor ne de biz şehri hayatımızın tamamlayıcı bir unsuru olarak benimseyebiliyoruz.

Şehre dair söz söylemek, şehrin ruhunu anlamaya çalışmaktır ve bilenin söylemesi gerekir; yazdıklarım şehrin ruhunun bana fısıldadıklarıdır. Bu kitabın zihnimde şekillenmesiyle vücuda gelmesi arasında çok uzun bir süre var. Bu uzun süreli tehir, şuurlu bir tercihtir. Şehir hayatından, hatıralarından bahseden pek çok kitap neşredilmişken kitaplık raflarında benim yazabileceğim bir kitabın doldurabileceği bir boşluk bulunup bulunmadığı hususunda uzun müddet tereddüt yaşadım, hâlâ yazılabilecek şeylerin varlığına inandığım için neşrine karar verdim.

Kitabım salt bir hatıra, müstakil bir hikâye veya sadece bir deneme kitabı değildir; ancak hepsinden müteşekkil olduğu söylenebilir. Yazılarımda temas ettiğim hususlar, şahsi kanaatlerim, hislerim, fikirlerim, hatıralarım, müşahedelerimdir.

İnsanın bin bir türlü ruh hâlinin ve günden güne değişebilen fikirlerinin bulunması gelişmesinin tabii bir neticesi olduğuna göre yazılarımın muhtelif yerlerinde çelişki gibi görünebilecek biri diğerine aykırı cümlelerin muhtemel varlığının hislerimin ve fikirlerimin mütemadi değişimine bağlanmasını arzu ederim. Baştan sona birçok kusurum tespit edilebilir, peşinen kabulümdür. Ancak yazdıklarımın samimiyetine toz kondurulması bühtan olur.

Andre Gide, *"Anı yazmak ölümden bir şeyler kurtarmaktır."* demiş. Maksadım şehre dair hatıra, hikâye ve hakikatlerin kendi penceremden

gördüğüm şekliyle geleceğe kalmasını sağlamaktır. Aslında benimle kabre gömülmesine gönlümün razı gelemeyeceği şeyleri, bu vesileyle de kendimi kayıt altına almakla bahtiyarım.

Muhtelif sohbet meclislerinde *"Yaz bunları."* diyerek teşvik gördüğüm dostlarıma, aile efradıma, metinlerin tashihini yüksünmeden ve gönüllü olarak üzerine alan Hocam Sayın Prof. Dr. Recep Toparlı'ya ve şehir kültür tarihinin bilgesi Sayın Halûk Çağdaş'a, fotoğraf arşivinden yararlandığım herkese, özellikle Sayın Ahmet Göze'ye ve Sivas Şehrengizi külliyatı arasında kitabımın yeniden neşrini sağlayan Belediye Başkanı Sayın Sami Aydın'a kalben teşekkür ederim.

Mehmet Şarkışla

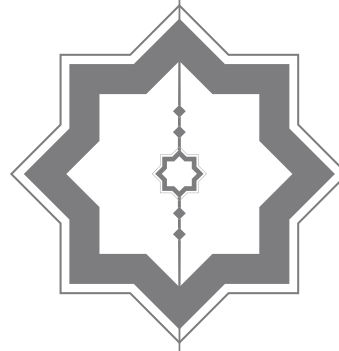

ŞEHİR MERSİYESİ

"Bir gün bir derviş gibi çıkıp gelirsem eğer,
Görürsem bir daha gönül gözüyle seni;
Anla bir rüzgâr gibi yüreğimden geçeni.
Ve sonra anam gibi sar beni sultan şehir."

Yavuz Bülent BÂKİLER

Mahallî siyasetçilerimiz Yavuz Bülent Bakiler'in "Sivas Hasreti" şiirinde Sivas'a atfettiği "Sultan Şehir" sıfatını, memleketimize karşı hissettikleri derin muhabbet ve sadakatlerinin bir ifadesi olmak üzere kendi jargonlarınca çok popüler bir slogana dönüştürdüler. Biz Sivasîler de "Sultan Şehir" sloganını, meşin bohçalı muska gibi sihrine inanarak benimsedik ve boynumuza yakıştırdık. Hepimiz bu şehrin mağrur prensleriyiz. "Sultan Şehir" iltifatına yakın tarihlerde bir de "Kültür Şehri" takviyesi yapıldı. Çifte kuvvet … Sivas'ı ve Sivaslılığı yücelterek hoşluk etmek tam da Şark'a mahsus siyaset dehası... Bu sloganların içini hangi malzemelerle dolduracağız? Mesele burada … Hâlihazırdaki vaziyetimize rağmen kültür ve şehir mefhumlarının birbirine yakışıp yakışmadığını vicdanlara bırakalım. Galiba, şehri yozlaştırma taksiratımızı hafifletme niyetiyle gayret ediyoruz veya maziperestlik hoşumuza gidiyor.

Ailemizi, kökümüzü ve doğduğumuz yeri tercih edemeyiz ve şehir kütüğünden kaydımızı sildiremeyiz. Yoksa şuursuzca köhneleştirdiği-

miz Sivas'ı ve Sivaslılığımızı yücelterek teselli mi arıyoruz. Bence bize en uygun düşen ifadeyi Ziya Paşa söylemiş:

"Seyretti hevâ üzre denir taht-ı Süleyman
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde!"

Nicedir lime lime döküldüğümüze bakmayın. Bundan yedi asır evvel "Kültür Şehri" tamlamasının vasıflandırabileceği dünya şehirlerinden TOP-10 listesi oluşturulsa, listede İstanbul, Bursa değil kesinlikle Sivas yer alırdı. O devirde Konya, Kayseri, Erzurum dâhil Anadolu'da ticaret, eğitim, kültür ve medeniyet bakımından Sivas'la mukayese edilebilecek bir şehir bulunmadığını merhum Prof. Dr. Osman Turan başta olmak üzere Selçuklu tarihi uzmanları ilmî bir hakikat olarak tespit etmektedirler. Eğer "Sultan Şehir" veya "Kültür Şehri" ifadeleri eski devirlerin debdebe ve şaşaasına telmih olmak üzere kullanılıyorsa, o günkü değerlerimizi bir transmisyon halinde bugüne aktarmaya çalışmakla şimdiki boş övünmelerin avuntusundan daha faydalı ve hakikatli bir iş yapmış olmaz mıyız? Popülist sloganlarla kubarmak yerine bu medeni mirası inkâr ve reddeden sosyal hoyratlıktan, kültürel sığlıktan, iktisadi kısırlıktan kurtulacağımız kolektif bir düşünmeye ve yekinmeye daha fazla muhtaç değil miyiz?

Gerek fiziki cephesi gerek sosyal kimliğiyle bugünkü Sivas'ın "Sultan Şehir", "Kültür Şehri" sıfatlarına liyakatinden bahsetmek, ancak bir temenni veya dua niyetiyle mümkündür.

İmar Keşmekeşi

Ceddimiz yüzlerce yıl öncesinden kurduğu hayalle binlerce yıl sonrasına miras kalacak eserler inşa etmişti. Onların torunlarının berbat ettikleri sünepe şehirler, imar kabiliyetimizin şimdiki çapsızlığını hiçbir yoruma, tevile ihtiyaç bırakmayacak kadar gözler önüne seriyor. Şehrin klasik taş-ahşap üsluptan betonarmeye geçişi sürecinde yaşadı-

ğımız zihin bulanıklığının semeresi elimizdeki enkazdır. Belli ki şehirde çağın icaplarına ayak uydurmak ve modernizasyon bakımından bir kısırlık var. Şehirler meydan, yol ve bina gibi elemanlardan oluşur. Şehrimiz bu objelerden hangisi bakımından olumlu bir hususiyete sahiptir; hangi kavşak, hangi cadde, hangi bina bu şehirde çağın ve geleceğin ihtiyaçları gözetilerek tasarlanmıştır; yetmiş seksen senedir şu meydan, şu cadde, şu kavşak, şu pasaj, şu site, şu bina iyi olmuş denebilecek bir imar hizmet var mıdır? Zihnimi yoruyorum, nafile …

Nüfus yekûnumuz, şehrin taşıyamayacağı kadar büyük olmamakla birlikte idarecilerin ufuksuzluğu şehrin geleceğini kurutmuştur. Doğru bir şehir imarı için sadece akla, zevke ve iyi niyete ihtiyaç varken şehrin sandığa yansıyan iradesi bu ihtiyaca cevap verecek tercihler ortaya koyamamıştır. Yapılabilecek şeyler belki vardır; ama zihin duvarları çıkarcı siyasetin kalın taşlarıyla örülmüş anlayışla fazlaca ümidvâr olmak mümkün değildir. Geçmişte siyasetin oportünist aktörleri, bizleri ufuksuz bir şehre mecbur ve mahkûm bıraktılar. Mahallî idareciler ve müteahhitler elbirliği ile sivil mimariyi tırpanlayarak kırk elli sene evveline kadar çarşı, mahalle ve sokaklardan yayılan şehir estetiğini yok ettiler. Pitoresk güzelliğinden bahsedilebilecek bir tek sokak, mahalle, semt bırakmadılar. Güneş, ışık, manzara her evin adaletle istifade etmesi gereken bir hak iken şehrin yeni konut mimarisinde sadece hak bilmez fırsatçı kodamanların yararlandığı bir nimete dönüştü. Şehrin merkezî alanları, yalnızca aristokrat ve zenginlerin yaşadığı mekânlarla işgal edildi.

Şehir eskiden Meraküm, Yukarı Tekke, Gardaşlar, Kale gibi tabii ufuk çizgileriyle en geniş şekilde kavranırken, şimdi azami yirmi metrelik caddelerin iki tarafında bitişik nizamla sıkıştırılmış çok katlı binaların müsaade ettiği kadarıyla gökyüzünde bir evlek yeri ancak temaşa edebiliyoruz. Masal mimarisinin tılsımı, şehrin sivil dokusunu oluşturan geleneksel evlerin çürükçülerce sökülmesiyle bozuldu ve şehir kül-

türü bu enkazla beraber şehir çöplüğüne atıldı. Üslupsuzluk, zevksizlik ve ahenksizlik konut mimarisinden, cadde, sokak, kaldırım düzenine, mağaza vitrininden bina cephe renklerine, çatı kaplamalarından PVC kaplı balkonlara kadar her şeye hâkim oldu. O demden beri rüzgârına kapıldığımız yeni tarzımız Vandalizm ve lümpenliktir.

Şehir, son kırk elli senelik imarıyla bir metamorfoz yaşamıştır ve şehrin aslına dönmesi imkânsızdır. Siyaset literatürünün dillere pelesenk ettiği kentsel dönüşüm propagandası, hokus pokus maharetiyle göz boyamaya kalkışmaktır.

Kaybolan Şehirli Edası

Uygar ve medeni kelimelerinin dilimizde kazandığı manalar, bu mefhumların şehirle ve şehir hayatıyla irtibatının da delilidir. Uygurların ilk defa yerleşik hayata geçip şehirleri kurmasından mülhem "uygar" ve Ortaçağda insanlığın Asrısaadeti idrak ettiği ilk İslam sitesinin Efendi'mizin kılavuzluğunda Medine'de kurulmasından mülhem "medeni" kelimeleri yalnızca şehrin değil; aynı zamanda şehirli tavır ve tarzının da karşılığıdır. Zarafet, görgü, adabımuaşeret; şehirde bir ve beraber yaşayan herkesin birbirinin hukukuna riayet etmesiyle oluşmuş bir davranışlar manzumesidir.

Pekâlâ, övündüğümüz medeniyet mirasımızla şimdiki amellerimizin muvafakatinden bahsedilebilir mi? Şüphesiz patlayan nüfuslarıyla ve değişen demografik yapılarıyla kentler yepyeni bir hüviyete büründü. Ve galiba henüz şehrin ve şehirleşmenin kıymetini idrak edemedik. İnsanlar arasında muaşereti teati ederek şehrin ve şehirliliğin icaplarınca gelişmek yerine, ya "yerlilik" kelimesinin içine gizlediğimiz bir böbürlenmeye sığındık veya şehir talanından payımıza düşeni kapmak için arsızlığı, bedeviliği ve hoyratlığı yükselen değer olarak meşru görmeye başladık. İçimizdeki sınıf atlama hırsı, ahlakımızı ifsat etti. Zihnî,

kültürel ve ahlaki çürüme; binalarımıza, sokaklarımıza, caddelerimize, meydanlarımıza sirayet etti. Hem ahlak hem estetik bakımından kir pasak içerisindeyiz.

Manzara şehrin dehşetli bir değişim yaşadığını göstermektedir. Şehrin banileri medenilerdi, felâketi bedeviler elinden oldu. Köyde yaşamayı tabii, kolay ve şüphesiz güzel hâle getiren bir davranışlar manzumesi olan köylülük; maalesef şehirde medeni ve modern hayata direnişi ifade etmektedir. Köyden göçü kabule zihnen hazır olmayan şehir, köylülüğü medeni bir rehabilitasyon sürecinde ıslah edememiştir ve şehirlilik artık şehre hükmeden köylülük karşısında mağlup olmuştur. Şehir, köylülüğü potasında eritememiş; ama köylülük diz çöktürdüğü şehri ve şehirliliği kendi hizasına getirmiştir. Bu hezimet, aynı zamanda kentsel yaşam kalitesine meydan okuyan kabalığın ve çıkarcılığın medeni seviyeyi yükseltmeye katkı sağlayacak ferdi teşebbüsleri sindirmesine yol açmıştır.

Kentsel Yaşam Kalitesizliği

Kentsel yaşam kalitesini artırmaya matuf tedbirler, devletten bilhassa mahallî idarelerden beklenmektedir. Fakat modern bir memlekette medeni bir adam gibi yaşamanın kaidelerini kamu adına belirleyen kurum ve kuruluşlar olduğu gibi, amme nizamına uyması gerekenler de insanlardır. Bir fert olarak yaşadığı şehrin nimetini de külfetini de paylaşan her insan diğer insanlarla bir ve beraber olarak şehrin kaderinin ortağıdır. Herkesin mesuliyeti vardır. Yalnızca kamuya ait cadde, sokak, kaldırım, okul, park, pazar, meydan, cami, hastane, kavşak, durak, geçit, otobüs, market, mağaza, alışveriş merkezi gibi ortak kullanım sahalarında değil, müstakilen kendimize ait ortam, mekân ve alanlarda da bizim dışımızdakilere karşı mesuliyetimizin gereğini yerine getirmek; kentsel yaşam kalitesine ferdi katkımızın temelini teşkil eder. Ebeveynin evde, esnaf ve tüccarın dükkânda, memurun devlet dairesinde, patronun

işyerinde, öğretmenin okulda, polisin karakolda, yayanın kaldırımda, şoförün direksiyonda, seyircinin tribünde, zanaatkârın tezgâhta, amelenin inşaatta, imamın camide, doktorun hastanede, hülasa herkesin her yerde birbirinin hukukunu koruyup gözetmesi; kentte yaşama kalitesini artırma pratiğidir. Asgari adamlık müeyyidelerine riayet etmekle, kanunun dayatmasına ihtiyaç kalmaksızın kentsel yaşam kalitesine ferdi katkımızı sağlamış oluruz.

Şehir kültürü ve medeni duruş, salt mektep medresede tahsille sahip olunacak bir birikim değil, evde aileden terbiye yoluyla tevarüs ederek benimsenebilecek bir hayat tarzıdır. Okulda verilen eğitim öğretimle insanların şehir kültürünü ve iyi vatandaşlık şuurunu ne kadarcık benimsedikleri ortadadır. Eğitim istatistiklerindeki trendin yükselişine mukabil medeni bir irtifa kaybı yaşadığımız reddedilemez bir hakikattir.

…

Sultan öldü, ona dair söylenenler mersiyeden ibarettir.

İKBALDEN ZEVALE

"Tarih, galiplerin yazdığı bir kitap..."
Cemil Meriç

Kitapların savaşlar, işgaller, istilalar, insan zayiatı, mazlumlar ve zalimler hakkında aktardığı bilgiler; tarihçilerin kaynaklara düştükleri sübjektif notlardan ibarettir. Hadiseleri kaydedenlerin tarafgirliğine, zihniyetine ve üslubuna göre tarihi biz zihnimizde inşa ediyoruz.

İkbal Devri

Siyasi tarihe dair kitapların aktardığı bilgiler, itibari (kurmaca) hikâyelerden farksızdır. Yazan, bilgilerini kaydederken inanç ve fikirlerinin tasallutundan kurtulamaz. Sahih ve hakiki tarih, insanlığın ve insan eliyle kurulan medeniyetin, bilimin, kültürün, sanatın tarihidir. Şehrin mazisinde yapılanlardan, kurulanlardan günümüze intikal eden eserler, o günlere dair söylenip yazılanlardan daha muteber tarihî delillerdir. On üçüncü asırdan kalan kadim eserleri dikkatli nazarlarla inceleyen bir irfan sahibi, Sivas'ta fetih senelerinden sonra bir medeniyete hangi inançla, ne maksatla ve nasıl bir marifetle hayat verildiğini anlayabilir. Manzaradan çıkarılabilecek hüküm şudur: Şehrin muhtelif yerlerine banilerinin hayat felsefelerinin sembolleri olarak serpiştirilen lâyemut abideler, bir gerdanlık gibi her bir taşı kuyumcu titizliğiyle ve sonsuzluk şuuruyla işlenmiştir. Kitaplar ne söylerse söylesin, elimizdeki nadire ve

nadide eserler, şehirdeki medeniyetin tarihî macerasını sessiz bir vakarla göstermektedir. Bütün kaynaklar Timur'un askerî galebesinden bahsetse de, eserlerin ruhunda yaşayan tarih, asıl muzaffer olarak ebediyete eserler bırakan insanları işaret etmektedir. Medrese talebelerini diri diri toprağa gömen Timur'un zulüm hikâyelerinden ve darbımeselinden başka ne intikal edebilirdi ki?

"Sana bir iş edeyim ki Timur Sivas'a etmemiş olsun."

Böyle bir ilenç hatırasıyla lanet okunan Lenk Timur'un Sivas'ta yüzlere tebessüm düşüren tek hatırasını, onunla istihza eden çocukların aksayarak oynadıkları Temurağa oyunu yansıtır.

Abdülvahap Gazi ve Ahmedi Turan türbeleri, Müslümanların Sivas'la ilk defa temasını ve şehrin kapılarını Müslümanlara, Türklere aralayacak mücahit akınlarının dibacesini resmeder; ta o vakit anlaşılır ki fetih yakın ve kesindir. Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra Danişment Gazi, Sultan Alparslan'ın desturuyla fethettiğinde şehir; diğer bazı Anadolu şehirlerindeki medeni ümrana benzer bir Roma, Helen ve Bizans devri mirasına malik değildi. Zira fetihte şehir merkezinde o devirden intikal eden surların harabesinden başka sadece birkaç Rum-Ermeni manastırı, kilise ve şapel vardı. Danişmentliler devrinde yapılan Cami-i Kebir (Ulu Cami), aynı zamanda şehirde fütuhatın Haçlı taarruzunu kesin surette kırdığını / kıracağını gösterir.

On üçüncü asrın ortalarında Kılıçarslan zamanında, Anadolu'nun milli birliğinin sağlanmasından sonra Sivas'ın ebedi vatanın en müreffeh ve zengin şehri olarak imar ve inşası, İzzettin Keykâvus'un saltanat devrinden itibaren başlamıştı. İpek Yolu, Baharat Yolu vasıtasıyla servet ve ürünleri kıtalar arasında nakledilen Eski Dünya'nın ticareti Anadolu'da, bilhassa Sivas'ta tekâsüf etmişti. Sivas, Karadeniz ve Akdeniz limanları üzerinden, doğudan ve batıdan gelen ticaret filolarının emtia-

sının, attariyenin, mensucatın, kürklerin, hatta köle ve cariyelerin alım satımında ve pazarlanmasında tam merkeze yerleşmiş bir şehirdi. "Esir pazarı" manasına gelen Baldırpazarı, yakın tarihlere kadar şehrin en seçkin bir mevkiinin, bir mahallenin adıydı. Nitekim İlhanlı Hakanı Abaga Han'ın, Mısır Sultanı Baybars'a yazdığı bir mektupta onu "Sivas'ta satılmış bir köle" olarak tezyif ve tahkir etmesi bu hakikati doğrular.

On üçüncü asırda Sivas sanayi malları üretim rekoltesi ve ticari potansiyeli itibarıyla şimdiki New York, Tokyo, Seul kutrunda bir şehir olarak refah ve zenginliğin evci bâlâsındaydı. Her kavme ait ticaret kolonileri kurularak dünyanın her tarafına kervanlar sevk ediliyordu. Sivas Yahudilerin mahalle kurduğu, Cenevizlilerin konsolosluk açtığı, Bulgarların medrese bina ettiği bir şehirdi. Sivas-Kayseri arasında inşa edilen yirmi dört han ve kervansaray, ticaret hacmini ortaya koymak bakımından gayet mühimdir. Şehir merkezinde de tüccarların ve kervan sahiplerinin misafir kaldıkları hanlar, her türlü meslek erbabının zanaat icra ettikleri arastalar, pazarlar, bedestenler vardı. Ortaçağ'ın meşhur Türk halıları Sivas'ta dokunuyor veya ticarethanelerde diğer zengin ecnebi merkezlerine pazarlanıyordu. 1219'da Alâeddin Keykubat için Sivas'ta imal edilen altın tellerle işlenmiş kırmızı ipek halı Lyon Müzesi'nde, Selçuklu medeniyetinin bir nadide nişanesi olarak hâlen teşhir edilmektedir. Yün dokumacılığında Anadolu'nun en büyük üretim ve işleme merkezi Sivas'tı. Sanayi, ticaret ve esnaflığın sadece Anadolu için değil bütün dünya için en kıymetli merkezlerinden olan Sivas, Selçuklu sultanlarının himaye ve himmetleriyle ilim, kültür, eğitim ve sanat bakımından da müstesna bir mevkideydi. Vakıf medeniyeti, hayır ve hasenat kültürü; imaret, zaviye, hastane, cami, mescit, mektep, hamam ve çeşmeler marifetiyle şehri kısa sürede ve muazzam şekilde ihya etti.

Sultan İkinci Kılıçarslan memleketi oğulları arasında taksim edince Kutbettin Melik Şah Sivas'ı taht merkezi yaptı, Sultan Birinci Alâeddin Keykubat'ın tahta çıkış merasimi ilk burada gerçekleştirildi.

Sultan Birinci İzzettin Keykâvus çok sevdiği ve ekseriyetle oturduğu bu şehirde defnedildi. Sultan Dördüncü Kılıçarslan bu şehirde oturmayı tercih etti. Anadolu Selçuklu Devleti'ni yıkan Moğolların umumi valileri bütün Anadolu'yu Sivas'tan idare etti. Eratna oğulları ve Kadı Burhanettin Sivas'ı devlet idare merkezi yaptılar. Bütün bu sultanlar ve devlet adamları devrinde şehirde birçok saraylar yapılmış, ancak bugün bunlardan hiçbir iz kalmamıştır. Medrese-i Selçukiye, Medrese-i Kemaliye, Medrese-i Bulgari, Terken Hatun, Subaşı, Necmeddin Tusî, Giyaseddin Keyhusrev, Necmeddin Muhammed el-Hatibi, Hokkabaz, Emineddin Ali Medreseleri; Sivas'ta ilim, irfan, kültür, eğitim ve sanat hayatının nasıl bir gelişme içerisinde olduğunun delilidir.

On dördüncü asırda Eratna ve Kadı Burhanettin Devleti'nin merkezi olarak Sivas yine mamur ve müreffeh bir şehirdi. Ancak bir serhat şehri olarak Doğu'dan arkası kesilmeyen istila ve akınlara karşı devamlı teyakkuzda ve mücadele halinde olmak, şehrin enerjisini on üçüncü asırdaki eserlerin devamını yapmaktan ziyade savunmasına ve saltanat kavgalarına harcamasına sebep oluyordu. On dördüncü asırdan sonra şehirde ileri medeniyet hamlelerinin devamını gösteren emarelere artık rastlanamaz oldu. Bu esnada Osmanlıların beylikler arasında süratle gelişerek fütuhatı Marmara ve Rumeli bölgesine yönlendirmesiyle Bursa, Edirne başta olmak üzere Türk şehirlerinde muazzam bir Rönesans başlamıştı. Sivas geride kaldı.

Zeval Vakti

Timur'un işgal ve istilasından sonra şehrin yaşadığı çapul ve verdiği zayiat; şehirlerin de insanlar ve milletler gibi bir kaderlerinin olduğunu düşündürüyor. Netice itibarıyla iktisadi kaynakları kuruyan şehir süratle köhneleşti; kendisini tekrar imar ve ihya etmek, yeni eserler inşa etmek bir tarafa yıpranan, çürüyen eserlerini onaramaz hale geldi. Sivas'taki on üçüncü asır medreselerinin çoğunun on yedinci asra kalmadan yıkıldığını Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden tespit ediyoruz. Gü-

nümüze intikal edenler 1217'de yapılan Darüşşifa, aynı tarihte (1271) inşa edilmiş olan Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medreseleridir.

Timur'un Yıldırım Bayezit'le, Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman'ın Kadı Burhanettin'le, torunu Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmet'le, onun torunu Safevi Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim'le hep serhat şehri Sivas üzerinde çakışan cidal ve kavgaları olmuştur. Bu hükümranlık ve saltanat davası, çoğu zaman dinî ve itikadi bir mihraktan tetiklenmiştir. Safevi istilasının ve Şah İsmail'in sadıklarının Ehlibeyt üzerinden yürüttükleri propagandaların tesiriyle Sivas ve havalisinde Osmanlı devlet otoritesi uzun müddet tesis edilememiş; başıbozuk keyfi idarelerin tahrikiyle eşkıyalık hadiseleri artmış, sık sık isyanlar zuhur etmiştir. Bu isyanlara inanç ve ibadetle alakalı bir hüviyet kazandırılmak istenmesi, Osmanlı Devleti'nin sürekli yumuşak karnı olmuştur. Merkezde Sivas olmak üzere Orta Anadolu'nun doğusunda istikrar ve kati hâkimiyet uzun süre sağlanamamıştır. Bedelini her zaman Sivas ödemiştir.

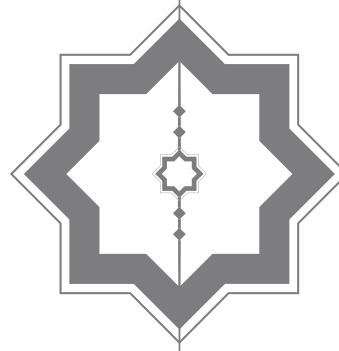

EŞKÂL-İ ŞEHİR

Medeniyetin Zübdesi: Şehir

Bütün yeryüzü ikametlerine tahsis kılınan Âdem ile Havva vatan duygusundan bihaberdiler; zira onlarda dünya sevgisi, mal mülk edinme ihtirası yoktu. Onlar şeytanın entrikası ve günaha meyleden nefislerinin havailikleri neticesinde cennetten kovulmanın zilletiyle sürekli ah u enin ettiler, nedametle gözyaşı döktüler. Dünyanın insan için süslü ve şirin hale geldiğini Kabil'in kardeşi Habil'in kanını dökmekle, canına kıymakla neticelenen vahşi hırsı gösterir. İkinci nesil insan; evlat ve ayal, mal ve mülk türünden dünya süslerinin hevesine kapılıp dünyalıklara meyledince toprak, mülk, yer yurt davası da zuhur etti ki kıyamete kadar sürecek fısk u fücur cümbüşü böylece başladı.

İnsan için üstünde hayat sürdüğü, altında ebediyen uyuduğu toprağın sadece bir coğrafya değil vatan olmasını sağlayan senet, onunla kurduğu dünyevi ve uhrevi irtibat hissidir. Başka bir ifadeyle toprağın altında yatanlar ile üstünde gezenler arasındaki maddi ve manevi münasebet, basit bir coğrafyayı bile uğrunda ölünecek vatan hâline getirmektedir.

Önce insanlar mülke malik oldular, ev bark kurdular; mağara, çadır, otağ, yer, yurt edindiler. Sonra fertten aileye, sülaleye, oymağa, aşirete, millete kadar genişleyen büyük mensubiyetlerle büyük coğrafyaları sahiplendiler. Çadıra direk vererek, suya bent kurarak yaşadıkları yeri

mamur kılmak için hendeseyi keşfettiler. İhtiyaçları ve zevklerince arzı tanzim ve tadil ettiler. Değiş tokuş marifetiyle ticaretin nimetlerinden faydalandılar. Çarşı pazarlar kurdular, çok üretince ihracatı keşfettiler, gittikleri yerlerden mallar ithal edip sattılar. Beşerî ihtiyaçların ve ticari münasebetlerin yoğunlaştığı yerler medeniyetlerin de parladığı şehirleri var etti. Her devirde ayrı ayrı şehirler gelişip öne çıkarak cazibe merkezlerine dönüştü. Kahire, Roma, Hattuşa, Atina, Efes, Truva, Bağdat, Şam, Semerkant, Buhara, Kudüs, Kurtuba, İstanbul, Konya, Antalya, Edirne, Sivas, Bursa, Beyrut, Tokyo, Seul, Rio, Londra, New York farklı devirlerin, tarzların ve medeniyetlerin parladığı şehirler oldu.

Dünyanın muhtelif yerlerinden insanlar, cazibesine kapılarak şehirlerin peşinden sürüklendi. İnsanlar şehirlere çarşılarında temas eder; şehri sokak ve cadde tasarım ve kullanılışına dair gözlemlerle tanırlar. Şehre ruh veren güzellik, çarşılardan doğar, mahallelerde büyür; hatta şehrin ruhu çarşılarda, esnafla müşterinin yüz yüze temas ettiği dükkânlarda, pazarlarda yaşar.

Cumhuriyet Şehri

Sivas, betonarmeye teslim oluncaya kadar devam eden taş-ahşap-kerpiç mimarisinin sağladığı yerleşim mücavirinin uçları, 1940'larda Orta Çağ'daki hududuna ancak ulaşabilmiştir. Başka bir ifadeyle şehir, Sultan Keykubat devrindeki sur sınırlarının dışına taşalı ancak yarım asır olmuştur. Müteakip senelerde nüfus hareketleri şehrin büyüdüğünü gösterse de, nüfus artışıyla dengeli bir fiziki gelişme sağlanamamış; Sivas yirmi birinci asrın başlarında bile büyük şehir karakteri kazanamamıştır. On üçüncü asırdaki abidevi eser yoğunluğuna benzer bir resmî yapılaşma İkinci Abdülhamit devrindeki üç kamu binasıyla merkeze mühür vurmuştur o kadar.

Cumhuriyetin ilanından sonra Sarayın Önü'nden ve İstasyon Caddesi'nden başlayan değişim, yavaş yavaş şehrin sivil mimari çehresini de

tesiri altına almıştır. Devlet, yeni rejimin egemen ideolojisine uygun bir şehir ve yapılaşma nizamını teşekkül ettirerek meydanları bu maksada uygun inşa ve tanzim etti. İstiklal Mahkemesi, Halkevi, Halk Fırkası hep meydana hâkim binalarda faaliyet gösterdi. Siyasi muhaliflerin tasfiyesine benzer bir operasyonla, varlığı rejime aykırı görülen her bina hâk ile yeksan edildi. İzzet Paşa Camisi ve Çeşmesi, Hükümet Konağı ile istasyonu birbirine bağlamak üzere açılan caddeye mâni olduğu iddiasıyla yıkıldı. Şehir meydanının üç büyük aks üzerinde örümcek ağı (ışınsal) altı caddenin birleştiği bir kavşak hâlinde düzenlenmesi, tarihî eserlerin panoramik ve armonik bütünleşmesini engellemiştir. Meydandaki Selçuklu devrinin üç medresesi, Kale Camisi ve üç adet son devir Osmanlı resmî binasının seyredenleri tarihe davet eden senkronizasyonundan yayılan ahenk, açılan caddeyle bozulmuştur.

1950'den sonra da köylerdeki nüfusun akışıyla büyümesi kontrol edilemeyen şehir merkezlerinde büyük meydanlara geniş caddeler açma fikri tarihî şehirlerde cehaletin sebep olduğu bir tarih ve kültür imhasına dönüştü. Netice itibarıyla kasten veya cehlen İstanbul başta olmak üzere Bursa, Konya, Kayseri, Erzurum'da olduğu gibi Sivas'ta da telafisi imkânsız tahribat meydana geldi. İstanbul'da benzer projeler hayata geçirilirken ne muhteşem eserlerin ortadan kaldırıldığını biliyoruz. Sivas'ta aynı yıllardan itibaren meydan ve civarındaki değişim ve dönüşüm projelerinin kurduklarını ve yıktıklarını hatırlayalım. Bidayetinde vali konağı olarak inşa edilen, sonra Halkevi olarak kullanılan ve Mustafa Kemal'in son ziyaretinde gecelediği, nihayet Selçuk Ortaokulu olarak hizmet veren binanın yıkılması tam bir şuursuzluk ve hamakattır. Halk Fırkası, İsmet Paşa Mektebi, Telgrafhane; meydandaki abide eserler ile sivil mimari kuşağı arasında yumuşak bir irtibat ve bütünlük sağlamaktaydı, ortadan kaldırıldı.

Meydandaki tarihî strüktüre aykırı pek çok bina inşa edildi. Kübik mimarinin berbat örneği belediye kompleksi, ordu evi ve garnizon ko-

mutanı konutu, Aynalı Çarşı denen lenduha, Osmanpaşa Caddesi'ndeki ve Şifaiye Sokağı'ndaki bütün binalar şehir meydanını boğmasına ruhsat verilen ucubelerdir. Meydanın sert, yüksek, sıkışık ve yoğun bina stokuyla cendereye alınması; merkez kültür dokusunu tabiata yakın ve yatkın bir çevre ile bütünleşmeden mahrum bıraktığı gibi Toprak Kale, Ulu Cami gibi şehrin diğer tarihî noktalarıyla doğrudan irtibat imkânını ortadan kaldırmıştır. Meydan çevresindeki tertipsiz, bitişik nizam, tekdüze, zevksiz yapı stokunun manzarası; strüktüre ve estetiğe asgari seviyede bile uyulmadığını göstermektedir. Sivas'ın mamur ve modern bir şehir olabilmesini sağlayacak meydan, kavşak, yol gibi şehir uzuvlarının teşekkülünde ve imarında, tarihî, kültürel, turistik kıymetlerin yanında topografya, iklim ve tabiat elemanları da dikkate alınmamıştır. Şehrin arter ve kavşakları masa başında ceffelkalem planlanmıştır; caddeleri ve sokakları alabildiğine dar, gayri hendesi, gönyesizdir. Fazla uzağa gitmeye gerek olmayan ve orta yaş kuşağını aşmış insanların şahit olduğu yıllarda tatbik edilen şehir imar ve iskân politikalarını gözden geçirdiğimizde göreceğiz ki bu gelişim seyri Sivas'ın tarihî, mahallî ve sivil kimliğinin büyük oranda kaybedilerek değişmesiyle neticelenmiştir. Şehrin imarı uzun vadeli düşünülememiştir, şehir kültürel dokusu araç trafiğinin akışına uydurularak maalesef heba edilmiştir.

İstasyon Yapmak

İstasyon Caddesi'nden daha çekici bir yer yoktur Sivas'ta. Şehrin en işlek caddesi olması da bu sebepledir. Şehrin nüfusunu teşkil eden üç yüz bin kişinin âdeta geçit resmi yaptığı İstasyon Caddesi, meydanda başlayıp tren istasyonuna kadar devam eder. Ancak bütün şehrin akışı bu caddenin yarısı bile sayılmayacak bir yerinde, meydanla hastane arasındadır. Hepi topu dört yüz metre … İstasyon Caddesi olmazsa Sivas; hiçbir uzvuna hükmedemeyen nüzullu bir hastaya döner. Paris için Şanzelize, İstanbul için İstiklal Caddesi, Ankara için Karanfil Sokak, İzmir için Kordonboyu bile Sivas için İstasyon Caddesi'nin taşıdığı kadar öneme sahip değildir. Söz konusu sokaklar, caddeler o şehirde

yaşayan insanların bir kısmını, hayatlarının bir dönemini, bir vaktini meşgul etmiş olabilir. İstasyon Caddesi, Sivas'ta hayatın merkezindedir; hayatın kendisidir. Bu sebeple her gün defalarca tur atmaktan usanmayan müptelaları peşinde koştukça cadde kostak kostak kubarır.

Şurası muhakkak ki "Mecburiyet Caddesi" yaftasıyla alternatifsizliği şehrin gelişmemişliğinin emaresi sayılarak tariz ile hicvedilse de Sivaslılar bu caddede seyran etmeden duramazlar. Bu cadde sadece insanları menzillerine ulaştıran bir vasıta değil, aynı zamanda vakti bol insanların avarelikleri için bir emeldir.

Tren garı ile Sivaslıların Sarayın Önü dediği meydanı birleştirmek üzere açılan İstasyon Caddesi'nin sadece bir güzergâh değil, "tenezzüh mekânı" olarak kullanılmasının ta o günlerden kalma bir itiyat olduğunun resmidir. Şık beyler piyasa yapıyorlar. (Fotoğraf: Ahmet GÖZE arşivi.)

Serazat ruhlu müptezel gençlerin de, yaşı kemale ermiş aklı başında adamların da bir fasıl "piyasa yapmak" üzere kendilerini attıkları yer, İstasyon Caddesi'dir. Kendilerini gösterme heveslerine kapıldıkları çağlarda yeni makyaj yapmaya başlayan genç kızlar, markalı kıyafetleriyle hemcinsleri arasında seçilmeye can atarak bu caddede alımlı ve çalımlı edalarla gezerler. İçlerinden taşıp dökülen görülmek, fark edilmek ve dikkat çekmek duygusu, bu arzuya cevap verecek alıcı nazarların keşfine açık bir mekânda, İstasyon Caddesi'nde en üst düzeyde tatmin imkânı bulur.

Bahardan sonbahara kadar iklim müsaade ettiği müddetçe caddenin en neşeli vakitleri resmî dairelerdeki mesai bitiminden gece yarısına yakın saatlere uzanan azade saatlerdir. Bir araya gelen üç beş erkek arkadaşın can sıkıntısını gidermek için akıllarına gelen ilk iş İstasyon Caddesi'nde tur atmaktır, tespih sallamak da bu geziyi tamamlayan en önemli figürdür. Gurbette bir arada bulunan iki Sivaslının sıkça söylediği sözlerden biri, *"Tespihini ver de bir İstasyon yapayım."* ifadesidir. Bu sözde, sılaya uzanıp caddede tur atmaya telmih vardır. Caddeye bağlılığı "derman kâr eylemez, ferman dinlemez" bağımlılığı raddesine gelen "dertli, deli gönül"ler hiç eksik olmaz. İkindi vaktinde caddenin kuzeyindeki binaların gölgesinin karşıdaki binaların yüzünde tırmanmaya başladığı saatleri gezinti vakti olarak tercih eden üçerli beşerli bu gruplar hep aynı şeyleri konuşmaktan usanmaksızın birbirleriyle selamlaşarak dört yüz metrelik mesafe arasında bir uçtan bir uca defalarca sürüklenirler. Bu caddede Şark'ın ezelî hastalığı meskenet kol gezer. Tespih elinde, eli arkasında bir aylak aynı vitrinlerdeki kıyafetlere bilmem kaç yüzüncü defa usanmadan bakabilir.

Şehir meydanının bir agora gibi kullanılmaya başlamasından sonra bilhassa bildikleri yegâne şehir eğlencesi çekirdek çıtlatarak caddede olta atmak, ara sıra meydanda konser izlemek olan insanlar gece yarılarına kadar caddeyi kısa mesafe içerisinde defalarca çiğnerler.

Fabrikalar Şehri

Nüfus istatistikleri Sivas 1930'da demiryolu ağıyla Ankara'ya bağlandığında kent merkezinde sadece 30.000 (otuz bin) kişinin yaşadığını gösteriyor. Sivas'ın demiryolu ağına bağlanması ve DDY fabrikalarının inşası, talihini ve tarihini değiştirmiştir.

1939'dan itibaren DDY bünyesindeki lokomotif fabrikası, vagon tamir fabrikası, döküm fabrikası, demirhane, donatım fabrikası, lastik fabrikası Sivas'ın süratle büyümesine imkân vermiştir. Sair müştemilatı ile beraber fabrika, şehrin iktisadi gelişmesine paralel bir kültürel ve içtimai değişmeyi de tetiklemiştir. Spor tesisleri, lokali, sinema salonu, kütüphanesi ve personel lojmanlarında kolonileşen sosyal dokusuyla, şehrin Batılı modern hayatla irtibatında bir nevi aracı vazifesi ifa eden "atelye", aynı zamanda üst kültür grubuna ve kimliğe mensubiyetin de etiketiydi. "Lojman çocuğu" ifadesi, şehrin tipolojisinden farklı, daha Avrupai, asri ve biraz ecnebi bir neslin yaftası olarak kullanılırdı; ancak bu umumi lakabın aslında biraz da söyleyenlerin kompleksini ele verdiğini itiraf etmeliyim.

1960'lı yılların başında 211 lojmanda ikamet eden muhtelif statüdeki personel, "atelye" nüfusunun sadece yüzde dördüne tekabül etmektedir. Bu hesaba göre yüz bin nüfuslu şehirde dört bin civarında "atelyeci"nin mevcudiyeti, muazzam bir iktisadi potansiyel manasına da gelmektedir. Kurulmasına 1935'te karar verilen Çimento Fabrikası, 1943'te yedi yüz işçi ve seksen memuruyla faaliyete geçtiğinde Sivas sadece kırk dört bin nüfuslu bir şehirdi. Sivas'ın DDY fabrikaları ve Çimento Fabrikası ile taçlandırılması, Cumhuriyet'in himaye, lütuf ve ihsanına mazhar olduğunu göstermektedir. Bu durum, hususi bir iltimas, Sivas'ın 4 Eylül Kongresi'ndeki ev sahipliğinin bir mükâfatı şeklinde de değerlendirilebilir.

Apartman Hegemonyası

En eskisinin inşa tarihi on dokuzuncu asır son dönemlerine uzanan birkaç tane asırdide konak, şehirde mahallî yapılaşma geleneğinin ve sivil mimari ekolünün bakiyesi olarak zamana direnebilen nadide, ama mahzun örnekleridir. Sivil mimari … Adı üstünde, sivil ve sıradan insanların ihtiyaçlarına, arzularına ve imkânlarına göre inşa ettikleri meskenlerin, mekânların mimarisi. Ahşap-kerpiç evlerin miadı, en fazla dedenin doğup torunun vefat ettiği üç ömrü içerisine sığdırabilecek kadardır, azami bir asır veya birazcık fazla. Daha ziyade bir büyükbabanın evlatlarıyla, gelinleriyle ve torunlarıyla bir arada yaşamasını müm-

Fotoğrafın sol üst tarafında kale ve saat kulesi, aynı hizada Meryem Ana Katedrali; yıkık külahlarıyla Çifte Minare, yeşil tuğlar gibi boy veren ve sivil mimarinin huzur iklimi yaratan estetiği. / Fotoğraf: Anaonim

kün kılacak hacimde kurulan ahşap-kerpiç evler, bir bahçe içerisinde diğer müştemilatıyla fevkalade fonksiyoneldi.

İhtiyaca göre ufak tefek tadilat ile yeni odalar ilave edilmesi ayrıca ailelerin bir arada kalmasını mümkün kılıyordu. Ömrü dolan ahşap-kerpiç bir evin omurgası, aynı ahşap malzemeye birkaç sağlam ardıç mertek, hezan, eliböğründe takviyesiyle birkaç haftada yenilenebiliyor ve ev, bir miktar yeni kerpiç ilavesiyle enkazından tekrar ihya olabiliyordu. 2+1, 3+1 gibi herhangi bir şablona bağlı olmaksızın her ailenin ihtiyacına ve sahip olunan arsanın vaziyetine göre inşa edilen ahşap evler, her biri birbirinden farklı suret ve siretteki insanlar gibiydi. Geleneksel mimaride basit evlerden abide eserlere kadar bütün binalar birbirine ancak insanların birbirine benzediği kadar benzer. Hepsi ayrı, nevi şahsına münhasır ve hür… Şimdiki apartmanlar, siteler, dükkânlar tek yumurta ikizi, üçüzü, beşizi, kırkızı gibi hepsi aynı…

Sonraki neslin ihtiyaçlarına göre biraz ilaveler yapılarak aynı malzemelerle yeniden inşa ve ihya edilen ahşap evlerin son örneklerini babalarımız dedelerimizden devralmıştı. Biz bahçelerde hükümferma olan ahşap saltanatının son şahitleriyiz. Şimdi hasretini duyduğumuz şey ahşap-kerpiç evlerimiz değil, geleneksel mimarinin bozulmasıyla kaybettiğimiz huzur ve yaşama sevincimizdir. Şehirdeki abidevi eserler, medreseler, kamu binaları ihtişamıyla gözümüzü kamaştırabilir; ama bizim huzur ve saadet bulduğumuz mekânlar şehrin neşeli sokakları ve kendi sakin, asude lanelerimizdi.

İstasyon Caddesi'nden başlayarak diğer bütün caddeler apartmanda oturarak asrileşme isteyenlerin taleplerine göre kısa sürede yeni bir nizama ve şekle büründü, üst üste beton kutucuklar bu caddelerin iki yanında istiflenerek şehri elli senede işgal etti. Bahçeli ahşap evlerin zahmetli işlerinden kurtulmak için hemen herkes benzer hikâyelerle müstakil, bahçeli evlerinden vazgeçip apartmanda oturma rüzgârına

kapıldı. Elli sene evvelinde apartmanda oturmanın bilhassa kadınlar arasında bir gösteriş ve övünme meselesi olduğunu hatırlamak şimdi beni gülümsetiyor. 1980'lerden itibaren, aldığı göç nedeniyle büyüyen şehir anormal bir inşaat patlaması yaşadı, ama inşa edilen yapı bloğu insanların sosyal, kültürel, psikolojik ihtiyaçlarına çözüm üretmek yerine mevcut yapılaşmayı da bozdu.

Yüz elli metrekarelik bir alan üzerine bitişik nizam inşa edilen sekiz katlı bir binada vasati kırk kişi, parksız, bahçesiz, otoparksız, herkesin gürültüsünün birbirine karıştığı, bir odası ışık almayan, dar mutfaklı evlerde yaşayarak hayat kalitesinden vazgeçtiler. Birbirine girmiş küçücük arsalardaki herkesin bir ev sahibi olabilmesi iyi niyetli yaklaşımıyla sıkıştırılmış parsellerde, insanlar güneşin günde iki saat bile yoklamadığı evlerde oturmaya, yaşamaya mecbur edildiler. Artık şehirde konut mimarisi öyle bir hal aldı ki, insanlar bir evde, meskende medeni bir insan gibi yaşamak için asgari nelere ihtiyacı olduğunu bilemez durumdadır. Müstakil evlerimizden apartman dairelerine taşındığımızda yuvalarımız barınağa dönüştü. Hâlbuki müstakil Türk evleri, dededen toruna üç neslin bir arada oturabileceği mekânlar olarak geleneği yaşatıyordu.

Apartmanın ortaya çıkardığı sektörler şehrin yeni zenginler sınıfını da yarattı: Göbekli, kasketli, kalın enseli yeni bir tüccar zümresi … Müteahhitler, alıcı kuş (garağuş) gibi eski ahşap ev sahiplerinin tepesine üşüştüler. Apartmanda oturmayı ağır ev işlerini hafifleteceği gerekçesiyle tercih eden ve asrileşme epidemisine kapılan ev hanımları allem edip galem edip müteahhidin kaleyi içerden fethetmesinde büyük rol üstlendiler. Bahçeli evlerimizi verip daire denilen beton hapishaneler aldıktan kısa bir süre sonra, apartmanda birlikte yaşama kültürsüzlüğü sorunu ortaya çıktı. Apartmanda oturmanın sıkıntılarından en çok şikâyet edenler, bilhassa bahçeli müstakil evin serapa hürriyetinde yaşamaya alışkın olan geniş ailelerdir. "Geniş saraylardan dar kabirlere..."

İki Reis, Bir Kafa

Motorlu araçların icat edilmediği ve en yiğit nakil vasıtasının bir çift öküzle çekilen kağnı olduğu devirlerde şehrin cadde ve sokakları, adım ölçüsüne göre tanzim edilmişti. Elli atmış sene evvel şehrin planını revize edenler de taşıtların küçülteceği mesafeleri hesaba katmamış, âdeta yine bin sene evvelki kağnı ebatlarına ve adım hesabına göre şehir planlamışlardır. Şehrin imarında altı metrelik cadde ve sokakların kifayetsizliğine ve ileride sıkıntı çıkarabileceğine, hiç olmazsa on metrelik caddeler, sokaklar açılması gerektiğine dair ikazlara vaktin belediye reisinin, *altı metrelik koskoca caddeye boynuzu sığmayanlar mı var*, diye mukabele ettiği rivayeti dilden dile aktarılır. Merhum bir belediye reisimiz mahallî bir televizyon kanalında nostalji programı çerçevesindeki bir sohbette kendi zamanında açılan caddelerin darlığı hususundaki tenkitlere cevaben, Meraküm'le Kızılırmak arasında sıkışan şehre mevcutlardan daha geniş cadde açmaya topografyanın müsait olmadığını söylemişti. Meselenin nirengi noktası işte bu cümlenin işaret ettiği şeydir: Şehri Kızılırmak'ın iki tarafında genişletecek şekilde ufki bir bakışla tasarlamak yerine, mevcut yerinde çok katlı binalarla büyütecek şekilde dikine planlamalarla kurmak.

Çıkmaz Sokaklar

Kısaca "çıkmaz" denilen çıkmaz sokakların her biri, bir mikro şehirdir ve sadece bir sokağın sakinlerine ait kullanım hakkıyla pek özel bir statüye sahiptir. Şehir hayatının müşterek yaşama rükünlerini pekiştiren çıkmaz sokaklar evlerin birlikte kullanılan ve yaşanan tabii uzantısı olarak küçük koloniler halinde akrabalıktan yakın komşuluk hukukunun inşa edildiği örenlerdir.

Sokağın namahremi sayılacak el âlemin bir çıkmaz sokağa girmesi kıta sahanlığı ihlaline denk bir cürümdür. Bu sebeple çıkmaz sokağa gafletle dalan bir yabancı derhâl fark ve tetkik edilerek niyeti anlaşıl-

(Şeyh Çoban Tekkesi'nin arkasındaki çıkmaz sokakta amcamın kızları, gelini ve galiba bir iki komşu takviyesiyle -Sivaslı kadınların vazgeçemedikleri- yünler tokaçlarla yıkanıyor. Sonra iplere serilip kurutulacak, daha sonra yün çubuklarıyla çırpılacak ve kümbetler gibi yataklar doldurulacak, yorganlar sırınacak... Fotoğraf: Burhan SÜHA arşivi.)

maya çalışılır, daha sokağın girişinde, "Kime baktın, ne arıyon?" gibi şimdi taciz addedilebilecek suallerle muhtemel bir falsodan dönmesi hususunda usulünce uyarılır. Fahiş bir hataya meydan vermemek üzere sokak sakinlerinin, birbirlerinin hısım akrabasını cümleten tanıması bir zaruretti. Çıkmaz sokak, Türk tarzı bir hayat standardının sokakta tecessüm ve teşekkül etmiş hali, özellikle bize has bir açık şehir mekânı ve elemanıydı.

İlhan Berk'in, *"Budapeşte'nin sokakları yok. Büyük bir cadde gibi... Hele hiç çıkmaz sokağa rastlamadığım için üzülüyorum. Kentler çıkmaz sokaksız nasıl sevilir?"* sözünü referans kabul ederek şimdi çıkmaz sokağı

kalmamış Sivas'ı nasıl seveceğimizi kara kara düşünmeyelim mi? Bakın Sivas'ta çıkmaz sokak kalmadı; ama yeni mimarinin yol açtığı problemlerle sokaklar içinden çıkılmaz bir hâle geldi. Tam bir çıkmazdayız.

Tanzimat münevveri, diplomat, sadrazam Ahmet Vefik Paşa, Bursa'da iki dönem valilik yapmıştı. Paris'te belediye başkanı George Euègene Haaussmann'dan gördüklerini Bursa'da tatbik etmeye çalışan Paşa arabasıyla şehrin çıkmaz sokaklarına dalınca, *"Valinin yolu kesilir mi, yıkın, açın burayı!"* diyerek yaylı arabasının yoluna çıkan bütün evleri, tarihi binaları yıktırmıştı. Zahir, Avrupailik öyle icap ettiriyordu(!)

Mahalle, Cadde, Sokak İsimlerinde Yaşamak

Melekler, Allah'a *"hamd ile daima kendisini tespih ve takdis ettikleri hâlde yeryüzünde bozgunculuk yapacak, kan dökecek insanı yaratmasının hikmetini"* sorduklarında Allah, meleklere malum olmayanı kendisinin bildiğini ve bütün mevcudatın isimlerini sadece Âdem'e (insana) öğrettiğini söyledi. İsimleri öğrenmek, aynı zamanda insana kendi iradesiyle, aklıyla, emeğiyle imal, icat ve keşfettiklerine isim verme hakkının tahsis kılındığı manasına da gelmektedir. "Anne, baba, ekmek, su, kalem, kitap, sevgili, hasret, ev, vatan, evlat, ağaç, kuş, ölüm, cennet" ve sair bilumum kelimeleri Allah'tan talim eden âdemoğlu arzda inşa ettiği şehirlere, kurduğu mahal ve mahallelere de isimler yakıştırdı.

Fetihten sonra Sivas'ta Medine modeline uyularak mescitler ve bunların etrafında umumiyetle aynı adlarla anılan mahalleler kuran fatih cetlerimiz mescit, cami isimleri dışında mahallelere çarşı, pazar isimleri; âlim, şair, şeyh, devlet büyüğü gibi şahıs isimleri; coğrafî mekân ve mıntıka isimleri ile de verdi. Mescid-i Cami, Paşa Bey, Hoca Hüseyin, Hoca İmam, Şeyh Çoban gibi mahalleler; on beşinci asırdan itibaren Sivas'ta varlığını bildiğimiz Müslüman mahallelerindendir. Dülger, Palas, Bazar Kapısı, Keşiş Mastar gibi mahalleler aynı asrın gayrimüslim mahalleleridir. Son Osmanlı devrinde Kösedere-i Müslim, Kösedere-i

Zimmî, Kilise, Bab-ı Kayseri, Cami-i Kebir, Kale-i Atik, Kale-i Cedit, Çavuşbaşı, Baldırpazarı, Hamamardı, Üryan-ı Müslim, Üryan-ı Zimmî, Billur, Ganem, Gök Hüssam, İmaret, Oğlan Çavuş gibi mahalle adlarına eski kayıtlarda tesadüf edilmektedir.

Günümüzde Sivas'ta atmış üç mahalle vardır; bunlardan Akdeğirmen (Ağa Değirmeni), Çayboyu, Çayyurt, Kızılırmak (İmaret, Kabalı), Mısmılırmak (Hacı Mehmet, Hacı Mahmut, Sofu Himmet), Örtülüpınar, Pulur (Billur), Sularbaşı, Tuzlugöl gibi isimler şehrin suyla ülfetini aksettirmesi bakımından fevkalade mühimdir. Çukurbostan (mevkisi), Bahtiyarbostan (Oğlan Çavuş), Ferhatbostan(Hamurkesen, Keçibula), Gökçebostan, eski Paşabostan Mahalleleri şehrin bir asra bile varmayan yakın geçmişinde merkezî arazinin kullanımı hakkında kanaat sahibi olmamızı sağlamaktadır. Abdulvahabi Gazi, Ali Baba, Mehmet Paşa, Paşa Bey (Tokmak Kapı, Köhne Civan), Üçler Bey (Ali Çavuş, Şemsi Ferraş), Yahya Bey (Kerim Çavuş, Hoca Hüssam) Mahalleleri ileri gelen şehir ekâbirinin eski mahallelerde yaşayan isimleridir. Danişment Gazi, Fatih, Halil Rıfat Paşa, Kadı Burhanettin (Bab-ı Kayseri, Kurt Mescidi), İnönü, Mehmet Akif Ersoy, Mevlana, Mimar Sinan, Orhan Gazi, Şeyh Şamil, Yunus Emre ise ülkemizin ve şehrimizin tarihinde ve kültür hayatında önemli mevkide bulunan insanların isimleri yakın zamanlarda mahallelere verilmiştir.

Sokak, semt ve mevki isimlerinin, ismin verildiği yerle alakasını göstermesi bakımından dikkat çekenler şunlardır:

> Sarayın Önü, İnek Bayırı, Tavşan Bayırı, Kütüklübaşı, Hasanlı Sokağı, Tokmakkapı, Kaleboynu, Taşlı Sokak, Emetük, Kolej, Manastır, Kepenek Caddesi, Sünnetçi Sokağı, Kanlı Bahçe, Kabak Yazısı, Gelgeç Sokak, Acemler Sokağı, Daracık Sokak, Uzunyol, Pekmez Sokağı, Bezazlar Çarşısı, Gazezler Sokağı, Park Sokağı, Çekiç Sokağı, Nalbantlarbaşı, Mavi Köşe, Harbi-

ye Meydanı, Serçeli Sokağı, Çayırağzı, Sipahi Pazarı, Mahkeme Çarşısı, Sığır Yolağı, Delikkapı, Kepçeli, Rumlar Sokağı, Göçmenler Sokağı, Höllüklük, Akkaya, Çölmecik Sırtları, Seyran Tepesi, Tavuk Pini Tepe, Hendek Kenarı Sokağı, Yumurta Tepe, Hekimpınarı Sokağı, Halfelik, Karındaşlar Gediği …

Yiğitler Mahallesi

Komşu sokak/mahalle çocuklarıyla cenk etmek, buluğ demlerimizin adrenalin seviyesini artıran işlerindendi. Hem çocuk nizalarının hem mahalle kavgalarının hayata hazırlanmaya çokça faydası vardır. Yetişkinlikte "beh" denince ödü patlayanlardan olmamak için illaki çocuklukta sokak, mahalle gazvelerine katılmak şarttır. Olur a, netice itibarıyla kavgadır bu; akıbetinde ağız burun tekkeşin tavasına dönebilir, göz etrafı leylaki, mürdümi motiflerle tezyin edilmiş bir halde ekşi hamur gibi kabarabilir, bir iki diş zayiatıyla, bir iki kaburga çatlağıyla insanın haşatı çıkabilir; hiç mühim değildir. Çocuklar için icabında kavgayı göze almak, *"Galip sayılır bu yolda mağlup."* fehvasınca o cenkten peşinen galip çıkmak demektir. *"Yiğitler kavgadan kaçar dön olur."* yaftasıyla el içine çıkmaya yüz bırakmayacak bir kaçış ile yetişkinlik çağına kadar sürecek bir töhmete maruz olmaktansa kafa yarılması, göz morarması, kemik kırılması gibi adi vakadan sayılan hadiselerle gerçek hayat tecrübesi kazanmak, örsle çekiç arasında kıvama gelmek demektir. Ve bence değer. Mahalle dövüşlerine katılmak, sokak ve mahalleye mensubiyet hissini memleket sevdasına, vatan aşkına dönüştürmenin idmanları sayılır. Çocukluğunda sokağına, mahallesine, muhabbeti olmayanın büyüyünce vatanına, milletine, devletine sevda ve sadakati olamaz.

Bir defasında Çavuşbaşı'na mahalle maçı yapmaya gitmiştik. Sudan bir sebeple kavga çıkmış, maç yarıda kalmıştı, hepimiz malul graziler gibi epey vücut hasarıyla mahallemize güç bela avdet edebilmiştik; fakat yediğimiz kötek, yarıda kalan maçta sahadan galibiyetle kaçma-

nın tadını çıkarmamıza mâni olamadı. Günlerce süren ağrılarımıza inat, nasıl goller attığımızı konuşmuş, mutlu olmuştuk. Ağrımızı sızımızı birkaç günde unuttuk, galibiyetin neşesi hatıralarımda devam ediyor.

Alibaba'nın, Çavuşbaşı'nın, Kaleardı'nın ve Çayırağzı'nın çocukları daha cengâver, cesur, külhani, bıçkın olmalarına rağmen ben ismi sebebiyle Yiğitler Mahallesi'nin çocuklarından biraz da hürmeten çekinirdim. Tarihî hikâyesini çok sonra öğrendiğim yiğitliklerinin haklarını teslim ederek o mahallenin mensuplarına hep gıpta ettim. Uzun harp senelerinde her mahalleden koç yiğitler çıkmış; ama Yiğitler Mahallesi'nin her evi şahbaz yiğitler büyütmüş, yetiştirmiş. Her mahallenin evi, vakti gelince oğlunu askere göndermiş; ama Yiğitler Mahallesi bıyığı henüz terleyen bütün oğullarını gönüllü yazdırmış. Bir daha dönmeyeceklerini bilerek gitmişler Çanakkale'ye, Sarıkamış'a … O gönüllü sabi sübyanın aziz hatıraları için yapılabilecek en güzel şeyi yapmış Sivaslılar ve o günden beri mahallenin adı Yiğitler Mahallesi kalmış.

Sularını Defneden Şehir

"Mısır Nil'in hediyesidir." diyen Heredot, dünyanın sadece bir bölgesindeki terakkinin kaynağını işaret etmiyor. Bütün insanlığın ümran ve medeniyet adına ürettiği somut değerlerin kaynağının bir sembolü olarak Mısır'dan yayılan medeniyetle Nil arasındaki korelasyona dikkatimizi çekiyor. Evet, su neredeyse medeniyet oradadır. Bu bakımdan medeniyetin tarihi, suya gem vurulmasının tarihidir.

Oğlu İsmail'in sıcaktan kavrulan dudaklarına değdirebileceği bir damla su bulma ümidiyle Safa-Merve arasında yeldiren Hacer validemizin sa'yinin mükâfatı olarak lütfedilen bir avuç zemzemden başka gümrah suların aktığı bir pınarı bulunmayan Mekke'de ve Medine'de medeniyetin kaynağı semaviydi ve o medeniyet suyun varlığına muhtaç değildi. O kutlu beldelerde toprağa bereket ve siteye zenginlik getiren suya değil, "âlemlere rahmet" olarak gönderilen bir peygamberin

beşeriyete kurtuluş muştusu sunan davetine koşarak insanlar nura ve medeniyete vasıl oldular. Mecrasını Allah'ın tayin ettiği bu müstesna durumu bir tarafta tutarak değerlendirmek gerekirse; insanlığın medeniyet macerası suyu takip ederek gelişmiştir.

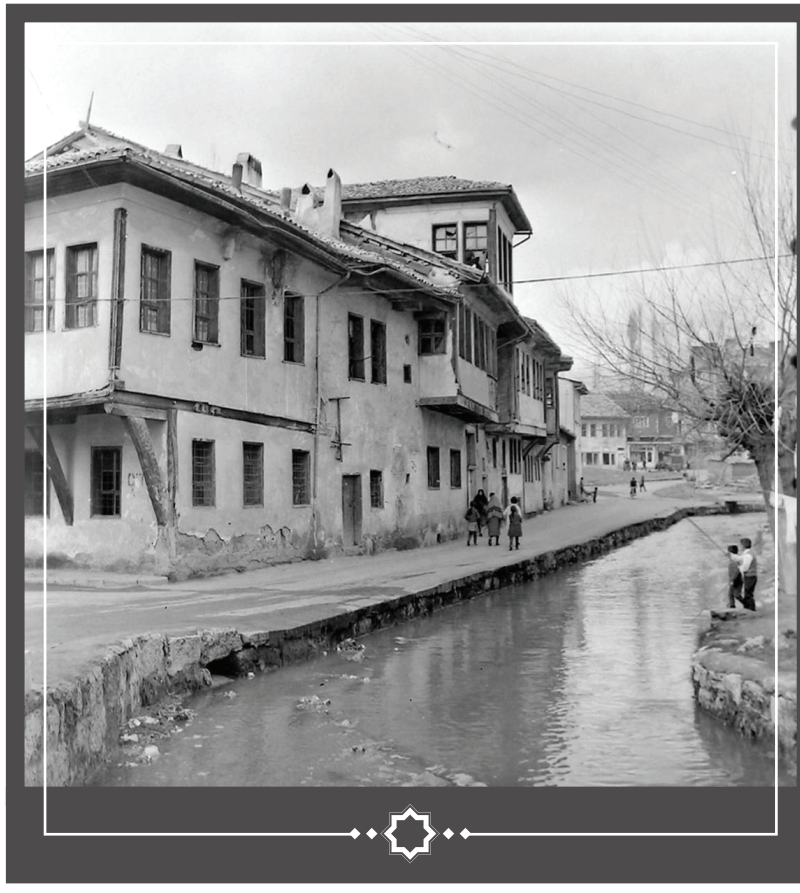

Adını doğduğu vadiden alan Tavra Deresi, şehrin mücavirine gelince Bengiler diye isimlendirilir. Birkaç yüz metre sonra Ermeni nüfusun yoğun olduğu mahallenin içinden geçerek Murdarırmak adını almasında ince bir kinaye de vardır. Fotoğraf, Sivas Belediyesi'nin Sivas Fotoğrafları kitabından alınmıştır.

Yerlerini henüz ilkokul talebesiyken atlastan görüp öğrendiğimiz coğrafyamızın uzağındaki nehirler İdil, Tuna, Ganj, İndüs, Seyhun, Ceyhun, Mississippi, Don, Kongo; yerli nehirlerimiz Kızılırmak, Dicle, Fırat, Sakarya, Çoruh, Menderes, Yeşilırmak gibi bütün ırmakların kollarının kuşattıkları, gezip dolaştıkları her yere can bahşeden dokunuşlarla hayat vermesi; insanlık ve medeniyet tarihinin kaydettiği bir hakikattir. Su tarımı, tarım üretimi, üretim ticareti, ticaret ulaşımı doğuruyor ve bu vesileyle farklı olanların birbiriyle teması ve münasebeti gerçek kültürel zenginleşmeye ve iktisadi kalkınmaya imkân veriyordu.

Arzın tatlı su kaynakları, sahillerine kurulan bütün şehirleri abat ve yerleşen bütün toplulukları ihya ederken, Müslüman-Türk Anadolu'nun en kadim şehirlerinden Sivas'ın Kızılırmak'tan bütün istifadesi Çayırağzı'ndaki birkaç yüz dönüm topraktaki üretimden ibarettir. 3000 metrelik Kızıldağ zirvelerinden doğan, Sivas'a kadar yüz yirmi kilometre mesafe boyunca 1700 metre irtifa kaybederek dağları yaran, vadiler açan, şehrin kıble cenahını bir hilal gibi çeviren Kızılırmak, Eğri Köprü ile Kesik Köprü arasında yatağı genişleyerek yayılır, sükûnet bulur. Dağlardan sıyırarak önüne kattığı alüvyonları bahar taşkınlarında iki köprü arasında sahillerindeki geniş araziye bırakır, bu mineral zengini alüvyonlarla doyan toprak da ürettiği mahsulle yakın sayılabilecek tarihe kadar şehri doyururdu.

Şehirde asıl hayat emaresi insanların Mısmılırmak, Murdarırmak, Pünzürük dereleriyle teması ve irtibatı neticesinde tezahür ediyordu. Murdarırmak ve Pünzürük sahili boyunca iki tarafa serpiştirilen ve ardından kendi içinde ürettiği mimari çözümlerle kümeler hâlinde yamaçlara dizilen evler, şehrin sivil mimari dokusunun en nadide parçalarını saklıyordu. Murdarırmak, iki tarafını çevreleyen ağaçların arasında nazlı şapıldaklarla dolana dolana akarken şehrin hâli vakti yerinde ailelerini etrafındaki güzelliklerle kıymetlendirdiği mahalleye çekmişti. Bu hayat alanlarıyla beraber Murdarırmak'ın daha yukarılarda çarkını

çevirdiği değirmenler küçücük bir derenin bile şehirde hayatiyete katkısını göstermek bakımından kâfidir.

Soğuk Çermik'ten itibaren etrafındaki piknik ve mesire sahralarına, bahçe ve bostanlara can vererek aheste-beste akan Mısmılırmak, şehrin tabiatla dostluk ve ünsiyetini resmeden tablonun en mütemmim figürüydü.

Gâh cilvebaz gâh hırçın Kızılırmak yatağına uzanmış, Pünzürük, Murdarırmak, Mısmılırmak'tan uzattığı kollarıyla bir sevgili gibi şehri sımsıkı kucaklamışken şehrin nankörlüğüne, vefasızlığına ne demeli? Mahalle ve sokak çeşmeleri evlerin şebeke suyuna kavuşmasından evvel nüfusu elli bini bile bulmayan şehrin bütün ihtiyacını karşılamaya yetiyordu. Evlere şebeke suyu bağlayarak gösterdiğimiz medeni tavrı, müstamel ve atık suların ayaklarını, kanalizasyonları ırmaklara dökmekle reddetmiş oluyorduk. Güzel, nezih, temiz ırmaklarımız kısa sürede nüfusu süratle artan şehrin bağırsaklarına döndü. Laşe gibi kokuttuğumuz ırmakları "necasetten taharet" niyetiyle yerin altına hapsederek kendimizi temize çıkaracağımızı zannettik.

Şehrimizde sular medfundur. Mesela mahalleye adını veren Akdeğirmen yoktur, Akdeğirmen'le birlikte yatağı boyunca sıralanan on kadar değirmenin dolaplarına su taşıyan ırmak yoktur. Bir zamanlar süzülerek akan derenin yanı başındaki mahallenin tarihini bilmeyen bir insan Çayyurt adının hikmetini asla anlayamaz.

Çatalpınar, Pulur (Billur), Örtülüpınar, Sularbaşı, Tuzlugöl, Kırklar Pınarı, Hekim Pınarı, Çukur Pınar gibi semt ve mahalleler, maalesef artık isimlerinin suyla alakalı hiçbir işaretine, objesine sahip değildir. Şehrin başına insan eliyle telafisi imkânsız bir felaket getirilmiştir ve şehre çok yazık olmuştur. Bir zamanlar Sivas'ın hayatını neşelendiren sular şimdi trajedisinin kaynağıdır. Denizi, gölü, boğazı olmayan şehrin

asırlarca ırmaklarıyla dudak dudağa vuslatın hazzıyla yaşadığını gösterecek hiçbir emare bırakmadık. Lebiderya evler, konaklar, köşkler yerlerini sıradağlar gibi bitişik nizam apartman kümelerine bıraktı.

Bir zamanlar Bengiler Irmağı'nın önüne set çekilerek yatağının genişletilmesiyle Ethem Bey Parkı yanında oluşturulan suni gölde semt sabah namazından önce gusül abdesti alındığını mahalle büyüklerinden dinlemiştim.

Mevsimlere ve Abuhavaya Dair

Arzdaki mıntıkası itibarıyla kuzey yarımkürenin ortasında, denizlere ırak bir mevkide bulunan ve denizden irtifası bin üç yüz metreyi aşan Sivas, iklimi sert, arazisi haşin, suyu mebzul, ağacı kıt bir yayla şehirdir. İklimi de arzdaki mıntıkasıyla mütenasiptir.

Rivayet edilir ki Sivaslıya askerde komutanı sormuş:

"Evladım, bir senede kaç mevsim var?"

Cevap: *"Dört komutanım!"* Komutan: *"Say bakayım!"* Sivaslı asker saymış: *"İlkbahar, yazbahar, sonbahar, kış!"*

Umumiyetle kasım ayı ortalarına kadar uzayan güz mevsimi fukara ve gureba için biraz müsaadeli kış gibidir. Fukara yazları, pastırma yazları denilerek bu fasılda yakacak idareli kullanılır, günden güneşten azami derecede istifadeye çalışılır. Şehir, siperine yaslandığı dağların eteğinden Kızılırmak'ı temaşaya duracak şekilde kurulmuştur. Şehrin sırtını kuzeydeki Meraküm'e, bağrını Kıble'deki Kızılırmak'a ve Gardaşlar'a vermesinin hikmeti, güneşe nazır ve muntazır olmaktır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'de düştüğü kayıt, asırlar öncesinde de bütün evlerin yüzlerinin kıble tarafına, ovayı doğudan batıya doğru şakkederek

akan Kızılırmak üzerindeki Eğri Köprü'ye baktığına dair malumatları aktarır. Şehirdeki beton istilasından evvel binalar, evler kışın kar kaleleri, kar kuleleri gibi sokak sokak Kıble'ye müteveccihen Kızılırmak'a karşı âdeta saf tutmuş görünürdü.

Sivas tabii ki kış memleketidir. En geç kasım (son teşrin) ortalarından itibaren ziri zeminin kalın kar tabakalarıyla örtülerek gücük (şubat) nihayetine kadar pek sert ve kuru bir havanın hüküm sürdüğü Sivas'ın kış faslı pek kesif ve uzundur; velâkin havası sağlamdır. Bu aylarda fasılalarla zuhur eden şedit kar tipilerinden göz gözü görmez olur.

(Kar, hakikaten Sivas'ın yakışığı... Ve fonda Niksar Caddesi boyunca sivil mimarinin muhteşem panoraması... Karda hep aynı izi takip etmekten oluşan cılga yol ve art arda yola düşmüş insanlar... Fotoğraf: Ahmet GÖZE arşivi.)

Yirminci asrın başlarında devrinin tekniğiyle yapılmış ahşap bir Sivas evinde kışı yaşayan insanlar çok çileli bir hayat mücadelesinin sonrasında orta yaşlardan itibaren tabip tabip dolaşmasına sebep olacak romatizma, mafsal bozukluğu, kireçleme, bevliye, nisaiye gibi hastalıklarla maluldür ve hasar tamir edilemez duruma gelmiştir. Kasım sonlarında zemini cıncık gibi buzla kaplanan avludaki helayı her gün kullanmaya mecbur olmak nostalji muhabbetiyle ahşap ev methiyeleri dizenlerin hiç aklına gelmiyor. Her yerde azami dikkatle teyakkuzda olmak gerek. Bastığı yeri iyi seçemeyen buzun üzerine düşer, çatıdaki sarkıtlara dikkat etmeyenin buz üzerine düşer.

Martta karla yağmur münavebeye başlar. Asfaltın şehir sathını kaplamasından evvelki devirlerde meşhur olan çamuru mayıs başlarına kadar hükmünü icra ederdi. Her yerde hayat timsali ve letafet sayılan, üzerine şiirler yazılan, şarkılar söylenen ilkbahar Sivas'ın sıkıntılı mevsimlerdendi. Yine de haziran ortalarına kadar süren kırkikindi yağmurları bereket lütfederdi. Gündönümünden sonra eylüle kadar yağmurun nadiren yağdığı Sivas'ın hem baharı hem yazı bu üç ayın içinde seyreder. Yazımız bahar gibidir. On beş gün kadar biraz sırtımız ısınırsa da, ikindi vakti çıkan efil efil rüzgâr, şehre serinlik, gönüllere ferahlık getirir.

Bostana, bahçeye, ağaca, çiçeğe, cümle nebata dair

Yerleşik hayata geçmeden evvel, göçebe Türk ailesi için tabiatla koyun koyuna ömür sürmek, bir mecburiyet olduğu kadar zevkine varılan bir hayat tarzıydı. Yerleşik hayata geçip şehirlileşince göçebelikten bermutat tabiatla muaşaka hâlinde evler inşa ettik ve tabiatı dalıyla, gülüyle, teliyle, duvağıyla bahçelerimize gelin getirdik. Şimdi kirletildiğine bakmayın, tabiat eskiden meşruiyet çerçevesi dışında el sürmeye kıyamadığımız sevgilimizdi. Onu biz kirlettik.

Danişment Gazi, fethettikten sonra Sivas, içinden geçen ırmakların davetine, meyline ve mecrasına göre şekillenmişti. Şehrin beyleri,

efendileri, zenginleri meydandaki saray ile şimdiki Paşa Fabrikası'na kadar uzanan saha içerisinde yirminci asrın ilk çeyreğinde bile suyu içilebilecek kadar yumuşak, leziz ve nezih Tavra Deresi / Bengiler Irmağı / Murdarırmak sahillerinde ikamet ettiler. Sahil boyunca bahçe içerisine kondurulmuş huzur ve sükûnet taşan evler cennet köşklerinin tasavvuruyla ve "dünyayı güzelleştirme" şuuruyla inşa edilmişti.

Eski zamanların peyzajından ve mimarisinden şimdi geriye hiçbir şeyi kalmayan bahçeli evler, o güzel ve zarif hayat üslubunu aksettiriyordu. Eski vaktin şehirlerini yaşanır kılan değer, sadece mimarisinden, şehir dokusundan değil, şehirlerin tabiatla ve bütün mahlûkatla imtizacından doğmaktaydı.

(Dedelerimizin şehirleri tabiatla sarmaş dolaş tasavvur ettiğini gösteren rüya gibi bir semt: Kepenek Caddesi'nden Harbiye Meydanı'na (Mavi Köşe) doğru. Fotoğraf: Ahmet GÖZE arşivi.)

Dost bahçeler evlerin muhiti; soğuğa dayanıklı meyve ağaçları, tarhlardaki çiçekler bahçelerin bereketi ve ziynetiydi. İçerisine evlerin yerleştirildiği bahçelere malik olmak, sadece kalburüstü zenginlerin istifade ettiği bir dünya süsü, nimeti değildi. Benim ilk gençlik yıllarıma kadar şahit olduğum yakın geçmişte her evin bir bahçe içerisine kondurulduğu bir şehirde yaşıyorduk. Bahçelerimiz, İrem bağları derecesinde olmasa bile evlerimizi cennet köşklerine çeviriyordu. Çok değil kırk sene evvel bile Kızılırmak sahilinden Meraküm'e doğru bakan birisi her mevsimin farklı tabii dekoru içerisinde azamisi iki katlı, birazı tek katlı, nadiren üç katlı evlerin bahçeler içerisinde taraçalar hâlinde istiflendiğini görebilirdi. Yahut Toprak Kale'den üç yüz atmış derecelik seyir açısıyla şehri temaşa eden birisi, bahçe denizlerine takımadalar hâlinde kondurulmuş müstakil ahşap evlerin avlularından küçük dalgalar hâlinde yayılan huzur, saadet ve nizamı mutlaka fark ederdi.

Dere yataklarının çeperinde hudayinabit çalılar, kavak, söğüt gibi ağaçlar bolca bulunmasına rağmen bütün yüksek rakımlı kurak kış memleketleriyle aynı kaderi paylaşan Sivas ağaç ve yeşil fukarasıdır. Hiçbir Sivaslı, hususi bir ihtisası yoksa kavakla söğüt dışındaki ağaçları pek tanıyamaz ve birbirinden ayırt edemez. Zira Sivas'ın çınarı, sediri, kayını, kestanesi, mimozası, dişbudağı, ıhlamuru, manolyası yoktur. İlla kavak ve söğüt … Osmanlı devri İstanbul'una köy ağacı diye kavak sokulmazmış. Sivas'ın ve Sivaslılığın alâmetifarikasıdır kavak ağacı. İstanbul, Bursa, Antalya, İzmir gibi memleketlerde bir gecekondunun bahçesinde veya önünde, yanında bir yerde kavak göğe doğru boy vermişse, hane sahibinin Sivaslı olması kuvvetle muhtemeldir.

Yahya Kemal'in "Hayal Şehir" şiirinde *"Serviler şehri dalar kendi iç aydınlığına"* diye bahsettiği "serviler şehri"nin sadece Üsküdar olduğunu düşünmek Sivas'a belki başka şehirlere de reva görülmüş bir şair haksızlığıdır. Sivas, şairin hayalindeki şehir olmayabilir, lakin bizim hayatımızdaki şehirdir. Sivas'ın kuru ve boz fizyonomisini değiştiren ve

geleneksel bahçeli evlerin hepsinde bulunan kavak ağacı, baharla birlikte güze kadar şehrin her tarafından evlerin ufuk hizasını taşan yeşil birer tuğ gibi görünürdü. Bilhassa seher yelleriyle omuz omuza salınarak hışırtıları kuş seslerine karışan sıra sıra kavaklar, derviş misali kendi lisanınca, kendi nefesince, kendi duasınca tabiatın, mahlûkatın zikrine dâhil olurdu. En sıcak yaz günlerinde bile Yıldız ve Keşişleme rüzgârlarının serinlettiği Sivas ikindilerinde kavak yapraklarının hışırtıları gürültüye boğulmamış şehirde bahçelerin efil efil yelpazesiydi. Haziran ayında senede birkaç gün pamuk dökmesi çevreyi kirletiyor düşüncesiyle kavaklar şehir hoyratlarınca kesildi.

Organik maddeler bakımından fakir topraklarımız, mevsimin sert, kuru ve yağışı kıt olmasının da tesiriyle birçok kültür nebatının ve ağaç nevinin yetişmesine müsait değildir. Söğüt, salkım söğüt, çam, akçaağaç, meşe, akasya ve kavak, iklimin Sivas'ta yetişmesine müsaade ettiği ağaçlardır. Eski vakitlerin kerpiç bahçe duvarlarının hemen dibine dikilen iğde ağaçları, baharla yeşerir, rayihasıyla çevreyi sarar, kuşatırdı. İğde, çabuk serpilen arsız bir ağaç türü olduğu için alçak duvarın hemen yanında bahçeler, avlular, bostanlar bu tabii malzemeyle çit çekilerek ihata edilmiş olurdu.

Ya bizim bahçemiz… Erguvan ağaçlarının kısa ömürlü çiçekleri, yediveren gülleri, hercai menekşeler, bakire zambaklar, yanık karanfiller, baygın fesleğenler, sırnaşık sarmaşıklar, yıldız leblab, leylaklar, aslanağzı, gecesefası, inci çiçeği, hanımeli; avlumuzun, bahçemizin süsüydü. Sadece bahçeleri değil elin uzandığı en küçük mekânı canlandırmak, şenlendirmek için pencere kenarlarını, balkonları saksılarda, boş teneke ve kutularda yetiştirilen begonyalar, krizantemler, camgüzelleri, küpe, küstüm çiçeği, yıldız sarmaşığı, şakayık gibi nazenin, narin çiçekler yetiştirilirdi. Kokulu güllerin pembe yaprakları toplanarak su dolu bir cam şişeye veya kavanoza konur, limontuzu katılarak güneşe nazır pencere kenarlarında demlenmeye bırakılır, vakti gelince şerbeti

hazırlanır, remzi olduğu Efendimiz aşkına yanık yürekler için salâvatlarla nûş edilirdi.

Sivas'taki yaşça en kıdemli ağaçlar Paşa Fabrikası'nda ve Ethem Bey Parkı'ndadır ve en ihtiyarları azami seksen doksan yaşındadır. Bugün Paşa Bahçesi ve Ethem Bey Parkı'nın dışında peyzajıyla aklımızda kalabilecek bir tek mekân ve bina yoktur. Gölgesinde minderlere kurulduğumuz ağaçların tezyin ettiği bahçeli evlerde geçen çocukluk hatıralarımıza dair sohbetleri şimdiki çocuklar masal anlattığımızı zannederek aval aval dinliyorlar. Yeşilsiz, bahçesiz, ağaçsız bıraktığımız şehirde kaldırıma ağaç dikmeyi tabiat aşkı ve çevrecilik diye yutuyoruz.Bizim altında oturduğumuz, yürüdüğümüz, oynadığımız; hâsılı beraber büyüdüğümüz ve yaşadığımız ağaçları şimdi çocuklar sekiz katlı apartmanın balkonundan kuşbakışı tanımaya çalışıyor. Ağaçlara da insanlar gibi tepeden bakmayı öğrettiğimiz çocuklardan büyüdüklerinde insanlara, çevreye, tabiata saygı duymalarını bekliyoruz.

Bir mahalle veya semt adı olarak asırlardır bilinen Çukurbostan, Bahtiyarbostan, Ferhatbostan, Gökçebostan, Paşabostan mevkileri; şehrin topografyasından yakın tarihe kadar nasıl faydalanıldığını da gösterir. Bu durum, insanın hırsına köle olmaması hâlinde, pekâlâ tabiatla iç içe ve barışık şehirleşmenin gerçekleşebildiğini örneklendirmektedir. Elli sene evvel otuz iki mahalleli şehirde mezkûr mahallelerin isimleri şehrin tabii dokusunun kullanılışını âdeta haykırmaktadır.

Sivas çetin tabiat şartlarına rağmen iklimin müsaade ettiği her türlü meyve sebzenin üretildiği bir bahçeler, bostanlar şehriydi. Lahana, şalgam, marul, soğan, turp, nane, maydanoz, tere, dereotu, hıyar yetiştirilen Çayırağzı'nda bizim de bostanımız vardı. Esnaflıkla iştigal eden ailemiz için bostancılık vakit ayıramayacağımız, eleman istihdam edemeyeceğimiz, velhasıl uğraşamayacağımız zor bir işti. Bostancı Hamdi Emmi bostanımızı eker, emek verirdi. Güz sonuna doğru dükkâ-

nımıza gelir, amcama *"Emin Efendi, mahsulü kaldırdım, pazara götürüp sattım, aha parası."* diyerek para çıkını olarak kullandığı bohça şeklinde düğümlenmiş mendilini uzatırdı. Hamdi Emmi para saymayı, masraf düşmeyi bilmez, hesaptan anlamazdı. Amcam mendildeki parayı sayar; tohuma, gübreye, nakliyeye yapılan masrafı hâsılattan düşer, kalanın yarısını Hamdi Emmi'ye verirdi. *"Allah bereket versin, güle güle harca."* dua, niyaz ve temennilerinden sonra musafaha ile helallikler istenir, mevsimi gelince devamına dair muahede edilirdi. Amcam, Hamdi Emmi için, *"Memleketin bütün dürüst, namuslu adamlarını bir kalbura koyup eleseler, kalburun üstünde üç kişi kalsa, biri mutlaka Hamdi Efendi olur."* derdi. Onlar, "iyi atlara binip gidenler" zümresine karıştılar; Mevla'nın rahmeti üzerilerine olsun.

Evlerin bahçesinde yetiştirilen domates, hıyar, fasulye, kabak gibi sebzeler yaz mevsimlerinin sonuna doğru sofralarda misafir olur, birkaç öğünü savuştururdu. Nane, maydanoz, soğan ve sair yeşil sebze yaz boyu salatalara lezzet ve rayiha katardı. Bahçelerdeki meyve ağaçlarının iktisaden kesb ü kârına bakılmaz, cennette sahip olunacak nimetleri tedai ettirerek ruhlara verdiği letafetle lezzetine varılırdı. Sebze üretilen bostanların bir köşesinde mutlaka lavanta, reyhan, kekik, papatya, çiğdem gibi hudayinabit çiçekler yetişirdi. Bir muhalif rüzgâr esti, bahçeleri, bostanları harman gibi savurdu. Yeşil alanları kırparak bitişik nizam binalar kuran ve kurduran şehircilik cahillerinden ve şehirlilik fukaralarından elimizde kalan şehir beton, asfalt ve metalden ibarettir.

Paşa - Gönüllerin - Bahçesi

Evlerimizin büyük çoğunluğunun yüksek duvarlı bahçeler, avlular içerisine kondurulduğu otuz kırk sene evveline kadar şehirdeki sosyal hayatın bugüne göre daha kapalı ve aile hayatının daha gizli saklı, içe dönük olduğu muhakkaktır. Ancak o devirlerde bahçeli, avlulu meskenler aile efradının birbiriyle ve tabiatla irtibatını canlı ve sürekli kıldığı için daha mesut, daha huzurlu, daha sakin bir hayat yaşanmasını müm-

kün kılıyordu. Her bir ferdin zatına mahsus odasında ve kendi dünyasında yaşadığı şimdiki modern zamanların otel ve lokanta niyetine kullanılan evlerinin aksine eskiden küçücük bir avlu bile aile fertlerinin birbirleriyle ve hayatla bağlarını kuvvetlendirme vazifesi gören mühim bir elemandı. Köylerde ise tabiat insanların hayatlarının her anını, her cihetini doldurmakta; evler bile tabiatın bir parçası gibi kurulmaktaydı. Dolayısıyla tabiatla kaynaşmış hâlde yaşayan insanlar, tabiattan uzaklaşmalarının burunlarının direğini sızlatacak bir özleyişe yol açacağını/açtığını kente taşınıp beton kafeslere hapsolunca tecrübeyle öğrendiler.

Günümüzün çarpık kentlerinde betonarme kutucuklara tıkışan insanlar, tabiatın bir parçası hâlinde yaşamalarını sağlayan bağlardan kurtulmakla aslında hürriyetlerini kaybettiler; beton, asfalt ve metalden ibaret modern (!) kentlerde apartman denilen hücrelere mahpus oldular. Bu noktada belediyelerin kamu hizmetine açtığı bahçeler, parklar, mesire alanları kentin kafeslerinde çaresiz yaşayan insanlar için muayyen vakitlere mahsus da olsa; sığınak gibi, liman gibi bir fonksiyon üstlendi. Sentetik tabiat köşeleri olarak tanzim ve tadil edilen mesire ve piknik alanları, bu düşünceyle insanların tabiatla irtibatına imkân sağlayan bir nevi meditasyon merkezleri hâlinde belediyelerce halkın istifadesine sunulmaktadır. Apartman mahşeriyle ufukları kapanan, gettolardaki salaş, fersude gecekondularla pespayeliğe gömülen kentlerin zavallı, biçare insanları belediyelerin sunduğu bu sınırlı ve emprovize tabiat köşelerinin ruhları teskin eden nimetlerinden her fırsatta faydalanmaya çalışıyorlar. Kent keşmekeşinin kölesi hâline gelen/getirilen insanlar; karanlık kodeslerden birkaç dakikalığına teneffüse çıkarılarak havalandırma boşluğundan gökyüzünü seyreden mahkûmların özlemine benzer bir arzuyla birkaç saatliğine tabiatın koynuna sığınmakla avunuyorlar. Bu sebeple gönül huzuruyla maaile biraz vakit geçirilebilecek mesire alanları, kent elemanları içerisinde cadde, meydan, çarşı pazardan daha az önemli olmayan bir ihtiyaç hâlini aldı.

Tabii güzellikler bakımından zaten fukara bir memleket olan Sivas'ta mevcut mesire alanlarının çok uzun yıllar verimli, düzenli ve yeterli bir şekilde kullanılmadığını, şimdi Paşa Bahçesi'nin geldiği noktadan bakınca mukayese edebiliyor ve daha iyi anlayabiliyoruz. Selçuklular devrinden itibaren beylerin, zadegânın, sultanların yaz mevsimlerinde istirahat ve sayfiye mekânı olarak kullandıkları rivayet edilen Tavra Vadisi yüz seneyi aşkın bir zamandan beri de Paşa Fabrikası / Paşa Bahçesi adıyla maruftur. 1950'lere kadar şehrin uzağındaki bu mahfi köşede birkaç gün kafalarını dinlemek ve dinlendirmek isteyen şehir sakinlerinin çadırlar kurarak Paşa Bahçesi'ni sayfiye gibi değerlendirdiklerini aile büyüklerimizin hatıralarından biliyoruz. 1970'li yıllardan itibaren sarhoş, ayyaş, berduş yatağına dönen Paşa Bahçesi uzun yıllar emniyetten uzak, ailelerin iltifat etmediği tehi bir mezbelelik hâlinde kaldı; Sivas tabiriyle itlerin enikliediği bir yer oldu. 1989'dan sonra Paşa Bahçesi, bakımsız, köhne ve virane hâlinden kurtarılamadıysa da hiç olmazsa hayta, apaş ve müptezellerin işgalinden kurtarılarak maaile piknik yapılabilecek bir mesire alanı hüviyetini yeniden kazandı. Fakat geçen on beş sene içerisinde muntazam bakımlı, temiz dört helâ, bir küçük mescit bile kurulamadı. Piknik yapan insanların ancak mesane ve bağırsakları ferman dinlemez vaziyete gelince mecburen hacet def etmek üzere istikrah ile girmeyi göze alabildikleri keneflerin çirkef dekorlarla kirlenmiş tablosunu vaktin idarecileri on beş sene boyunca hem kendileri seyretmiş hem de ahaliye seyrettirmişti.

2004'ten sonra Paşa Bahçesi, doğru bir projelendirme ve başarılı bir rehabilitasyonla bir anda yıldız gibi parlayıverdi ve halkın muazzam rağbet ve teveccühüne mazhar oldu. Bakımsız ve mühmel mesire sahası sihirli bir değnek dokunmuşçasına bir anda güzelleşiverdi; kaotik kent hayatından bunalan kitleleri cazibesiyle kendine çekmeye başladı. Yoğun talep Paşa Bahçesi'nin alan olarak yetersizliğini ortaya koyuyordu. Proje, mesire sahasının sınırları Özel İdare hizmet binasıyla komşu

olacak şekilde büyütüldü, ancak idare değişti ve genişletilmiş proje uygulamaya konulamadı. 2009'da Paşa Bahçesi'ni ıslah ve rehabilitasyon çalışmaları devam ettirildi. İyi de oldu. Üstelik şehrin medfun sularını yeniden dirilterek Paşa Bahçesi'ni şelalelerin çağladığı, derelerin şenlendirdiği bir strüktürle donattı; otantik hâlinden daha güzel ve artistik bir çehreye kavuşturdu.

Paşa Bahçesi elbette misafirlerine sonsuz bir manzara zenginliği ve emsalsiz bir pitoresk sunmuyor; fakat beşer iradesinin sade, sıradan bir tabiat köşesini pergola ve çardaklarla zenginleştirerek nasıl bir güzellik ve huzur deposuna dönüştürebileceğini gösteriyor. Bilhassa Meraküm Platosu'nun zengin kaynaklarından beslenen Tavra Vadisi'nde gümrah suların kayaları yalayarak Paşa Bahçesi'nde yarattığı latif ve bedii manzara, tabiatın insan aklıyla ve eliyle ne kadar güzel akort edilebileceğini ortaya koymaktadır.

Son kırk elli senede büyük bir üslup şuursuzluğuyla perme perişan ettiğimiz şehirde 2004'te başlayan ve süregelen Paşa Bahçesi projesi basit bir iş değildir; bilakis şehrin tabiatla armonik bütünleşme içerisinde yeniden imar ve ihya edilebileceği ümidini yeşertmesi bakımından fevkalade önemlidir. Balkonu bile PVC ile kapatılarak mahpushaneye döndürülmüş evlerde büyüyen çocuklar için Paşa Bahçesi'nin ne manaya geldiğini anlamaya çalışalım: Tavukların market reyonlarında yetiştiğini zanneden çocukların Paşa Bahçesi'ndeki suni havuzlarda ördek, kaz, kuğu görmesi az şey midir?

Yılanlı Çermik

Balıklı Kaplıca ifadesi, her ne kadar Yılanlı Çermik'e göre daha munis ve mülayim bir tabir olsa ve resmî literatürde olduğu gibi halk arasında mezkûr telaffuzu giderek daha çok tercih edilse de ben hâlen şehir ananesine uyarak rahmetli nenem zamanından kalma maruf ve has ismini kullanmaktan yanayım: Yılanlı Çermik.

Yılan kelimesinin ürkütücü soğukluğunu kabul ediyorum; ama isimlere keyfî müdahalelerin geleneği yok etmesine de muhalifim. Çermik sadece Allah'ın lütuf ve izniyle şifa vesilesi balıklardan ibaret değil; yaz kış vücut harareti sıcaklığında kaynayan zengin mineralli tatlı suyunun deva bahşeden hususiyetleri var. Ayrıca asıl çermiğe adını veren, en büyüğü bir metreden küçük ve yaşama sahası olarak benimsediği cılga dere yatağından nadiren havuzun sularına kayan yılanları yok saymamak lazım.

Evet, çermikte yılanların yılancık illetine çare olduğu, hastaları iyileştirdiği rivayetleri hep söylenegelmiştir.

(Yılanlı Çermik, 1970'lerin başında henüz keşfedilmemiş bir cennet gibi. Yamaçta tek sıra halinde dizili çadırlar... Fotoğraf: Sirer DOĞAN arşivi.)

Rahmetli nenem bu hastalıktan muzdaripken çermikte keyfiyetini ve hikmetini bilmediğimiz bir şekilde şifa bulmuş. Yılanın tesiri bu tedavide varit midir, bilmiyorum. Ancak hastalığından yıllar sonra, ahir ömrüne yakın zamanlarda havuzda etrafına toplanan birkaç kadınla hem yıkanıp hem sohbet ederken nenem donunun paçasından yukarılara doğru dalgalanarak akan bir şeyin kaygan temasını hissetmiş, elini donunun içine atıp bir kelep kınnap gibi avuçladığı yılanı çıkarmış. Çevresindeki kadınların korkulu çığlıkları arasında *"haydi git mübarek hayvan, bismillah!"* diyerek havuzun ırmağa dökülen oluğuna bırakmış. Bu hadiseden çok yıllar sonra bir ikindi vakti yıkanmaya giden babamın da havuza yeni girmişken suya yılan geldiği için ürperdiğini ve çadıra döndüğünü gayet iyi hatırlıyorum. Çermiğe iptilamızın tatlı faslına geçelim.

Yılanlı Çermik'te her sene bir iki ay çadır kurup sahrada sayfiye niyetine safa sürmek, sadece ailesince değil bütün bir sülalece ağzından çıkan her sözü ferman hükmünde baş tacı edilen rahmetli nenemin talimatı gereğince asla ihmal edilmeyen bir itiyat hâline gelmiş. Benim Yılanlı Çermik'e dair bütün müşahedem, dört yaşımdayken vefat eden nenemden sonraki zamanlara aittir.

Sivas'a uzak bir mesafede bulunması, o senelerde yolculuğunun göze alınamayacak kadar meşakkatli olması; Yılanlı Çermik'in uzun yıllar sadece tiryakilerinin istifade ettiği bakir bir saklı şifa cenneti hâlinde kalmasını sağlamıştır. İnsanların Yılanlı Çermik'ten ne zamandan beri bugünkü manada bir sayfiye veya tabii bir darüşşifa maksadıyla istifade ettiklerini gösteren bir bilgi veya belge mevcut değil. Muhtemelen önce civar köylerin sürülerini otlatan çobanlar dinlenmek üzere ayaklarını soktukları deredeki balıkların şifa veren hususiyetlerini keşfetmişler, sonra da derenin menşeini oluşturan su gözesinin etrafını çevirerek emprovize bir havuz oluşturmuşlar. Bilahare yeni havuzlar ilave edilerek çadırlarda konaklanabilecek hâle getirilen çermik, seksenli

yıllardan itibaren Özel İdare ve müstecirlerce yapılan yatırımlar neticesinde şimdiki hâline kavuşmuştur.

Çadırla Yılanlı Çermik'e gidişimize dair ilk hatırladıklarım altmışlı yılların ortalarında henüz mektebe gitmediğim çocukluk demlerime aittir. Hafızamın sisli, puslu rafları arasında saklayabildiğim hatıralarımın epizotları, zaman zaman dost ve aile meclislerinde tekrarlanmaktan pekişerek aklımda kalanlardır. Evde günler öncesinden çermik hazırlıkları başlar; bez torbalarla, tenekelerle, küleklerle erzak, nevale her gün yedi sekiz kişiyi doyuracak ve en az bir ay yetecek miktarda hazırlanırdı ve tabii ki çadırlar…

Yola çıkacağımız günün akşamında çermiğe götürülecek her şey evimizin geniş sofasında ve avluda hazır edilirdi. Şafak sökerken eşyalarımızla birlikte karoserinde çermiğe intikal edeceğimiz kamyon kapımıza çekilmiş olurdu. Çok kısa sürede eşyalarımız kamyona yüklenirdi ve birkaç saat sonra vasıl olacağımız çermik cennetinin heyecanıyla biz çocuklar neşemiz katmerlenerek yola revan olurduk. Yaklaşık yüz kilometrelik çermik yolundan ve yolculuğundan bu kadar sene sonra zihnimde kalan muğlak hatıralar; Gardaşlar'ı, Yağdonduran'ı çıkarken tırmandığı zahmetli, meşakkatli rampalar sebebiyle kamyonun hararetlenen motorunu soğutmak üzere yolun genişlediği müsait düzlüklerde verdiğimiz bir iki mola ve yer yer stabilize, ham yollar sebebiyle zerreleri genzimizi tıkayan kesif toz bulutudur. Bir de ıssız ve ağaçsız, çırılçıplak platoda rüzgârla salınan kızarmış, olgun başaklar. Yol boyunca tesadüf ettiğimiz birkaç sürüden başka uçsuz bucaksız platoda bir tane bile otobüse, kamyona rastladığımızı hatırlamıyorum. Yanık tenli çobanların omuzlarında kepenekleriyle güttükleri sürülerin yanından veya yakınından geçerken kamyonun yanı sıra av'avelerle metrelerce koşan iri Kangal köpeklerini, tabii coğrafyalarında ve asli vazifelerinin başında nöbetteyken ilk defa görmüş ve doğrusu muhteşem heybetlerinden ürkmüştüm.

Kangal'ı geçtikten yarım saat kadar sonra, toprak yoldan sağa dönen son virajla çermik görünürdü. Vadi boyunca periferisini söğütlerin, kavakların, akasyaların kucakladığı derenin sadece güney tarafındaki teraslanmış yamaçta azami yirmi beş otuz tane çadır, yine derenin hemen kenarında birbirine yakın serpiştirilen, etrafı duvarlarla çevrili dört havuz, ayakları çermiğin alt taraflarında dereye akan birkaç madara helâ ve bir küçük mescit vardı. Galiba kulübe küçüklüğünde bir de köhne bakkal dükkânı. Yetişkin birkaç çermik sakininin yardımıyla iki çadırımız ağızları birbirine bakacak şekilde kurulmaya çalışılırken biz çocuklar çok kısa sürede elbirliğiyle kamyondaki eşyaları çadırlarımızın önüne indirirdik. İşler çocukların yardımına ihtiyaç duyulmayacak raddeye gelmeden havuza gitmemize destur verilmezdi. Tükenmiş sabırlarımızla süreklı ısrarlarımızdan usanan büyüklerimizin ruhsatından sonra içinde sergi, havlu ve evimizin en muteber eşyası olarak sürekli ihtimam edilen dikiş makinemizde yengemin diktiği havuz donlarımızın bulunduğu dört ucu karşılıklı bağlı, üzeri dantel işlemeli bohçayı kaptığımız gibi münavebeye göre kullanma sırası erkeklere gelen havuzun yolunu tutardık.

Bir defasında annem arkamdan seslenmişti:

"Güneşte kalma, yanarsın!"

Kim dinler? Havuzun neşeli su oyunlarına davetinin beni baştan çıkaran cazibesi, sair zamanlardaki bütün oyun öncesi ikazlarında olduğu gibi annemin tembihinin bir kulağımdan girip hiçbir tesir uyandırmaksızın öbür kulağımdan çıkmasına sebep olmuştu. Çılgınlar gibi eğlenmiştim. Havuzun bir ucundan bir ucuna su altından gitme tecrübeleri, su üzerinde batmadan sırtüstü hareketsiz kalma denemeleri, zeminde delikli çakıl taşı arama dalışları, pikeler, taklalar, çivilemeler, balıklamalar, parendeler… Suyla oynaşarak, boğuşarak gün akşama kavuşmuştu. Daha çadıra varmadan omuzlarımda, kulaklarımda, sır-

tımda içime işleyen derin bir sızı canımı yakıyordu. Hâlimi görünce önce çok kızan, sonra her zamanki gibi öfkesi, kızgınlığı annelik şefkatine, merhametine mağlup olan annem mintanımı, atletimi çıkarıp bütün vücuduma yoğurt sürdü.

Yatma vakti geldiğinde ıstırabım dayanılmaz olmuştu. Yatmak ne kelime, sırtıma, omuzlarıma tüy değse, can acısıyla tiz avaz feryadı basıyordum. Annem gaz lambasını söndürdükten sonra altına bir minder aldı, sırtını çadır direğine dayadığı ot yastığa verip yaslandı. Kucağında, yüzüm yüzüne dönük şekilde başımı göğsüne yatırdım. Çocuk bedenimin yorgunluğu acılarıma galebe çalınca dalıyordum, sonra ne kadar zaman geçtiğini bilmeksizin uyanıyor, annemi istifini bozmamış vaziyette hissediyordum; gece boyunca birçok defa sızdım, tekrar uyandım, annem yine kımıldamadan oturuyor, canımın acımasına sebep olacak bir hareket yapmaktan korkarak ihtimam ile beni kucağında tutuyordu. Sabah olduğunda annem hâlâ aynı vaziyette oturuyordu. Acım çok az dinmişti, ancak kucakta oturmaktan bacaklarım uyuşmuş, keçeleşmiş, omuzlarımda kocaman su kabarcıkları oluşmuştu. Yanıklarımın acısının tamamen dinmesi üç beş gün sürmüştü. Fedakârlığı sebebiyle anneme duyduğum minnet ve hürmet hissimi anlatmaya lügatler yetmez.

Sedef, egzama, dolama, yılancık gibi cilt hastalarına tahsis edilen üstü kapalı havuzun dışında üstü açık Mermerli Havuz, Kemerli Havuz ve Dedeler Gölü vardı. Dedeler Gölü, suyun en bol kaynadığı, balığın en bol bulunduğu, bu sebeple de adını aldığı ihtiyarlık demlerine erişen kâmil büyüklerin en çok rağbet gösterdikleri havuzdu. Bu havuzda kimsenin atlamasına, taşkınlık yapmasına izin verilmez, hatta çırpıtılmaksızın, sakince yüzülmesinden bile rahatsız olunurdu. Derinliği orta boylu bir yetişkinin göğüs hizasına ancak gelebilen Dedeler Gölü sabah namazıyla beraber sadece erkeklerin istifadesine sunulmak üzere açılırdı. Namazdan çıkan veya güne tanyeri ağarırken başlayan erkekler ve refakatlerindeki bir iki çocuk havuz kenarında soyunur, hususi

havuz donlarıyla, suyu incitmeye çekinircesine yavaşça çene hizasına kadar batar, âdeta kendilerini suya gömerlerdi.

Vücudunda yara, bere, kesik, çizik, sivilce, sıraca, kaşıntı, döküntü olanların emraz-ı cildiye ile malul bölgeleri balıkların önce taarruzuna, sonra da istilasına uğrar. Balıklardan birinin keşfettiği yara bereden diğerleri de derhâl haberdar olur, böylece kuşatma başlar. En büyüğü bir parmak cesametindeki balıklar, her biri bir taraftan elbirliğiyle tedaviye koyulurlar. Alışkın olmayan insanlar önce bir ürperir, bazen hafifçe sıçrar, gıdıklanır; ama neticede alışır. İnsan vücudu sıcaklığındaki tatlı suyun macun gibi yumuşattığı bedenler, balıkların masajıyla derin bir rehavet, dinginlik ve huzur hissine teslim olarak gevşer, pelteye döner. İnsanın letarjinin kucağında, sükût içinde öylece biteviye uyuyası gelir. Rahmetli babam dişlerini kapatıp ağzını açarak suya sokar, böylece hem balıkları besler hem kendisi diş taşlarından, plaklardan da kurtulmuş olurdu. Bazen hamarat, evcimen hanımlar, sabah namazından sonra kocaları camiden çıkıncaya kadar çay hazırlayıp çocuklarıyla havuza gönderir, ele güne karşı kocalarının izzetini, itibarını artırır, yüzünü ağartırlardı. İçinde bakır demlik, ince belli bardaklar ve bir tabak kelle şeker bulunan çukurca bir tepsi, durgun havuzun üzerinde hafif parmak darbeleriyle ehlikeyif havuz müdavimlerinin arasında dolaşır, herkes çayını kendisi doldurur, tepsiyi yüzdürerek aynı şekilde yanındakine gönderir, böylece havuzda muhabbet demlenir. Üç dört saatlik sabah seansından sonra açlık hissi, sudaki sefaya galip gelir; aile reisleri çadırda veya bir ağaç gölgesinde hazırlanan sofradaki hane halkını bekletmemek üzere verdiği nimet ve sıhhat için Allah'a hamdüsenalar ederek havuzdan çıkarlar.

Yılanlı Çermik'te veya diğer çermiklerde, piknikte, sahrada, sayfiyede sabah kahvaltısı demek, illa hamur işi demektir. Çocukların kerrat ile her gün çıktıkları arazi keşfinde topladıkları kuru çalı çırpı, odun, ağaç parçası, tezek sacın altına sürülürdü. Yer sofrası niyetine de hizmet

veren hamur tahtası, oklava ve sac, çermikte her öğünü bir ziyafete çevirmeye imkân veren muhteşem üçlü edevattır. Memleketimizde kadınlar bu basit, primitif gereçler marifetiyle, yine bir miktar un, biraz su ve bir fiske tuzla, birazcık yağ, yeşillik, çökelik, patates, daha da olmazsa soğanı katık yaparak üç öğün yenmekle doyulmayacak lezzetler imal ederlerdi. Maharetli bir kadın tek başına bir taraftan oklavayla hamur açar, içinin malzemesini döşeyip hamuru katlar, bir taraftan da ateşi hep aynı harda tutmayı başararak sacın üstündekileri kıvamını geçirmeden pişirir ve hepsinden önemlisi sofraya kurulan hiç kimsenin ağzını boş bırakmaksızın pişirdiklerini çayın yanında servis ederdi; tıpkı canım annem gibi … Annem on parmağında sınırsız marifeti olan bir kadındır.

Bütün bir senenin, şiddetli kışların, ağır ev işlerinin kahrıyla yorgun bedenlerini günde bir defa havuzda suya teslim etme saadetinin hatırına çermik kadınları, göçebeler gibi çadır cefasına katlanırlardı. Kocalarının, çocuklarının gün boyu devam eden saadetlerinden, huzurlarından nasiplenmeyi kanaatkâr bir tavırla kabullenen kadınlar, günde bir defa ve kendilerini her şeyden azat ettikleri birkaç saatlik havuz sefasıyla da ayrıca müsterih ve mesut olurlardı. Onlar, küçük zevklerin, sıradan nimetlerin bir ömrü bahtiyar geçirmeye yettiği kanaat devrinin kadınlarıydı.

Şehre uzaklığı ve vasıta bulmanın imkânsızlığı, Yılanlı Çermik'i diğer çermiklerde kalabalıkları kadar serazat ve kural tanımaz tavırlarıyla ve gürültüleriyle çadır sakinlerine sıkıntı veren günübirlikçilerin istilasından uzak tutardı. Aynı sebeplerle buraya diğer çermiklerdeki gibi kavim hısımdan yatılı misafir de gelemezdi. Sadece cuma günleri Kangal'dan gelen bir minibüsle cuma namazı için gidiş dönüş yapılırdı. Bu kısa mesafeli seyahatin bile haftalık taze sebze meyve, et, çarşı ekmeği vesair ihtiyaçlarını tedarik etmek için büyük bir imkân olduğunu çermikçiler gayet iyi bilir, gününden evvel eksik listesini hazır ederler-

di. Herkes gazyağı, sabun, yağ gibi zaruri tüketim malzemelerini, diğer haftalık eksiğini, gediğini cuma günü tamamlamak mecburiyetinde idi.

Çermik sadece yıkanmaktan ibaret bir tatil değil, aynı zamanda çocuklar için macera dolu bir tabiat keşfi demektir. Benim gibi şehir çocuklarının yaşadığı ve tanıdığı tabiat daha ziyade insan eliyle şekillendirilmiş, terbiye edilmiş, ehlileştirilmiş, sentetik bir tabiattır. Tabiatı suni bahçelerin, çit çekilmiş bostanların, su biriktirilerek oluşturulmuş göletlerin, ıslah edilmiş derelerin, etrafı setlerle gemlenmiş ırmakların müsaade ettiğinden fazla ve hakiki veçhesiyle tanımak için illa insan elinin değmediği, yaratıcının tabii hadiselerle şekillendirdiği yüzüne bakmak lazım. İşte çermikte yemekten sonra hemen her gün yaptığım arazi keşifleri, tabiatın vahşi ve yabani çehresini tanımamı sağlamıştı.

Mesela kurbağayı hem sesiyle hem uzviyetiyle şehirden bilirdim; ama yengeçleri ilk defa çermiğin deresinde tanımıştım. Omzu düşük bitirimler gibi yanlamasına yürüyorlardı. Sonra hem su yılanına hem zehirli kara yılanına ilk defa çermikte rastlamıştım. Dikenli çalıların üzerinde yetişen karamuklardan ellerim çizile çizile bir demlik dolusu toplamıştım, karamuk hoşafını muhtemelen ilk defa annem benim emeklerimin hatırına tecrübe etmişti ve o nefis meşrubatın ilk içenleri bizlerdik. Kuşburnu, çördük, alıç gibi yaban meyvelerini ilk defa çermikteki tabiat keşiflerinde aynelyakin tanımış, tatmıştım. Kuş fasilesinin serçe, karga, sığırcık gibi şehirde de ikamet eden taifesinden çevredeki söğütlere, kavaklara kurdukları lanelerinde barınan epeycesi vardı; ama kartal, şahin, doğan, bıldırcın gibi sadece arazilerde kanat çırpan yaban kuşlarını çermik çevresinde ilk defa yakından görmüştüm. Porsuk, çekirge, tosbağa, kirpi, tilki, çakal gibi şehirde asla göremeyeceğim hayvanları görmek, çocuk dünyamı acayip renklendirmişti. Geleno denen bir tür tarla faresinin arka ayakları üzerinde dikilip elleri gibi kullandığı ön ayakları arasında tuttuğu yarısı yenemeden toprağa düşürülmüş bir elmayı öndeki iki kesici dişiyle kemirerek yemesini zevkten bayılarak

seyretmiştim. Bir çobandan taklidî haykırışlarla koyunları haydamanın birbirinden farklı manalara gelen nidalarını, bir başka çobandan sığırları heylemenin metodunu bellemiştim. Ayrıca kenger otunu ve ondan sakız çıkarmayı öğrenmiştim. Hele bir insan için en hayati ihtiyaçlardan yüzmeyi yine Yılanlı Çermik'te talim etmiştim, üstelik yüzebilmek için su yutmayı göze alarak harekete geçmek, gayret etmek, çırpınmak gerektiğini de. Sahi, çermikteki o kısa tatillerde yaptığım keşiflerle ne çok şey öğrenmiştim. Şimdi anlıyorum ki en iyi öğretmen her şeyi yaşatarak tecrübeyle öğreten tabiat.

Çermikte öğle yemeğinden sonra, çadır direğinde asılı kanaviçe işlemeli bez kılıfı içerisinden Kur'an-ı Kerim'i çıkaran babam, hemen her yaz mecburi istikamet mahalle mescidine devam ederek öğrendiğim Kur'an okumayı unutmamam için yevmiye bir sayfalık tilavetimi takip ederdi. Sonra da ellerimi avuçlarının içinde kavrayarak gözleri yumuk şekilde Elemtere'den aşağıya namaz surelerini, duaları, tespihatı ezberimden dinler; ezberlerimin sıhhatini kontrol eder, arızalarını düzeltirdi. Sonra yine yatıncaya kadar hürriyet …

Kangal'a bağlanan ham toprak yoldan başka elektrik, telefon, ilkyardım gibi hiçbir ümran ve medeniyet emaresi görünmeyen çermik, hakiki bir uzlet köşesiydi. Bilhassa akşamdan sonra çermiğe tam bir hükümranlıkla hükmeden dağ başı yalnızlığının çadır sakinlerinde birbirlerine itiraf etmekten çekindikleri bir ürpertiye de sebep olduğunu sanıyorum. Gece vadiye sinen sükûneti cırcır böceği, kurbağa sesleri, hafif rüzgârda birbirine değen ağaç yapraklarının hışırtıları ve sadece dereye yakın çadırlara ulaşan su sesleri ihlal ederdi. Gece boyu devam eden pastoral senfoninin melodilerinden yayılan ahenge son fasılda şafak sökerken kuşlar cıvıltılarıyla kaybolan yıldızlara, sönen aya, doğacak güneşe, semaya serenat yaparak lezzet katarlardı. Mütedeyyin bir çermikçinin yüksekçe bir yere çıkıp okuduğu sabah ezanıyla birlikte gecenin ninnisi tamamlanırken birçok çadırda hayatın varlığını gösteren

sesler, tıkırtılar aynı itiyatlarla başlayan yeni bir günün haberini çadırdan çadıra taşırdı. Sonra yine suyla, balıklarla ülfet seansı …

İster havuzdaki ister deredeki balıklar olsun, onlara zarar verecek fiillerden uzak durulması, çermiğe gelen çoluk çocuk herkesin ilk öğrenmesi gereken derstir. Kutsiyeti olduğuna inanılan balıkların yenmesinin ailelerin başına felaket getirdiği, getireceği inancı çermiğe aşinaların zihninde hep vardır. Bir kadının çermik deresinde çocuklarının tuttukları balıkları kızartmak üzere tavaya koyduğunda balıkların yılana dönüşüp kadını soktuğu rivayetini hiç değişmeksizin her gittiğimizde çermikteki sakinlerden mükerrer malumat olarak duyar, bilgilerimizi teyit sadedinde dersimizi hıfzetmiş olurduk. Çermiğin mübarek yılanları bile insanların şerrinden emniyettedir bu mıntıkada. 1974 Kıbrıs Çıkarması esnasında çermik havuzlarındaki balıkların yok denecek kadar azaldığı, sıcak muharebeler bittikten sonra balıkların bir kısmının yara bere içinde olmak üzere havuza geri döndüklerine dair mistik kıssalar, dinleyenlerin ihlas dolu tasdik ve teslimiyetleri arasında anlatılırdı. Hatta Kıbrıs gazileri terhis olduktan sonra evliya türbelerinden, şehit kabirlerinden olduğu gibi çermik balıklarından da muhaberede muazzam manevi yardımlar gördükleri anlatırlardı. Ve hatta esir alınan Rumların savaşta sıcak temasın en şiddetli zamanlarında Türk askerlerinin arasında kurşunun, bombanın değdiği hâlde öldürmediği sarıklı, cüppeli adamlar gördüklerini ve onların mehabeti karşısında topu tüfeği bırakıp teslim olmak mecburiyetinde kaldıklarını söyledikleri gazilerden rivayet edilirdi. Dinleyenler imanlarını tazeler, kavileştirirdi. Herkes Allah'ın gazada cepheye Müslümanlara yardım için gönderdiği "gizli ordular" arasında bu balıkların da bulunduğundan imanı kadar emin görünürdü.

Sivas'ta doğup büyüyen hemen her çocuğun çermikte, çermiklerde yaşanmış sadece kendisinin kahramanı olduğu bir hikâyesi mutlaka vardır. Akranım olan her çocuğunkine benzeyen Sıcak ve Soğuk Çer-

mik'te yaşanmış, küçük hikâyelerim benim de var. Benim asıl büyüleyici bin bir gece masallarımın mekânı Yılanlı Çermik'tir. Benim gibi Yılanlı Çermik şehzadeleri, nadirattan olmaları sebebiyle kesinlikle daha talihli, daha seçkindir.

Zannımca şimdi bir yetişkinin bilhassa Yılanlı Çermik'in keyfine varabilmesi, çocukluk hatıralarıyla örülü ve muhayyilesinde canlandırabildiği bir mazinin varlığıyla mümkün olabilir. Tatili kalabalık sahillerdeki gürültülü hengâmeden; hazır, lüks tüketim tutkusundan, salt konfor ve hedonizmden ibaret bir keyif çatma zannedenlerin benim Yılanlı Çermik'te yirmi beş otuz çadırın emsal çocuklarıyla kurduğum gerçek mutluluk imparatorluğunun zevkini almaları ve anlamaları imkânsızdır.

Ancak erbabı bilir. Yılanlı Çermikçiler, sahranız afiyet olsun!

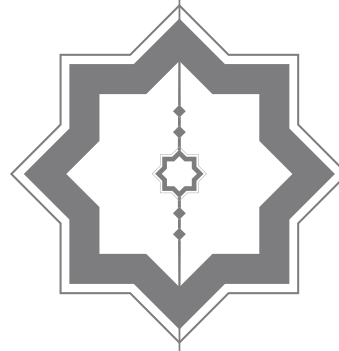

SÜRGÜNDEKİ KUŞLAR

Devlet devlet kuşlar uçar gönlümde;
Kuşlar, gönlüm gibi yaralı kuşlar.
Yeryüzünde garip, gökte muhacir;
Bilinmez vatanı, nereli kuşlar.
Kuşlar, gönlüm gibi yaralı kuşlar;
Bilinmez vatanı, nereli kuşlar.

Berat Demirci

Tabiatın kucağında serpilen şehir ebedi hasretimizdir; ömrümüzün kalanını, fermanını kendi elimizle imzaladığımız kent menfasında tamamlamaya mahkûmuz. Medeniyetleri doğuran şehirler insanın gurbeti, nefyidir; daüssıla, ciğerlerimizi dağlamaktadır. 1922 senesinde sürgün olarak yurtdışına giden Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın özlemle kaleme aldığı "Uçun Kuşlar" şiiri, doğduğu, yaşadığı şehirde mahpus olanların ortak hüznünün terennümüdür:

"Uçun kuşlar uçun, burda vefa yok.
Öyle akarsular, öyle hava yok.
Feryadıma karşı aksi seda yok.
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır."

Kuşlar şehri terk etti, daha doğrusu kuşları hicrete biz mecbur bıraktık. Kuşlara bizimle birlikte ömür sürecekleri yer, yurt bırakmadık; onlar da başlarının çaresine bakarak yeni hayat alanlarına, kuşçasına yaşayabilecekleri, uçabilecekleri, konabilecekleri, beslenip üreyebilecekleri diyarlara gittiler; bir nevi tehcir. Kırk sene evvel ötüşlerinden ayırabildiğimiz kuşları şimdi tanımıyoruz; adlarını bilmiyoruz, seslerini çoktan unuttuk. Hâlbuki bahçelerimizdeki, çatılarımızdaki, saçak altlarındaki yuvalarında kuşlar, evlerimizin bizimle birlikte sakinleri, malikleriydi. Şimdi lise veya üniversite çağında gençlerimize göstersek; kırlangıç, akbaba, çaylak, balıkçıl, keklik, kaz, ördek, turna, çulluk, bıldırcın gibi kuşları, kaç tanesi daha önce çıplak gözle gördüğünü söyleyebilir ki?

Büyüklerimiz kuş seslerinin ruhları teskin ettiği, gönüllere inşirah verdiği bilgisine kitabi ve teorik bilgiyle sahip değildi; ama bir yaşama üslubu olarak benimsedikleri dünyayı mahlûkatla adilane paylaşma şuuru, hayatlarını güzelleştiren bir tecrübeydi. Bir insan için eski bahçeli, ahşap evlerde sabahın seher vaktinde vectle kıyama durduğunda, geceledikleri bahçenin ağaçlarından, evlerin çatısından, saçak altlarından şafağın söküşünü karşılama neşesi içerisinde zikirle şakıyan kuşların seslerine kulak vermek; güne başlarken huzura, saadete, selametliğe kucak açmak demekti.

Mevsimlik nadir çiçeklerin süslediği baharlarımız gibi semalarımızı mevsimlik güzelleştiren nadir kuşlarımız vardı. Kızılırmak sahillerinden itibaren Meraküm'le Gardaşlar arasındaki taraçalarda sıralanmış tarlalar, bostanlar, bahçeler, avlular; baharla güz arasında misafirimiz olan kuşlar için sezonluk ikametgâhlardı. Sanalım ki devre mülk …

Muhacir kuşlar buralarda beslenir, ürerdi. Bahçelerimizin, evlerimizin aşinası serçe, bülbül, guguk, üveyik, güvercin, ibibik, sığırcık, saksağan, İshak kuşu, tabii terapistler gibiydi. Kuşlar bu fasılda kâinatın se-

her senfonisine her biri ayrı perdeden velveleleriyle ahenk katar, Hakk'a müptela meczup âşıkların ahlarına, yanık gönüllerin semaya yükselen niyazlarına iştirak ederlerdi.

Serçeler

Etine buduna bakmadan bu ayaz memlekette ikamet ettiği için serçe yabancı değil, bizdendir; daha doğrusu hem Sivas'ın hem kışı şedit Anadolu memleketlerinin kâffesinin yerli kuşudur. Serçe, evin küçüğünün diğer çocuklardan daha çok sevilmesini makul ve makbul gösteren gerekçelere benzer bir sebeple diğer akraba ve taallukatından daha şirin, zayıf ve merhamete şayan bir kuştur. Bilhassa haşin tabiata ve sert iklime direnen azmi ve cesareti onu bize daha yakın kılan güzelliğidir. Hülasa o bizdendir, biz de ondanız. Geçmiş vakitlerde, aramızda bir pencere camından ibaret yakınlıktaki mekânlarda bir kış boyu süren ünsiyetimizle kazandığım dostluklarım ve haklarında bir miktar gözlem neticesinde elde ettiğim müktesebatım bulunmaktadır, paylaşayım:

Bir kış günü çalışma odamın karşısındaki binanın saçak altında bir serçe gördüm. Günlerdir yağan şiddetli kar sebebiyle serçenin aç olduğunu ve mevcut ahval ve şartlarda yiyecek bulamayacağını düşünerek odamın bitişiğindeki kullanmadığım geniş balkona kifafınefs etmesi için yem niyetine ekmek kırıntıları bıraktım. Balkona koyduğum ekmek kırıntılarını fark ederek yere inen serçenin gagasını bile sürmeden uçup gitmesine önce bir mana verememiştim; ancak biraz sonra serçe sülalesi bütün kalabalığıyla dönüp ekmeğe üşüşünce mesele zihnimde vuzuha kavuşmuş oldu. Anladım ki, "Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için" felsefesini gerekirse açlıktan ölmeye tercih eden bir derviş şiarı, serçe ümmeti için ahlakın temel umdelerinden olmuştur. Hayvanın bile benim nazarımda, komşusu açken tok yatanlardan daha haysiyetli olduğuna dair ne güzel, ne muhteşem bir örnekti. Bilahare bedava, gayretsiz, zahmetsiz yiyeceğe dadanan serçeler kendilerine tahsis ettiğim

yeni hayat alanlarını kısa sürede benimseyerek balkonumun müdavimi oldular. Ben onların iaşesini de hane efradım gibi tedarik etmeyi vazife saydım. Bu arada nizamlarını, hiyerarşilerini, itiyatlarını anlamak, özel hayatlarına nüfuz etmek maksadıyla onları temaşa ederken geçirdiğim vakitlerin aslında kendim için bir nevi meditasyon seansları olduğunun farkına vardım. İyiliksever bir lütufkâr pozisyonundan sıyrıldım, karşılıklı yardımlaşan dostlara dönüşmüş olduk. Kış boyu beslediğim için serçelerin kendilerini bana karşı minnettar hissetmelerine gerek kalmadı, aksine rehabilitasyonumu sağladıkları için ben kendimi onlara karşı medyun-ı şükran hissettim, hâlâ hissediyorum. Ben onlara yem verdim, onlar bana huzur verdi.

Bahar faslı erişince serçelerin cıvıltısı daha bir canlandı, neşeleri arttı. Boyun kısmı koyu renkli serçeler, daha küçük ve açık renkli olanların etrafında kışın şahit olmadığım nev-eda sıçrayışlarla, uçuşlarla turlar atmaya, daha bir cıvıltıyla velveleye, teganniye başladılar. Anladım ki, koyu renkliler erkektir, açık renkli dişilere ilanı aşk ederek yurt yuva kurma, cücüğe karışma, genlerini müstakbel nesillere aktarma derdine düşmüşlerdir. Erkeğin ikna turlarına mukabil dişiler dahi işve ve cilveleriyle vuslata hazır ve muntazır görünüyordu; ama koca tercihinin epey sıkıntılı bir iş olduğunu da anlamıştım.

Kuş beyinli denilerek müşkülpesentlik dişilere mahsus naz ü tegafül zannedilirse hanım serçelere bühtan olur. Dişi serçelerin izdivaç taleplerini değerlendirmesinde duygusal temayüllere yer yoktur. Namzetler arasından en parlak tüylü, en görkemli, en babayiğit olana kabul daveti çıkarılır: *"Allah yazdıysa, olur!"* Olduğuna göre Allah yazmıştır. Araştırınca daha sonra öğrendim ki, en iyi mineralleri, en iyi vitaminleri ihtiva eden gıdalarla beslenen erkek serçelerin rakip hemcinslerine göre tüyleri daha parlak, vücutları daha görkemli oluyormuş; vasati on günlük kuluçka ve iki haftalık palazlanma süresinde yuvaya yiyecek taşıma işi erkeğe aitmiş. Yani follukta yavruları kim daha iyi besleyecekse

dişi serçe onun nikâhı altına giriyor. Tamamen mantık izdivacı. Heveskâr gençler kuru aşkın karın doyurmayacağını serçelerden öğrenebilir!

Güvercinler

Bütün dünya kültürlerinde barışın sembolü olarak hüsnükabul gören güvercin, Musevilikte ve İsevilikte de takdis edilen muhterem bir kuştur. Efendimize yol arkadaşıyla birlikte Sevr Mağarası'nın önünde yumurtalarının üzerinde kuluçkaya yatarak siper olan güvercin bütün İslam coğrafyasında kutlu nöbetinin hatırına ayrı bir izzetle baş tacı edilir. Cami, medrese, park çevrelerinde hayırhah insanlardan hizmet ve himmet görür.

Kuşbazların candan bir muhabbet ile besledikleri evcil güvercin türleri, başlı başına bir ihtisas mevzusu hâlinde erbabının ve meraklılarının günlerce devam edebilecek sohbetlerinin ana temasıdır, ehil olmayanın bu hususta ahkâm kesmesi de ukalalığın dik âlâsıdır. Benim de sadece Mardinli, Dönek, Paçalı, Demkeş, Perçemli, Çopur, Çallı, Böğrü Telli, Çimkeli gibi güvercin türlerinin adını kuşa merakı olan tanıdık eş dosttan duymuşluktan ibaret bir malumatım; bir de güvercinlerin havada taklalar atarak yere inmelerini seyreden kuşbazların zevkten dört köşe olmalarına şahitliğim vardır.

Cücükken tülenerek erişkinliğe geçen güvercinlerin palaz çağlarında kısa süreli bir serkeşlik devri vardır. Bu ilk gençlik demlerinde hürriyet ilanıyla semaya pervaz açan güvercinler gemlenemez bir civan edasıyla başına buyruk uçmaya çalışır; yurdunu hanumanını şaşırır, cuşiş ile takla atarken yalpalar, telaş ve heyecanla ters döneğe tutulur; velhasıl yeni buluğa eren bir kuşun başına gelebilecek bütün gençlik hatalarını tecrübe ederler. Maşukla vuslata ermiş cümle şad u handan âşıkları benzetebileceğimiz en münasip mahlûk kumrudur. "Çifte kumrular" terkibindeki kadar ismi aşkla beraber anılmayı hak eden başka hiçbir mahlûk yoktur. Adı "muhabbet kuşu"na çıkmışların bile

aşnafişne işlerinde kumrunun yanında esamesi okunmaz. Adı üstünde, "muhabbetkuşu" çığırtkanlıkla muhabbet eder, dedikodu eder, vıdı vıdı eder, dırdır eder; "çifte kumrular" sevdanın mucibince amel eder, kuğur kuğur aşk fısıltılarıyla söyleşir, deruni muhabbetlerle sever, nefes nefese sevişir. Tüleyen güvercinler palazlandıklarında mukluf devrine erer; yurt yuva sahibi olma demlerinde gönüllerine taht kuran münasip eş adayını kuğurarak tava getirir, avvuk çeker, dişiler hareli gözlerini kırpa kırpa önce naz ile gerdan kırar, sonra tegafülü bırakır; tahrikkâr okşayışlarla birbirlerinin gagalarını yoklar, gıdık gıdığa öpüşürler…

Sahil memleketlerinde yalıçapkını filan gibi ahlak müfsidi, zampara, hafifmeşrep kuşlar olduğunu duyduk ama elhamdülillah memleketimizde ömür boyu eşine sadakatle kafasını başka yuvalara çevirmeyen, el âlemin dişisine, feriğine kem gözle bakmayan namuskâr; el âlemin erini, erkeğini baştan çıkarmaya niyetlenmeyen afife güvercinlerimiz vardır. Yuvayı dişi kuşun yaptığı tezi, aile hayatını sağlama almak üzere kadınları gayrete getirmek için asırlardır söylenegelir. Yoksa yuvayı erkek dişi beraber yapar; cücükleri palazlanıncaya kadar münavebe ederek beraber beslerler. Bir çiçekle yaz gelmeyeceğini beyan ile günahlarına mazeret üretenlere inat güvercinlerimiz, turnalarımız zinhar harama uçkur çözmezler. Bir ömrü karı koca beraber ikmal ederler. Vakitsiz ölümler mukadderat olursa da yeni yuva kurmak için,

"Yetti bî-kesliğim ol gayete kim çevremde
Kimse yok çevrile girdabı beladan gayri"

diyecek kadar zebun olmaları gerekir.

Hacı Leylek

Su sadece insanların değil hayvanattan pek çok türün de çevresinde yerleştiği, ikamet ettiği hayat kaynağıdır. Tabii besin zinciri içerisinde birbirlerinin varlığıyla var olan bütün mahlûkatın makarrı aslında

yalnızca suyun bulunduğu mıntıkadır, zira su bütün mahlûkatı kendisine cezbeder.

Eğri Köprü ile Kesik Köprü arasındaki Çayırağzı havzasında yer yer yüzlerce metrelik genişliğe ulaşan Kızılırmak sahili, şehrin yakın tarihlere kadar sebze istihsal edilen arazisiydi. Hâlen bostan ve tarla olarak ekilen araziler vardır. Burada ekimi yapılan mahsulden insanlarla beraber sair mahlûkat da faydalanmaktadır. Bilhassa göçmen su kuşlarının bahar mevsiminden itibaren tabii hayat alanı Kızılırmak vadisidir. Bu vadinin florası yine bu vadinin faunasının da hayat kaynağıdır. Börtü böcük, ferik cücük, kurt kuş için Kızılırmak vadisi envai çeşit yiyeceği servis eden bir mutfaktır. Leylekler de bu mutfaktan, bu sofradan iaşesini temin eden kuşlardandır. Senenin yarısını kürenin dönencelerle mücavir tropik coğrafyasında geçiren leylekler, nevruzla canlanan arzın kuzey yarımküresinin sıcak davetine uyarak sayfiyelerine taşınmış olurlar. Bir taraftan tabiatın sofrasından rızıklarına düşeni aramakla meşgul olurlarken, diğer taraftan çerçöp toplayarak yeni yuva kurma telaşına düşer, dünya evine girer, çoğalırlar.

Leylekler, yaratıldıklarından bu tarafa familya büyüklerinden tevarüs ettikleri hayati tecrübeleri Yaradan'ın ilham ettiği hendesi sevkitabii ve genetik sezişlerle birleştirerek her bahar güneyden kuzeye, her güz kuzeyden güneye doğru binlerce kilometrelik yolu sıcak hava termallerini tespit eden radarlarının koordinasyonu sayesinde katederler. Göçmen kuş taifesinin insana en yakın cinsini teşkil eden leylekler, Hicaz coğrafyasına uğrayan güzergâhları sebebiyle "hacı" sıfatıyla muttasıftır. Hacı leylek, bu vasfına istinaden ayrıca muhterem tutulmuş, sokağın, mahallenin en hatırlı misafiri muamelesini görmüş, bir sene sonraki dönüşüne kadar yuvasına ihtimam ile kol kanat gerilmiştir. Çatısına leyleklerin yuva yaptığı evlerin sahipleri kendilerini semavi ikrama mazhar olmuş bahtiyarlar zümresinden kabul eder, leyleklerin göçme vaktinden evvel çatıyı elden geçirir, onartır, misafirhane gibi hazır ederdi.

"Şehrin Ahşap Zamanı"nda hemen her sokakta umumiyetle en yüksek binayı veya ağacı mesken tutan leylekler, sokağın baharla başlayan dirilişine ayrı bir teraneyle, ahenkle iştirak ederdi. Leyleklerin diğer kuşlarınkine benzeyen sesleri yoktur, bu yüzden korku ve sevinç kaynağı olabilecek hiçbir şeye seslerini çıkarmazlar. Ama aşk mevsimini cümle âleme ilan eden bir curcuna, bir şamata başlatırlar ki, bütün mahalleyi ayağa kaldırırlar. Birbirlerine kanat çırparak kur yapan leylekler, başlarını sırtlarına değecek şekilde kaldırıp gökyüzüne doğru çevirdikleri gagalarını ritmik darbelerle takırdatarak coşku ve saadetlerini gösterirler. Yüksek binalarla, apartmanlarla ufku kapanmamış, gürültüyle sağırlaşmamış şehirde herkesin temaşa ettiği bir aşk oyunu başlar, herkesin dinlediği bir serenat yükselir, sonra hazzın zirvesinde itminan ile sükûn bulan leylekler munisleşir, boyun boyuna, koyun koyuna muhabbetin keyfiyle dem tutarlar. Daha sonra aileye yeni katılacak cücükler için büyük gayretlerle ve pürtelâş yuvayı genişletip çamurla sıvayarak tahkim eder, taze otlarla yuvanın zeminini yumuşak yatak gibi döşerler. Leylek yuvalarına yakın bir evin pencere hizasından yavrularının kanat çırpma talimlerini seyretmenin zevkini, sadece bu seansları yaşayanlar anlayabilir. Müthiş bir hazdır, kelimeler kifayetsiz kalır.

Baharda dönüş seferi esnasında leyleği havada görmek, görenin o seneyi tebdili mekân ederek seyahatle geçireceğinin işareti kabul edilir. Halledilmesi imkânsız görülen müşkül işlerde, insanların en olmayacak yerine kaçan yılanı çıkarmak için de leylek aramayla ele geçmeyecek çok lüzumlu ve faydalı bir kuştur.

Betonun ahşabı, asfaltın toprağı alt ettiği şehirler, leyleklerin mesken tutmayı, yuva yapmayı değer bulduğu mahal olmaktan çıkmıştır artık. Leylek, bütün tabiatı kendi nefsine ram eden insanı dostlar defterinden silmiş görünmektedir. Çünkü insan ihtirası ne leyleğe ne de kendisi dışındaki bir başka canlıya yaşama sahası bırakmak bir tarafa, tahammül bile edememektedir. Yaşlıya, kadına, çocuğa göre yaşana-

bilecek alanlar tanzim edemeyenlerin leyleğe, turnaya, sunaya, ördeğe Kızılırmak Vadisi'nde konaklayacakları, misafir kalacakları bir evlek yer bırakması mümkün değildi; onlar da insanı kendileriyle ahbap olma zevkinden mahrum bırakarak terki diyar ettiler.

Kargalar

Karga hakkında iftira hükmünde bir sürü kanaat vardır, lakin bir tane bile kanıt yoktur. Karganın nankör bir kuş olduğuna dair *"Besle kargayı, oysun gözünü."* atasözü bühtandır, bu sebeple iyilik ettikleri kimselerden kemlik gördüklerini belirtmek üzere bu sözü söyleyen insanların üzerinde helalleşmeyi gerektiren "kuş hakkı" kalır. Ne karga besleyen ne de bu sebeple kör olmuş birine rastlandığına dair bir haber duydum, gördüm, okudum. *"Kargaya "b.kun kimya demişler, gitmiş denizin ortasına s.çmış."* sözüyle kastedilen karganın faydasız bir kuş olduğu iddiası da kuru iftiradır. Karga TEMA vakfından haberdar değildir, ama derneğin hizmet hedeflerinin gönüllü hadimi olan azası mesabesinde ve dünyadaki YEŞİLLER grubu mensuplarından daha realist, rasyonalist, faydalı, müthiş bir çevrecidir. Tilkinin kargayı kandırdığı hikâyesi de La Fontaine'in düzmecesidir, karganın akıllılıkta ve kurnazlıkta tilkiden geri kalmadığına dair sayısız örnek video kayıtlarıyla belgesellerde ve İnternet ortamında merak edenin temaşasına amadedir.

Kurutulmak üzere evlerin pencerelerine, duvarlarına asılan yiyecekleri çaldığı için sevimsiz görülse de çevre temizliğine sağladığı katkı hatırına karakargaya, alacakargaya itibarlı bir kuş statüsü verilmelidir. Üstelik karga, kuş fasilesinin en edepli ve hayâlı olanıdır. Zira sair kuş türleri mutat karı koca hâllerini canları çektikçe kimseye aldırış etmeden icra ederler; ama karganın cinsî hayatı henüz paparazzi mevzusu olmamıştır. Çamaşır makinelerinin annelerimizi, hanımlarımızı elde çamaşır yıkama zahmet ve meşakkatinden kurtarmasından evvel koca kara kazanlarda kaynatılan sularla evlerin avlularında, bahçelerde leğenler dolusu esvap, çamaşır yıkanırken sabun araklamalarından an-

laşılacağı üzere karga, kuş taifesi içerisinde taharet ve maharetiyle de maruftur.

Ölülerimizi defnetmeyi bile kargadan öğrenmedik mi? *"Derken, Allah, kardeşinin cesedini nasıl saklayacağını ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. O dedi ki: "Vay be! Şu karga kadar bile olamıyor muyum ki, kardeşimin cesedini saklayayım." Bu arada, pişmanlık duyanlardan olmuştu."* (**Maide -31**)

Eh, kargayı karalayacak ne kaldı geriye: Sesi çirkinmiş. Şimdi şehri teslim alan kakofoniye bakınca bir ağaca tüneyerek ortalığı velveleye veren karga sürüsü gözümde ve kulağımda Viyana Filarmoni Orkestrası mesabesindedir, tek başına bir karga bile solo icra eden bir muganni/muganniye hükmündedir.

SÖZ ŞEHRİNİN NAĞMELERİ

Ne zaman Sivaslıların bir araya geldiği bir eğlence veya hatırlı bir Sivaslının katıldığı şarkılı türkülü bir program olsa bütün davetlilerin iştirak etmesinin istendiği bir türkü anonsu duyuluyor: "Şimdi bütün Sivaslılar için bir Sivas türküsü seslendireceğiz, haydi, hep beraber, kuvvetli alkışlarınızla..."

Sivas'ın Yollarına

"Sivas'ın yollarına
Çıkayım dağlarına
Bırak ben beni vuram
Ölüm gitmez zoruma"

Bu bestenin türküyle, Sivas'la ve Sivas türkü tavrıyla alakası olmadığını bu şehrin musiki hazinesine dair bir parça müktesebatı olan herkes bilir. Sözleri insicamsız, grameri bozuk... Bu beste türküyü Selda Hanım söylemezden evvel başka hiç kimseden duymamıştık. Her popülerin yükseliş trendinden nasiplenmenin dışında bu türkünün sahip olduğu şöhreti hak edecek hiçbir melodik, tematik kıymetinin bulunmadığını musiki kültürüne ve kulağına zerre kadar sahip olanlar bilir.

Âşıklardan İstekler

Sivas'ı, dışarıya hemen her evde bağrı yanık âşıkların saz çalıp tür-

kü söyledikleri veya dinledikleri bir memleket gibi gösteriyoruz. Zira şehrin uyduyla dünyaya yayın yapan mahalli televizyon kanallarında, âşıkların sazı kucağına yerleştirip seslerini genizlerine çarptırarak gaydelendikleri programlar çok rağbet görüyor ve tabiatıyla en çok o tür sazlı sözlü programlara yer veriliyor.

Bir gün mahallî televizyon kanallarından birinde sazı kucağında bir garip âşığa tesadüf ettim. "Bacım" nakaratlı içli, yanık bir türküyü, kendinden geçmiş, tam bir trans hâlinde avaz ediyordu. Âşıktan daha ziyade yeniçeriye, pehlivana benzeyen heybetiyle mütenasip dolgun bir sesi vardı. Harman yerinde ayran içerken tasın üstündeki çer çöpü süzmeye yarayabilecek kazan kulpu gibi bıyıkları, çenesinin iki yanından aşağıya doğru sarkıyordu. Program yapımcısının âşıklığa nasıl başladığına dair sorusuna şöyle cevap verdi:

> *"Bir gece ürüyamda bir gözel gördüm, uyandım ki aha şu yüreğim soharıç tavası gibi yanıyor, beylece aşka düştüm, çalıp söylemeye başladım."*

Yeri gelmişken mevzuya gayet muvafık düşen bir başka hatıramı da nakledeyim. Merhum Erzurumlu Âşık Reyhani ile Sivas'ta bir mahalli radyo kanalında karşılaştım. Sohbete davet edildiği radyoda âşığa şehir züppesi kılıklı radyo personelinin layıkı veçhile hürmet göstermediğini fark ettim; derhal kendimi takdim ile halini hatırını sordum. Talebelik senelerimden beri devam eden Erzurum muhabbetimden bahsettim. Biraz sohbetten sonra âşıkların hepsinin bir pir veya güzel elinden bade içerek sazları sırtlarında yayan yapıldak yollara düştüklerine dair müşterek bir hikâyelerinin olduğunu, bu işin aslının, zübdesinin nereye dayandığını sordum.

Reyhani, *beyim büyük üstatlarımızdan illaki böyle hâller yaşayanlar vardır, amma çoğu dürzüler yalan söylüyor, yok öyle bir şey."* dedi. Biraz

sonra usta stüdyoya alındı, ben salonda sohbeti radyo yayınından takip ettim. Hoşbeşten sonra spiker, âşıklığa nasıl başladığına dair can alıcı soruyu sordu. Cevap müthişti; bir gece rüyasında bir pir elinden bade içtiğini, içine düşen bu aşk ateşiyle çalıp söylemeye başladığını anlattı. Gülmekten bir hâl oldum, aklıma geldikçe, lafını ettikçe hâlâ gülerim.

Açtı M'ola Şu Sivas'ın Gülü, Yaprağı

Birkaç sene evveldi, tatile gitmek üzere çoluk çocuk seher vaktinde batıya doğru yola çıkmıştık. Belediye mücavir sahasını terk edeli üç dört kilometre olmamıştı ki, bir kadın solist radyodan ince sazlar eşliğinde *"Sarardım ben sarardım"* Sivas türküsünü okumaya başladı. Daha civardaki evlere veda etmeden memleket hasretiyle burnumun direği sızladı, içim ezildi, ağlamaklı oldum, otomobili yolun sağına çekip durdum. Aile efradıma, ben Sivas'ı özledim, geri dönelim, dedim; tabii ki aklımı başıma almam hususundaki haşin ve kati ikazlarla yolumuza devam ettik. Sivas deyince, türkü deyince, Sivas türküsü deyince Muzaffer Sarısözen'in derlediği Hüseynî türkü kadar beni, şehirli Sivaslıları saran başka bir türkü yoktur.

Erkeklerle kadınların aynı mekânda bir arada oynayıp eğlenmelerinin söz konusu olmadığı benim çocukluk zamanlarımdaki Sivas erkek düğünlerinin, eğlencelerinin, programlarının vazgeçilmez türküsü "Sarardım ben sarardım" ince saz refakatinde okunmaya başlayınca içler çekilir, sevdalı gözler buğulanır, bilhassa nakarat kısmında cuş u huruş ile herkes türküye iştirak ederdi.

"Sarardım ben sarardım
Senin için sarardım
Baş yastıkta, göz yolda
Her geçene sorardım
Al dağlar, yeşil bağlar

Gurbette yârim ağlar
Açtı m'ola şu Sivas'ın gülü, yaprağı
Çekti bizi bu ellerin suyu, toprağı"

Sivas Halayı

Düğünlerin, kına gecelerinin ilerleyen saatlerinde Sivas Halayı, Abdurrahman Halayı, Temurağa, Hoş Bilezik gibi oyunlarla kınından çıkmış hançer misali vakur, ince, zarif, tirendaz yiğitler "aleeey" diyerek nara üstüne naralar atar; ağır figürlerle yaylanarak, yaslanarak seyredenlerin kanını coştururlardı. "Aley"siz halay olmaz; halay demek, "aley" demektir. Elbette bu güzel oyunlar içerisinde en çok Sivas Halayı sevilirdi. Sivas Halayı ince sazla icra edilen, Hüseyni makamında dört haneli bir saz eseridir. Davul zurna, eserdeki nağme zenginliğine göre birkaç numara kalındır ve Sivas Halayı'nın ruhuna uygun değildir. Maalesef şimdilerde Sivas Halayı düzgün icra edilmiyor ve figürlerinin hakkı verilerek oynanmıyor. Sivas'ımızın musikide temayüz etmiş mühim ismi, taş plak koleksiyoncusu ve arşivci Rıfat Kaya, Sivas Halayı için, *"Türk halk musikisinin konçertosu"* der ki; o bir musiki erbabıdır ve onun kanaatine itiraz etmek beni aşar.

Türk musiki tarihinin en mühim şahsiyetlerinden hemşehrimiz merhum Muzaffer Sarısözen, Sivas Halayı'nı 1930'larda notaya aldıktan sonra eserin üzerine sözler de giydirerek radyo repertuvarına dâhil etmiştir. Bilhassa Türk müziği araştırmacısı, nazariyatçısı ve yorumcusu Prof. Dr. Mehmet Özbek Hoca'nın şefliğinde radyo sanatçılarının sözlü Sivas Halayı'nı bir yorumları var ki dinlemeye doyulmuyor. Ah keşke bu yorumları halk müziği enstrümanları ile değil de ince saz eşliğinde gerçekleştirselermiş.

"Çekin halay dizilsin
Ela gözler süzülsün

Halaya girmeyenin
Vurun boynu üzülsün"

Berat Demirci, hoş üslubuyla kaleme aldığı "Temurağa" adlı denemede, aynı adlı oyunun menşeini ironiyle anlatmıştır. Başkaca kelam sarf etmek gerekmez. Timur'un çapulundan sonra şehir kendini toplamaya çalışır, düğün dernekler kurulur, bu arada çocuklar yeni bir oyun icat ederler:

"Oy Temur Ağa
Yan Temur Ağa,
Tek ayak üstüne
Dön Temur Ağa"

Lenk Timur'la dalga geçmek maksadıyla Sivas'ın çocukları, gençleri tarafından altı asırdır aksaya aksaya hoplanarak oynanan Temurağa'nın yerini yeni düğünlerimizde Kubat, Oğuz Yılmaz nam türkücülerin şıkır şıkır "Topal" türküsü, yektireyektire oyunlar aldı.

"Arabacı arabayı yellendir
Şeker al da şu çocuğu dillendir
Seni gidi topal, seni hain topal
Seni hain topal, bu gecede burda kal"

Düğün Nağmeleri

Kadınların düğünlerinde de cıvıl cıvıl, kuğur kuğur türküler okunur; yine Sivas Halayı, Madımak, Çemberim gibi oyunlarla gönüller şenlendirilirdi. Altı yedi yaşımda bir çocukken büyük amcamın oğlunun kına gecesinde güveyi annesi büyük yengemin def çalarak "Çemberim" türküsünü söylemesi ve nazenin genç kızlara taş çıkartacak bir zarafetle oynaması hâlâ aklımdadır.

"Çemberimi çaldım taşa
Taş yarıldı baştan başa
Yazılanlar gelir başa
Al gel oğlan çemberimi
Çemberimi yudumudu
Taş başına kodumudu
Sana neler dedim idi
Al gel oğlan çemberimi"

Kına gecelerinde gelinin, nedimelerin, akrabaların ellerine kınalar yakılırken baba evinden ayrılış hüznüyle yine şu meşhur Sivas türküsü söylenir, ağlanırdı:

"Geline bak geline
Kına yakmış eline
Yazık olmuş geline
Düşmüş sarhoş eline"

Gelin alma, yatsı namazından sonra meşaleler yakılarak, salâvatlar getirilerek, damat ilahileri okunarak ve dualar edilerek güveyinin gerdek odasına uğurlanması gibi daha ciddi işlere mesai ve emek harcanan zifaf gününde günaha, harama düşülecek işlerden uzak durulmasına bilhassa ihtimam edilirdi. Bu sebeple eski Sivas düğünlerinde asıl eğlenceler, zifaftan bir gece evvel kına gecelerinde; evlerin bahçelerinde, avlularında gerçekleştirilirdi. Bahçesi, avlusu müsait olmayanlar, komşuların da destek ve yardımıyla sokağı seyyar lambalarla aydınlatırlar; masalarla, sandalyelerle donatırlardı. Akşama doğru cümbüş, keman, klarnet, kanun, dümbelek gibi şuh sazlardan müteşekkil sazendeler gelir; o vakitler ses cihazları kullanılmadığı için, gulguleyi herkesin işitebileceği şekilde misafirlerin ortasına denk gelecek bir yere bitişik nizam

otururdu. Azami on beş yirmi evden ibaret sokakta herkes komşuluk hukuku mucibince yardıma koşar, bir işin ucundan tutmaya çalışırdı. Sokağa aidiyet ve komşuyla dayanışma hissi, aynı zamanda sokak sakinlerine düğün sahibi gibi mesuliyet de yüklemekteydi.

Düğün sofralarında, damat ailesinin hayat tarzına, maddi vaziyetine göre ikramda bulunulurdu. Kâmil aile büyükleri, gençlerin sair vakit tabii karşılamayacakları pek çok kusurlarını düğünlerde, kına gecelerinde hoş görür; hacı emmiler, mütedeyyinler o akşam gözlerden ırak durur, geceyi bir başka akraba evinde misafir olarak geçirirlerdi. Akşamın geceye sarkan vakitlerine doğru keyifler artar, küçükler büyüklerinden gizli saklı dem alır, dumanlı kafalarla oyunlar oynanır, halaylar çekilirdi. Birkaç yetişkin her an kontrolü elde tutmak için azami dikkati göstererek etrafı kolaçan eder; taşkınlığa meydan vermemek üzere müteyakkız vaziyette misafirlere, bilhassa yeni yetişen gençlere nezaret ederdi. Ölçüyü kaçırana münasip bir şekilde derhal müdahale edilir, topluluktan uzaklaştırılarak mecburi istirahata gönderilirlerdi.

Farklı yörelerin, şehirlerin nağmelerini kulaklarımız ilk defa radyolardan işitti; doğrusu aynı kültür coğrafyasının eserlerine pek yabancılık çekmemiştik. İnce saza da aşinaydık; ama zevke müptela, musikiye meftun şehir havailerinin pikaplarından yükselen Kırnatacı Mustafa Kandıralı şefliğinde ve ince sazlarla İstanbul tarzı oyun havalarını da ayrıca sevdik. Bahriye Çiftetellisi, Konyalı, Kasap Havası gibi kıvrak oyun havalarının nağmeleri kulağı kuvvetli şehir mutribanı tarafından düğünlerde çalınmaya başladı, zaten oyuna teşneyiz, hemen ayağımız aldı. Sonra memleketin yüksek sosyetesi ve onlara benzemeye çalışan orta sınıf, ecnebi enstrümanlarla icra edilen yeni bir müzik modasının tesirine ve teshirine kapıldı. Türkçe sözlü hafif Batı müziği.

Eski Belediye Nikâh Salonu'nda asri, tango ailelerle başlayan salon düğünleri, henüz moda kasırgasına dönüşmemişken yalnızca kadın-

ların, çocukların ve erkek olarak bir tek damadın katıldığı, çalgıcıların bir perde arkasından çalıp söylediği programlar şeklindeydi. Önce halaylarımızın yanına Çiftetelli, Kasap Havası gibi İstanbul oyun havaları dâhil edildi. Jazbandsız, danssız düğün, düğünden sayılmaz oldu. Rock'nRoll, modernliğe meraklı hercailer nazarında taşra sosyetesine girmek manasına geleceği için gençler arasında çabucak benimsendi ve filmlerde görülen figürlerden acemi taklitlerle arz-ı endam edildi. Bu arada çalgıcıların düğüne katılan kadını, kızı, gelini oynarken veya oturup kalkarken seyretmesine mâni olan sütre yavaşça aradan kaldırıldı. Âdeta yeni tarzın melodileriyle düğünlerde eğlenen gruplarının öncülüğünde cemiyetin hayâ perdesi de yavaş yavaş askıya alındı. Televizyonun aile hayatımıza katılarak evimizin en muteber ve hatırlı misafiri olmasından itibaren fashion dünyasıyla, İstanbul jet sosyetesiyle rekabete başladık.

Genç kızlarımız düğünlerde giydikleri abiye kıyafetlerle Cannes film festivaline kırmızı halı seremonisi ile katılan Hollywood aktristlerini gölgede bırakıyor. Hâşâminelhuzur, bel çukuruna kadar inen sırt dekolteleri, sandalyede oturmayı imkânsız kılan mini etekler, derin yırtmaçlar, göğüs ve koltuk altı teşhiri; genç kızlarımızı düğünlerde neredeyse tablolardaki nü modellerden farksız hâle getirdi. Düğünlerimizde kızlarımızın, gelinlerimizin nim-üryan hâli, aslında genişleyen zagonumuzun ebatlarını resmediyor. Ecnebi filmlerde benzerlerini gördüğümüz bu umumi dekor içerisinde gâvurlardan tek eksiğimiz, galiba gelinle damadın bir papaz tarafından takdis edilmemesi. Konfetilerin uçuştuğu, fişeklerin patladığı düğün salonlarında slow müzik eşliğinde başlayan hafif dansın hemen ardından hızlı ritimli danslara, oyunlara geçiliyor. Son yıllarda moda olan Ankara havalarıyla bilumum kurtlar dökülüyor:

"Ankara'nın bağları da
Büklüm büklüm yolları

Ne zaman sarhoş oldun da
Kaldıramıyon kolları"

Peşinden iç içe geniş halkalar şeklinde el ele tutuşup sallanıp tepinerek Kürdi halaylar çekiliyor.

"Deli lo deli lo destane
Deli lo deli lo heyrane
Ah lelelelelele vah lelelele le."

Ne diyor gardaş bu. Ah ki ah, vah ki vah!

Son senelerde kaplumbağa temposundaki şehir nüfus artış hızına mukabil düğün salonu sayısındaki muazzam artış; zengin fakir, yerli köylü, dindar modern bütün halkın balosuz düğünü düğünden saymadığını gösteriyor.

Fincanı Taştan Oyarlar

İnanın, çok değil kırk elli sene evvel düğünlerimizde, kına gecelerimizde, gençlerin sazlı sözlü muhabbet demlerinde *"Yeşil ördek gibi daldım göllere, Karanfil oylum oylum (İreyhan eker misin lili yâr), Horozumu kaçırdılar (Küpeli horoz), Entarisi dım dım yâr"* gibi türküler herkesin iştirak edebilecek kadar bildiği maruf ve meşhur türkülerdi.

Merhum Muzaffer Sarısözen'in de ağabeyi olan Sarıhatipzade Abdülkadir Bey'in bugün musiki, sanat türünden faaliyetlerle pek alakalandırılamayan valilik gibi ciddi bir vazifeye sahip olsa da aileden tevarüs ettiği bir meziyetle derlediği:

"Fincanı taştan oyarlar
İçine bade koyarlar"

diye başlayan Sivas türküsünün şuh ve keyifli melodileri, eskiden memleketimizdeki düğün derneklerin, eğlencelerin neşesini zirvelere taşırdı. Edebin en muteber değer olma vasfını kaybettiği vakitlerden beridir bu güzel türkümüzün müptezel futbol seyircisinin bozuk ağzında galiz tedailerle rakip takıma ve taraftara üstü kapalı sin kâflı göndermeler için kullanılması kültürümüzün tribünlerde ayaklar altına alındığının rezil resmidir ve çok üzücüdür.

Şehrin Musiki Erbabı

Sivas'ta müzikolojinin tahsil edildiği bir konservatuvar olmadığı gibi nota öğretecek, makamları gösterecek, musiki nazariyatına dair bilgi aktarabilecek hocaların devam ettiği bir musiki cemiyeti de yoktu; ama şehirde klasik Türk müziğine aşina, müptela, zevkiselim sahibi birtakım insanların varlığından şifahi bilgilerle haberdarız. 1950'li yılların çok öncesinde ve daha sonra on beş yirmi muganniden müretteptep küçük, amatör musiki grupları bulunduğu; kuyumcu, terzi, berber gibi musikişinas esnafların bir araya gelerek fasıl heyetleri kurdukları fotoğraflarla belgelidir. Sıra gezmelerinde ve oda açma geleneklerinde sohbetlerin ince sazlar eşliğinde musiki icrasıyla taçlandırıldığını aile ve memleket büyüklerimizden biliyoruz. Önceleri Halk Evi'nde, daha sonra Halk Eğitim Merkezi'nde musiki faaliyetlerinin disiplin altına alınması, şehirde sadece hususi meraklılarının alakadar olduğu musikinin bir sanat olarak daha geniş kitlelerce benimsenmesini sağlamıştır. Bilahare açılan Belediye Konservatuvarı, bünyesinde içtima ettiği şehir entelektüelleriyle müziğin ve müzisyenin itibar görmesine katkı sağlayarak mühim bir vazife ifa etmiştir. Çalgıcılığı ayaktakımı, serkeş, berduş meşgalesi kabul eden insanların, musikinin insan ruhunu ve zihnini terbiye eden âli bir sanat olduğunu anlamalarında bu tür teşekkül ve organizasyonların fevkalade tesirli olduğunu aradan geçen seneler ortaya koymaktadır.

Musiki sahasında şehrimizdeki asıl kıymetli işler; sivil irade ve ini-

siyatifle sanatsever, musikişinas halkanın her sene biraz daha genişlemesiyle başarılmaktadır. Şehirde musikinin davul, zurna ve sazdan ibaret zannedilmesine mukavemet ederek vasati bin senelik medeniyetin mirasını ve şehir kültürünü muhafazaya çalışan zihniyet ve gayretiyle, musiki birikimi, seviyeli çizgisi ve nihai hedefiyle Ömer Dilek Talı'nın şehrin musikişinasları nezdinde mümtaz ve müstesna bir mevkisi vardır. Yönettiği koro, Itri'nin Neva-kârı'ndan III. Selim bestelerine, Dede Efendi'nin Ferahfeza Ayini'nden Bektaşi nefeslerine kadar geniş bir yelpazede konserleriyle Sivas musiki tarihine kayıt düşmüştür.

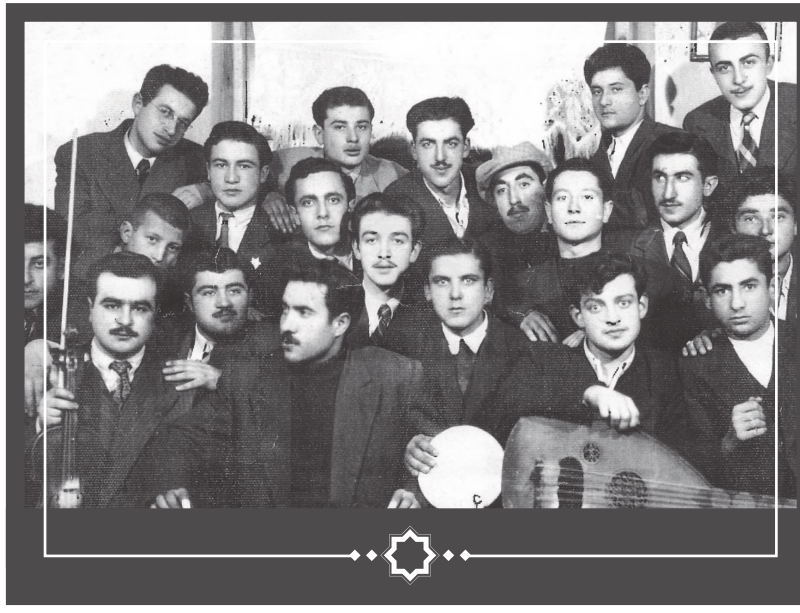

(Şehir Mutrıbanı: Amatör bir musiki cemiyeti değil, musiki tutkunu şehir gençlerinden oluşan bir heyet. "Oda açma, herfene, sıra gezmesi" gibi geleneklerle yetişen musikişinaslar. Sazendeler: Kemani Komisyoncu Cahit Nalçacı, Kanuni Bıçakçı Kör Mahmut, Udi Berber Ömer Faruk Akveren, Ritimci Seyfi Tellal Nazım'ın oğlu İsmet, ayrıca Kuyumcu Rahmi Dönmez, Kuyumcu Şükrü Güler, Kuyumcu Faik Öztekin, Salim Dönmez, Çarıkçı Mehmet, Güner Çağlar, Rıdvan Yeğiner ve ismini tespit edemediklerimiz. Fotoğraf: Basri DÖNMEZ arşivi, 1951, Sivas)

Ömer Dilek Bey, yüzlerce yıl öncesinden kurdukları melodilerle bugün hâlâ zevkle icra edilebilen ve dinlenebilen eserler bırakan Abdülkadir Meragi'nin, Itri'nin, İsmail Dede Efendi'nin, Hacı Arif Bey'in, Tanburi Cemil Bey'in, Sadettin Kaynak'ın mirasına sahip çıkmak ve hünerleri elden ele aktarmak hususunda şehrimizde büyük bir gayret sarf etmektedir. Koro şefi Ömer Bey'le hemfikir ve yekdil, mütebahhir hoca Halûk Çağdaş da musiki tarihine dair malumatlarla koro mensuplarının kültür hamuruna maya katmakta, konserlerde aktardığı anekdotlarla da şehir musikişinaslarına koronun ziyafeti yanında usta mamulü lezzet çeşnileri sunmaktadır.

Sivas Kültür ve Sanat Derneği'nin kendisi için hazırladığı program vesilesiyle sahnede koronun şefliğini yapan Prof. Dr. Alaattin Yavaşça; Şef Ömer Dilek Talı'yı, koroyu ve Sivas'taki zevkiselim sahibi musikişinas topluluğu şu sözlerle taltif etmişti:

> *"Sanata yaklaşımları ve konser adabını son derece iyi bilerek sanatkârları takdir tarzlarına hayran kaldığım sevgili Sivaslıları saygıyla selamlıyorum. İkinci bir husus, birinci kısımda büyük Itri'nin muhteşem eseri Nevakâr'ı çok konserlerde dinledim. Ama bu derece muvaffak bir icrayı ancak Sivas'ta görmüş ve dinlemiş oldum. Bu bakımdan böyle bir şefi, icra elemanlarını gönülden tebrik etmeyi de bir görev addediyorum."*

Aile Fasıl Heyetleri

Sivas halayının ince sazlarla son orijinal icrasını kendilerinden dinlediğim Metin, Çetin ve Şemsettin Sübütay kardeşler Sivas'ın pek mümtaz aile fasıl heyetiydi. Sivas halayının Sübütay kardeşler tarafından ince sazlarla icrasının kayda alınmasının ve birkaç meraklının arşivinde bulunmasının ne kadar isabetli olduğu kardeşlerden birinin vefatından sonra anlaşılmıştır, doğrusu Sivas halayını hakkını vererek onlar kadar güzel çalan başka bir ekibe henüz rastlamadım.

Sübütay kardeşler, musikiyi anne ve babanın nezaretinde evde meşk ederek öğrenmişlerdir. Babaları merhum Berber Remzi Sübütay, oğullarını hassaten Türk musikisine ve ince saz öğrenmeye sevk ve teşvik etmiştir. Sübütay kardeşlerin en küçüğü Şemsettin bir sohbette annesinin musikişinas ve zevkiselim sahibi bir hanım olduğundan bahisle bir hatırasını nakletmişti. Bir akşam evde hep beraber fasıl geçtikten sonra anneleri elini dizine vurarak içli ve derin bir "ah" çekince, çocuklar annelerini hüzünlendirecek bir eser icra ettiklerini zannederek sorarlar:

-Hayırdır anne, ne oldu?

Anneleri cevap verir:

-Keşke iki oğlan daha doğursaydım, biri darbuka diğeri kanun çalsaydı, tam bir fasıl heyeti olurdunuz.

Şemsettin SÜBÜTAY hâlen Sivas'ta musiki meclislerinde aranan muteber, muhterem, müeddep bir sazende üstattır.

Yine Ömer Dilek Hoca'nın ailesi bir musiki cemiyetidir. Şimdilerde aile fasıl heyetlerine yeni bir halka ilave olmak üzeredir. Sivas'ta klasik kemençenin ilk sazendesi İsmail Can Döşkaya ve henüz ilköğretim talebesi kardeşleri klarnet ve kanun çalan Ömer Cem'i ve İbrahim Alp şehrin musiki geleceğine taliptir. Habbeza!

Kirkor Ağabey

Türk musikisine sayısız güzel eser kazandıran Ermeni bestekârlar, musiki ve meşkin Ermeni aile ve cemiyet hayatında çok mühim bir kültür ve eğlence aktivasyonu olduğunu ortaya koymaktadır. Kirkor Elmasdağı bir bestekâr olmamakla birlikte şehir kültür ve sanat hayatına ailedeki meşk geleneğinden tevarüs ettiği değerleri ve güzellikleri aktarmış, pek çok şehir müzisyeninin yetişmesinde hizmeti olmuş bir

insandı. Toprağı bol olsun, Kirkor Ağabey Sivas'ın kendi gençlik vakitlerindeki musiki zevki ve eğlence kültürünü aksettirmesi bakımından fevkalade önemli şu hatırasını naklediyor:

> *Yalçın Sineması'nda Safiye Ayla'yı dinlediğimi hatırlıyorum. Çok soğuk bir kış günüydü, işten çıkıp eve dönerken sinemanın önünde Safiye Ayla konserinin afişini gördüm. Hemen girip bilet aldım ve eve gidip elbiselerimi değiştirdim. Konsere girdiğimde çevreme bir baktım, inanınız benden kötü giyinen yoktu. Çok nezih bir topluluktu. Safiye Ayla bir çıktı sahneye, şöyle bir baktım en genç saz yaylı tambur kırk beş yaşında vardı. Konserin arasında dedi ki: "Sevgili Sivaslılar, ben bu turneye istemeden çıktım, organizatörün zoruyla. İnanın ki böyle nezih, musikişinas bir topluluğu ilk defa görüyorum."*

Türk Musiki Haritasında Sivas

Sivas, geniş hinterlandında esen yelden, coşan selden, öten kuştan, meleyen kuzudan, çıtırdayan közden, sazdan sözden derleyip desteklediği malzemeyle kendi tabii laboratuvarında mahallî, otantik, folklorik musiki hazinesini üretmiş ve bu servetiyle Türkiye'nin musiki sermayesinin en büyük hissedarlarından olmuştur. Mehmet Özbek'ten Kerkük, Urfa, Harput Divanlarıyla Sivas halayının nağmelerinde motif ve melodilerin birbirini okşama sebebinin izahını rica ettiğimde, Hoca'mız divan ve hoyrat gibi büyük formlu ve karakteristik eserlerde bir aile bağı yakınlığının olduğunu söylemişti. Türk musikisi, Kerkük'ten Azerbaycan'a doğru Urfa, Sivas, Elazığ, Erzurum illerini ihata eden Şark'ın bu hilalvari hattaki coğrafyasını hepsi aynı membadan neşet eden mahalli nağmelerin rüzgârıyla dolaşır.

Bu hudut, zengin kültürümüzle ve yüksek bedii zevkimizle işlenen musiki coğrafyamızı tayin etmektedir. Merhum Şark Bülbülü Celal Güzelses de Diyarbakır'dan bu gulguleye, bu velveleye bin yıllık mirasla beslenen Türki çeşnilerle iştirak eder:

"Silmedin gözyaşını aşkın ile ağlayanın
Vay ahvaline zalim sana bel bağlayanın"

Mezopotamya'nın binlerce senelik kadim medeniyetlerinin imbiğinden süzülen etnik, dini ve kültürel zenginlikleri, vaktinin en mühim icracılarından ve esere tasarrufuyla hâlâ emsaline rastlanmayan Diyarbakırlı Celal'in hançeresinde formel Türk müzikalitesi kazanmıştır. Taş plaklara okuduğu eserlerle bütün memleketi dalgalandıran ve Sivas'ta ayrı bir zevkle ve şevkle dinlenen Celal'i yetiştiren kültür ve irfana yabancı olmadığımız aşikârdır. Bugün Celal'e bigâne olanların tavrı, aslında Diyarbakır'a değil Türk kültürüne ve musikisine yabancılıkların neticesidir.

Sivas'ın musikide temayüz eden mühim sanatkârlarından Zaralı Halil (Söyler) ve Sivaslı Hafiz Halit, Feryadi Hafız Hakkı, Divrikli Nuri gibi muasırları; Malatyalı Fahri, Diyarbakırlı Celal, Erzincanlı Şerif, Urfalı Hamza, Mukim Tahir, Bekçi Bakır, Tenekeci Mahmut gibi sanatçıların tavır, üslup ve tarzlarında gördüğü farklı mahallî musiki zenginliklerine de nüfuz etmişlerdir. Zaralı Halil, Celal Güzelses'le meşk etmiş, onun tesirlerini sonraki dönem eserlerinde yansıtmıştır. Mezkûr coğrafyada üretilen ve icra edilen musikide melodik, ritmik ve tematik bakımdan müşterek bir irfan ve hayat tarzının işaretlerini görebiliriz. Şiir ve musiki estetik algısının birbirini sarıp sarmaladığı eserlerde bu zenginliğin şaşaası yansımaktadır.

Bir Bulut Kaynıyor

İklimi kuru, toprağı kıraç Sivas, yazın semalarında pek fazla bulutların cevelan ettiği bir şehir değildir. Kısa süreli yağmur mevsimlerinde gökyüzü gamlanır; uzun kış mevsimlerinde ise bütün sema tek parça gri bir buluttur; aylarca güneşin şuası şehre düşmez. Eşinden, kardeşinden, ana babasından, yurdundan yuvasından ayrı düşmüş bir gönül için ise; her mevsim kış, bütün sema gamlı, bulutludur.

"Felek", bir emsali dahi cihana gelmemiş, tarihin kaydettiği tescilli, vesikalı, en can yakan ve en meşhur kahpedir. Ocaklara şivan, gönüllere velvele düşüren; dünyayı cehenneme, haneleri zindana çeviren feleğin tuzağına yakalanan bir daha felah bulamaz. Üstüne türküler yakılır, ağıtlar söylenir:

"Karlı dağlar karanlığın gahtı mı?
Kahpe felek ayrılığın vahtı mı?
Karlı dağlar, ne olur, ne olur;
Asker ağam gelse yarelerim ey'olur."

Gidenin bir daha dönemeyeceği, dönmesine dair ümitlerin beslenemediği askerler, askerlikler için yakılan türküler okunur Sivas'ta. Asker anaları, taze gelinler ağlar; babalar vakarla bağırlarına taş basar da, çıt çıkaramaz olur; kuru kuru yutkunur.

"Bir bulut kaynıyor Sivas elinden,
Ucu telli mektup geldi yârimden.
Karlı dağlar, ne olur, ne olur;
Asker ağam gelse yarelerim ey'olur."

Haritada yerini bulamadığımız yerlerde seferberlik rüzgârıyla cepheden cepheye savrulan askerler, güya iyilik haberlerini bildiren mektuplar yazar sıladaki umutsuz bekleyenlerine. Lakin mektup postaya verilmeden şehadet şerbetleri içilir kana kana. Şehit asker, bir daha hiçbir yakınının ziyaret bile edemeyeceği dünyanın bilmem neresinde elbisesiyle defnedilirken, şehadet tezkeresi mektubuna bir zımba teliyle iliştirilir; "ucu telli mektup" olur, hatıra niyetine şahsi eşyalarıyla memleketinin askerlik şubelerine gönderilir. Askerler yolcu edilirken ağıtları peşinen yakılmıştır, emanetleri yanık bağırlara basılır sadece. Fatihalar,

Yasinlerle beraber ağıtlar da gönderilir şehidin ruh-ı revanı şad olsun, serdar-ı şüheda Hamza'ya komşu dursun diye.

"Allah şu askere ömürler vere,
Tezkeresin alıp geriye döne.
Karlı dağlar, ne olur, ne olur;
Asker ağam gelse yarelerim ey'olur."

Allah bütün askerlere, analarının kuzularına, yavukluların yiğitlerine ömür değil, ömürler vere. Tezkerelerle geriye dönmek nasip ola. Askerler döne ki ocaklar tütsün, evlatlar döl döş versin, soy sop sürsün; dedeler, nineler torun mürüvveti görsün.

"Yüreklerde fitil işler yareler" ancak asker ağalar gelirse iyileşir. Karlı dağlar, ne olur, yol verin askere!

Sivas'ta orta yaş kemalini bulmuş veya ihtiyarlık vaktine ermiş bütün ana babalar, kendi neslinden gelmesine bakmaksızın bütün asâkir-i Muhammediye'yi evinin oğlu, Mehmet'i, Mehmetçiği bilir; Zaralı İnce Halil (Söyler)'ın ciğerleri delen bir ağıt gibi figan ile söylediği bu uzun havayı ne zaman dinlese hüzünlenir, yaş döker. Bu türkü milletimizin asker evlatlarına yakılmış müşterek türküsüdür.

"Allah şu askere ömürler vere."

Gönlümün Melali

Birkaç sene evvel bir saz eserleri konserinde ta tıfıllık yıllarımdan kulağımda kalan bir nağmenin sihriyle çocukluğuma ait çok sevdiğim ama kaybettiğim bir hatıra eşyayı bulmuş gibi heyecanlandım. Belki de altmışlı senelerde radyoda bir musiki programında jenerikte kullanıldığı için kulağımı bu kadar doldurarak hafızama kazınmış çocukluğum-

da çokça işittiğim, ama mübalağasız en az otuz senedir dinlemediğim bir eserdi. Hemşerimiz Ömer Altuğ'un nihavent saz semaisi: "Gönlümün Melali".

Radyo benim kuşağımın musiki zevkinin mürebbisi oldu. Pikaplar, teypler, müzik setleri onun zevkini vermedi. Çocukluğumuzda oturma odamızın duvarındaki kallavi radyo sadece akşam ajansını dinlemek üzere açılırdı. Varto depremini, 12 Mart Muhtırası'nı, 68 kuşağının anarşistliğini, Makarios'un katliamlarını, İnönü'nün CHP liderliğinden devrilişini hep radyodan öğrendik. Sonra amcam, hanımlara evin işlerini görürken oda oda yanlarında gezdirerek dinlemeleri için pilli seyyar radyo aldı. Evde süpürülme, temizlenme, döşürülme sırası gelen her odayı sırayla dolaşan radyoda ana haber saatlerinin dışında uzun dalga üzerinden yayın yapan Ankara, İstanbul stüdyolarından birinde mutlaka müzik yayını olurdu.

Memleketin her bir yanından ayrı nağmelerle ayrı hayatların benzer hikâyelerini türküleştiren ustaların şimdi klasikleşen pek çok eserini çocukluğumun radyo zamanlarında tanıdım ve sevdim. Seferberlik acılarını, kıtlığı, yokluğu yaşamış, ekmek derdine gurbete düşmüş; doktor, ilaç görmemiş bir neslin çocukları, torunlarıydık. Acıları bizatihi yaşamadık, ama muzdarip hayatlarını türküye döken neslin melaline aşinaydık. Klasik Türk musikisinin en usta malı eserlerini radyoda dinleyerek musiki zevki ve kulak terbiyesi edindiğimi şimdi daha iyi anlıyorum. Arada Klasik Batı müziği veya modern zamanların saman alevi gibi yeni modaya çıkan günübirlik şarkıları yayınlansa da günde birkaç saat açık kalan radyodan dinleyebildiğimiz müzik daha ziyade türkülerimiz, illa da şarkılarımızdı. Aylar Geçiyor, Belki Bir Sabah Geleceksin, Yine Bir Gülnihal, Olmaz İlaç, Kimseye Etmem Şikâyet, Nihansın Dideden gibi şarkıların tamamı, bazı sözleri bozuk ve hatalı öğrensem de ezberimdeydi. Ortaokul ikinci sınıf öğrencisiyken müzik öğretmenimiz Elmas Hanım not vereceğini belirterek herkesi sırayla bir şarkı, tür-

kü söylemeye mecbur etmişti. Sınıf arkadaşlarımın aşağı yukarı tamamı şehre son birkaç senede yerleşen ailelerin çocuklarıydı, çoğu yakın çevrelerinde işittikleri türküleri söylediler. Hâlâ unutmadıklarım var:

"Oy göresim geldi, sevdiğim seni / Sivas ellerinde sazım çalınır / Tatlı dillim, güler yüzlüm, ey ceylan gözlüm / Dam üstünde çul serer / Aman öksüz oğlan da der ki…"

Sıra bana geldi, utandım, yutkundum; ama öğretmen not vereceği için kaytarma imkân ve ihtimali yoktu. Başımı önüme eğdim ve şarkıyı okumaya başladım:

"Kara gözlüm efkârlanma gül gayrı
İbibikler öter ötmez ordayım"

Öğretmenimiz, söylediğim şarkıdan sonra tebrik teberrük babında avucuyla yanağımı okşamaya başlayınca saadetten eridiğimi sandım. Yanağımla birlikte gururumu da okşamıştı. Bu okumuş, zarif şehir hanımefendisinin zaten meftunuydum, bir yıl ders boyunca tutkuyla öğretmenimden gözlerimi hiç ayırmadım. Şehir çocuğu olarak kılık kıyafetimden yansıyan farklılık, müzik zevkimle de tebarüz ederek öğretmenimin de hoşuna gitmiş olmalıydı. Ve bu bir yıl boyunca sık sık okşanmakla, iltifat almakla mükâfatını gördüm. Şimdi görsem tanımam, ama hâlâ avucunun sıcaklığı yüzümde; sevgisi, hasreti özümdedir o güzel öğretmenimin.

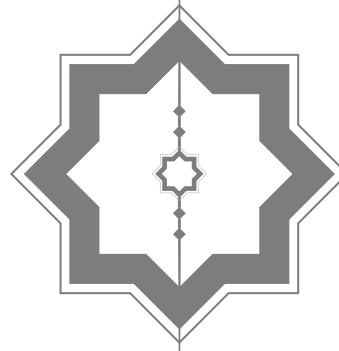

LEHÇESİNDE ŞAKIYAN ŞEHİR

"Sen bir ceylan olsan ben de bir avcı
Avlasam çöllerde saz ile seni
Bulunmaz dermanı yoktur ilacı
Vursam yaralasam söz ile seni"

Âşık Veysel

Türkçemizin zengin kelime dağarı, sağlam cümle inşası, deyim atasözü serveti, mecazlı ifade kabiliyeti ile gayet donanımlı bir lisan olduğu filologlarca beyan edilmektedir. İlaveten milli irfanımızın omurgasını teşkil eden Kur'an literatürünün de on asır boyunca lisanımızı belagat ve fesahatiyle güzelleştirdiğini söyleyelim. Özellikle yirminci asrın ilk çeyreğine kadar insan ruhunun envai duygu ve düşüncelerini imbikten süzülmüş bir incelikle anlatabilecek vüsattaki kadim edebiyatımızın kamusu ile beslenen Türkçemiz, yüksek ifade kudretiyle ilim, sanat, hukuk dili olarak fevkalade gelişmiştir. İstanbul ağzının zarif üslubu ve melodik fonetiği, lisanımıza ayrıca rayiha, çeşni, lezzet katmıştır.

Tabii güzelliğiyle ve mimari servetinin armonisiyle asırlardır sihirli bir rüya şehir olarak insanları kendisine davet eden İstanbul'un bütün bu letafetinden maada bir de ahalisinin söz ve tavırlarına akseden bir terbiye, incelik ve zarafeti vardır. İstanbul asıl medeni hüviyetini şairin "haddeden geçmiş nezaket" diye ifade ettiği bu eda ve üsluptaki şiiri-

yetle kazanmıştır. Elbette Anadolu'nun diğer kadim Türk şehirleri gibi Sivas da …

Selçuklular devrinde bir ilim irfan membası olan Sivas'ın mahallî lisanı, şehir soylu hanımların, beylerin, çelebilerin telaffuz ve üsluplarında görülen içten, samimi, sıcak, leziz ifadelerle geçen asırlar içerisinde biçimlenmiştir. Köylerin şehre yığılmadığı, radyo televizyon tesiriyle lehçenin orijinalitesinin bozulmadığı devirlerden kalma meclis-ârâ, mir-i kelam sohbet erbabımız, hâlâ Sivas diyalektinin otantik telaffuzlarıyla Mihrivefa'dan, Kepenek Çeşmesi'nden şırıl şırıl akan sular gibi teganni edercesine ahenk ile konuşurlar. Çok eski devirlerde Darü'l-âlâ *(Yücelikler beldesi)*, Darü'l-ulema *(Âlimler beldesi)*, Darü's-siyade *(Efendiler beldesi)* denilen şehrin bu entelektüel vasıflarını taşıyan bir münevver gen şifresi her şeye rağmen ve hâlen nesilden nesle aktarılıyor. Göl yerinden su eksik olmaz.

Şehir Zürefası

Şehirde halk irfanı ve kültürü şifahen birinci derecede aile büyüklerinin pratiğiyle öğrenilir, her nesil kendisinden sonraki kuşaklar için kültür taşıyıcısı vazifesini yerine getirirdi. Mahalle ve akraba büyükleri, çarşı ve memleket büyükleri herkese örnek olacak bir tecrübeyle asırlardır damıtılan şehir kültürünü temsil eder, model insan hâlinde aktarırlardı. Cemiyete hiza ve istikamet veren tekke irfanının, esnaf ve fütüvvet teşkilat terbiyesinin güzelliklerini, iyiliklerini yaşayan ve yaşatan insanlara eriştim çok şükür. Bir çırpıda tasavvuf erkânının incelttiği birkaç tane mahalle büyüğü, Ahiliğin disipliniyle donanmış çarşı ekâbiri, "hayır öğütlü" akraba ululuları sayabilirim. Bu güzel insanlar, zuhur eden her probleme usulet ve suhuletle çözüm üretecek bir darbımesel, peygamber kıssası, evliya menkıbesi, tarihî vaka anlatırlar veya şahsi tecrübelerini ders çıkarılacak bir hatıra hâlinde aktarırlar; sihirli müdahaleleriyle huzur iklimi hasıl ederlerdi.

Sokağımızdan uzaklaşmaya cesaret edemeyecek kadar küçük bir çocukken, kapımızın önünden ayrılmamak şartıyla doyamadığımız oyunlarımızı mevsimin izin verdiği günlerde bazen akşamüzerlerine de uzatırdık. Hafızamın derin bir köşesinde bir hatıra taptaze duruyor. İlkokula başladıktan sonra bir daha hiç görmediğim bir aksakal, her akşam muhtemelen namazdan evine dönerken kapıda oynayan biz çocuklara yetişkin insanlarmışız gibi selam verir, başımızı okşar, *yer göğ möhürlendi, melekler yere indi, kanatlarına basıp rahatsız etmeyin,* diyerek bizleri evlerimize sevk ederdi. Şimdi anlıyorum ki bu "Allah adamı", akşamın göze görünmez kazalarından, belalarından, zararlarından korumak üzere çocuklara en çok tesir edebilecek lisanı ve tavrı benimsemiş oluyordu. Bilahare geçen bunca zaman içerisinde pek çok güzel, iyi ihtiyar tanıdım; ama çocuk hatıralarımdaki o güzel simayı, o tatlı lisanı, o zarif hâli gölgede bırakacak bir tavır manzumesi ile etrafına ziya, nur, bereket saçan bir piri fâniye henüz rastlamadım. Serapa zarafet timsaliydi.

Bir sokak ötede oturan bir akrabamızın him komşusu merhum Hikmet Göçer Bey (Amca), maaile görüştüğümüz bir başka zarif Sivas beyefendisiydi. Daima mütebessim, yaz kış takım elbiseli, ceketi iliklenmiş, ayakkabısı boyalı, Barcelino şapkalı, temiz, şık, vakur bir insan, kâmil bir Müslüman idi. Hikmet Amca'yla bir gün sokakta karşılaştığımızda hâlimi hatırımı sordu:

-Mehmet Bey evladım, nasılsınız?

"Bey" hitabını işittiğimde henüz lise talebesiydim. Hikmet Amca bu ince edasıyla omuzlarıma kendisinden gördüğüm hürmete layık olma mesuliyeti yüklemişti. Ergenlikten yeni çıkan bir gence olgunluk eşiğinden geçebilmesini kolaylaştıracak ne kadar dikkatli ve zarif bir davet üslubu!

Sivas çelebiliğine dair bir de Doğan Erdinç Hoca'mızdan dinlediğim bir hatırası var ki, nakil tamamen hocamıza ait:

> *"Fî-tarih, emekliliğimde Ahmet Yesevi Üniversitesi Vakfı'nda çalışırken Başbakanlıkta fahri danışman olarak hizmet veren bir arkadaşımızla bir iş için irtibata geçmemiz gerekti. Gittim, benden epeyce genç olan bu arkadaşı buldum, laf lafı açtı. Sivas sözü geçince, Sivaslı mısınız, diye sordu. Evet, Sivaslıyım, dedim. Dedi ki, Doğan Bey, İstanbul beyefendisi gibi bir de Sivas beyefendisi vardır. Bu tespiti Sivas dışından bir insan söylüyor. Siz nasıl farkına vardınız, dedim. Ben gençliğimde Sivas'ta, Kâmil Kitabevi'nde çalıştım, dedi. Oraya kerli ferli, kadim Sivaslı insanlar gelirlerdi, sohbet ederlerdi. Ben de sohbetin kesilmesine sebep oldukları için girip çıkan müşteriye dahi sinirlenirdim. Hem Türkçeyi çok doğru kullanmaları, dile hâkimiyetleri; hem de konuştukları mevzuların derinliği beni çok cezbetmişti. Afaki dedikodu falan yapmıyorlardı. Konuştukları tarihî değeri olan konulardı. Bu sebeplerle fark ettim ki birbirlerine olan beyefendi davranışlarıyla İstanbul beyefendisi gibi bir de Sivas beyefendisi var. Yani bunları Sivas'ı dışarıdan gören birisi ifade etmişti."*

Yeni Türk Edebiyat kürsüsü profesörü ve fakülte dekanımız, merhum hocamız Kaya Bilgegil'in talebesi olmak, ders anlattığı sınıfın havasını teneffüs etmek bile büyük bir bahtiyarlıktır. Hocamız gayet şık, zarif ve tirendaz, bir elinin başparmağı daima yeleğinin cebinde ritmik adımlarla "tek tek basarak" koridorda tenezzühe çıkınca bütün mektep huzuru ihlal etmekten sakınarak edeple baş keser, temennaya dururduk. Eline uzananlar olursa geri çevirmez, tokalaşılmasını değil, öpülüp başa konulmasını izhar eden bir niyetle fırıncı küreği gibi elini muhatabının ağız hizasına kadar kaldırırdı. Hoca'mızın mübarek elini leb-i tazim ile öpmek bir bahtiyarlıktır ve birkaç defa nasip olmuştur.

Bir gün Kaya Bilgegil Hoca'mız akademisyenlerin çalışma odala-

rının bulunduğu kısımdan dersliklere açılan koridora müteveccihen önümde yürüyordu. Kapının hemen ağzında aynı istikamete yönelen Osmanlı Türkçesi Hocamız Halide Dolu Hanım'la karşılaştılar, ben birkaç adım gerilerinde hocalarımın kapıdan geçmeleri için beklemeye başladım. Kaya Bey, ince bir reveransla ve eliyle işaret ederek:

-Hanımefendi, buyurunuz; dedi.

Halide Hanım, hem hocalık kıdemine hem de idari statüsüne istinaden olmalı geride durdu, içten bir tevazu ile:

-Aman üstadım, siz buyurunuz; diye mukabele etti.

Birkaç defa karşılıklı zarif "buyurun" teatisinden sonra, Kaya Bilgegil bu iltifat elhanından daha katı ve kararlı bir ses tonuyla:

-Efendim, kulunuzu günahkâr eylemeyiniz, lütfediniz, buyurunuz; dedi.

Bunun üzerine Halide Dolu Hoca'mız önden, Kaya Bilgegil Hoca'mız da peşinden koridora geçtiler. Ben sadece filmlerde eski zaman saray bürokrasisinin hanedan mensupları karşısında tercih edebileceklerini sandığım bir çelebi üslubunun, İstanbul tavrının ve zarafetinin hemen gözümün önünde cereyan etmesinden şaşkına dönmüştüm.

Şehir Rüzelası

Sivas'ta Maarif Eminliği ve edebiyat öğretmenliği yapan Ahmet Kutsi Tecer, bundan seksen sene kadar evvel her gün kapılarından beş yüz kağnının girip çıktığı bir şehirden bahseder. Benim neslim şahidiz, çok değil daha kırk sene evveline kadar her gün onlarca kağnı, güzün harman kaldırılınca sayıları daha da artarak Dikilitaş civarında dizilirdi.

Mahsulünü satmak ve ihtiyaç tedarik etmek için kağnılarla şehre gelen çevre köylülerin karar menzili daha çok Dikilitaş, Tahıl Meydanı, Kepçeli ve Meydan Camisi civarıydı.

Cumhuriyetin toplumu modernleştirme projesini taşrada dayatan despot şehir seçkinlerinin şerrinden, aşağılamasından, alay etmesinden korkan, sinen köylüler, Dört Yol mevkisinden yukarıya çıkmaya cesaret edemezlerdi. Servetinin kaynağı meçhul sonradan görme mütegallibelerin, şımarık çocuklarının ve onlara öykünerek çarkın bir parçası olan birtakım müptezel şehirli ahalinin işi için köyden günübirlik gelen yahut varoşta, gecekonduda ikamet eden garip ve fakiri hor ve hakir görmesi, fırsat buldukça ezmesi maalesef utanılacak bir hakikat olarak memleketimizin mazisinde mevcuttur. Doğrusu o vakitler şehre gelen saçı sakalı uzamış köylüler hırpaniydi, pasaklıydı; yokluk yoksulluk diz boyuydu, kılık kıyafetleri yerinde değildi, her hâllerinden belliydi ki bu adamlar eziktiler, gariptiler.

Sıradan çarşı berberlerine girmeye bile çekinen köylüler, şehir soylu elitlere hizmet veren "Asri Perükâr Salonu"nda tıraş olacak değillerdi ya! Paşa Camisi, Meydan Camisi civarında "Ayakta tıraş beş kuruş!" nidasıyla müşteri tavlayan seyyar berberlerin üç ayaklı tahta taburesine oturur, bir dahaki gelmelerine kadar yetinecekleri tıraş için kendilerini berberin insaf ve merhametine teslim ederlerdi. Fukara köylüler, cahillikleri ve gariplikleri sebebiyle tıraş bitinceye kadar şehir rezillerinden sadır olan türlü alay ve aşağılamaya maruz kalırlardı. Hep aynı oyun, aynı figüranlar, aynı replikler… Berberle beraber sefil gönüllerince maskaralığa soyunan çevredeki bu haramzade züppeler birkaç dakikalık tıraş süresini, kendileri için komedi, köylüler için işkence seanslarına çevirirlerdi.

-Usta, bunun sakalları çok sert ve uzun görünüyor, ustura keser mi ki?

-Şimdi yumuşatırız, sen şuradan yarım bardak ılık su ver hele!

Sonra tıraş olacak köylüye dönerek:

-Şu suyu ağzına al, biraz ağzında beklet ki sakalın yumuşasın, sakın yutma ha!

Birkaç dakika beklenir, sonra sakal el ile yoklanır, güya sakalın kâfi derecede yumuşadığı belirtilerek köylüye ağzında tuttuğu suyu yutması söylenir. Sıra paslanmaz çelik usturayı bileme faslına gelmiştir. Berber bileği için kullandığı birkaç damla yağla cilalanmış kösele kayışı herhangi bir yerde veya elle tutturarak sabitleme imkânı sanki yokmuş da illa işin icabı imiş gibi gayet ciddi pozlarda tıraş olan köylünün dişleri arasına sıkıştırır, kayışın üzerinde usturasını bilerdi. Köylünün çaresizliğinde, garipliğinde, korkusunda vahşi bir muziplik unsuru görenler, katılarak güler, karınları yırtılırcasına kahkahalar atarlardı. Berber, köylünün dişerine sıkıştırdığı yağlı meşinde usturasını bilerken, aslında köylünün de içten içe şehre ve şehirliye diş bilediğini, vakt-i merhunu gelince zihnine bir hasım gibi yerleşen şehre ve şehirliliğe diz çöktürme hissinin hücrelerine işlediğini şimdi ortaya çıkan manzaradan anlayabiliyorum.

Poşa mısın?

Sivas nicedir nüfus ekseriyetini şehirli olmayanların teşkil ettiği bir şehirdir. Şehri şehre yabancı insanlar doldurdu: İstanbul'u İstanbullu olmayanların, Bursa'yı Bursalı olmayanların, Ankara'yı Ankaralı olmayanların doldurduğu gibi.

Köylülük şehirliliğe galebe çaldı, yetmedi. Şimdi şehirlilik ve şehre ait medeniyet manzumelerinin hiçe sayılması, aşağılanması pek revaçta … Köy dernekleri şehirde siyasete, ticarete, idareye hâkim olmak için kıyasıya rekabette. Köylülük kutsanıyor, kim köylülüğünü daha çok yü-

celtecek yarışması var gibi. Şehirliler ya asalet ve necabetleriyle iftihar sadedinde geçmişlerinin mezar taşlarına methiyeler dizmekle meşguller veya köy derneklerinden geri kalmayan bir koloni mensubiyetiyle şuursuzca kendilerini yüceltmekle ve övmekle avunuyorlar.

Orhan Pamuk'un "Benim İstanbul'um" adlı denemesinden satırlar:

> *"Herkes yabancıdır İstanbul'da, bu yüzden herkes yalnız. Elli yılda nüfusu bir milyondan on milyona çıkan bir şehirde yaşayanların onda dokuzu da bugün yabancıdır şehirde. Bu yüzden çocukluğumdan beri dolmuşlarda, otobüslerde, sokaklarda karşılaştığım herkes bana, İstanbul'da yaşayan ve birbirini yeni tanıyan herkesin yaptığı gibi havaların kötülüğünden şikâyet ettikten sonra nereli olduğumu sorar ilk. Benim gibi utana sıkıla İstanbullu olduğunuzu söylerseniz, şüpheyle babanızı, babanızın babasını ya da anne tarafınızı sorarlar."*

Aynı şey… "Nerelisin?" sorusuna "Sivaslıyım." diye cevap vermek kâfi değil; sorunun devamı hazır: "Neresindensin?" Şurası benim diyeceğiniz bir yeriniz, şuraya mensubum diyeceğiniz bir köyünüz mezranız yoktur; adamın iki dudağı arasında boynunuza asılmak üzere bekleyen yaftayı bilerek mecburen söylersiniz: *"Yerlisiyim."* Artık şehrin yeni sahibinin keyfine payan yoktur; yüzünde arsız, pis bir sırıtışla ve güya kurnazca kırk elli sene evvelinin rövanşını bütün şehirlilerden alma psikozu ve aşağılama edasıyla size etnik bir mensubiyet yakıştırır: *"O hâlde Poşa'sın?"* Artık hiçbir izahın, bilgilendirmenin onun için önemi yoktur; o sadece tatmin olmuş bir cenabet rehavetiyle gevşemek için atmıştır ifrazatını. Asabınızın zembereği boşalsa da gayrı mühim değildir. Poşaların Kafkasya'dan Sivas'a hicret etmiş azami üç yüz fertlik bir oymak olduğunu söylemeniz onlara göre aslını reddetmekten başka bir mana ifade etmez. O zaman sözü Kazak Abdal'a bırakmak gerekir:

"Bir elife dili dönmeyen hödük
Şehirde tecvitle Kur'an beğenmez"

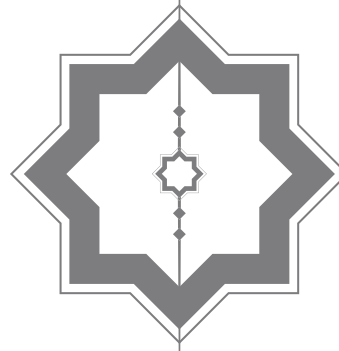

ŞEHRİN DİNİ HÜVİYETİ

Diğer Türk şehirleri gibi Sivas'ın da alametifarikası, önce çarşıları, sonra da bir mescit etrafında teşekkül eden mahalleleriydi. Mescit, mahalleyle; mahalle, mescitle müsemmaydı. Yirminci asrın ikinci yarısından sonra süratle artan nüfusun tazyiki, şehrin yerleşim mücavirini genişletti; sakîl, butlân ve üslupsuz bir mimari anlayışıyla kurulan yeni iskân alanları, zıt renkli bir yamayla kolaj yapılmış gibi kadim mahallelerin kenarlarında iğreti sırıtmaya başladı. Sonra eski mahalleleri yenilerine benzeterek uyumsuzluğu giderdik. Şimdi eski, yerli mahalleleri, nev-zuhur mahallelerden ayırabileceğimiz tek emare kaldı elimizde: Kör kazmanın hışmından kurtulabilen ahşap, küçük, sevimli mahalle mescitlerimiz ve camilerimiz.

Camiler ve Mescitler

Camiler ve mescitler, bidayetinde sadece formel dini ritüellerin eda edilmesi maksadıyla çatılmış mekânlar değildi. Mabetler, şehirdeki Müslümanların beraber yaşamaktan duyduğu hoşnutluk ve rızayı günde beş defa paylaştıkları, teati ettikleri yegâne zemindi; her mescit, etrafında yerleşen mahalle sakinlerinin her namaz vaktinde âdeta tadat kılındıkları bir içtima mekânıydı. Semtin en zenginiyle en fakirini, devlet erkânıyla sokak bekçisini tarağın dişleri gibi bir hizada, bir safta aynı istikamete yönelten mekânlar, sadece ibadetgâhlardı. Bilhassa cami imamının aynı zamanda muhtar gibi mahallenin her türlü işiyle mesul

ve yetkili olduğu eski devirlerde, cami ve mescitler sadece mabet değil, aynı zamanda çocukların okuma yazma, Kur'an, Siyer ve ilmihâl bilgilerini öğrendiği mekteplerdi. Mescitler yine mahallenin ekonomik, içtimai, kültürel ahvalini ve ihtiyaçlarını imamların cemaatle beraber değerlendirdikleri, bu ihtiyaçlara çözüm ürettikleri sosyal hizmet unsurları olarak vazife görürdü. Bununla beraber şehirli tavrında kendisini gösteren Müslüman zarafetinin bir kültür transmisyonu hâlinde nesilden nesile devredildiği yerler, mabetlerdi. Ahlaki bütün müeyyideleri ipe sapa gelmez hürriyet taleplerine mâni gören entel berduşlar, sosyoloji literatüründen apardıkları "mahalle baskısı" ifadesiyle zihinleri bulandırmamışken, mahallelere şekil ve ruh veren bir şehir kültürü bu mekânlarda zihinlerin hep berrak ve temiz kalmasına zemin hazırlıyordu. *(Ayrıca oda açma, sıra gezme, harifane / herfene gibi geleneklerle mahalle sakinlerinin irtibatları sürekli canlı tutuluyor, sosyal dayanışma bir hayat felsefesi hâlinde nesilden nesillere aktarılıyor, medeniyetin temadisi sağlanıyordu.)*

Sivas'ta en eski Türk eseri olarak hâlen ayakta olan Cami-i Kebir (Ulu Cami), şehrin aynı zamanda en büyük mabedidir. Cami-i Kebir, Danişmentliler zamanında şehrin cuma mescidi olarak inşa edilmiştir. Kitabesinin 593 (M.1196) şeklinde yanlış okunduğu, caminin asıl yapılış tarihinin on ikinci asrın ilk yarısında (1138 ?) olduğu uzmanlarca belirtilmektedir ki, gerçekte Müslümanların 1071 / 1080'de fethettikleri şehirde yüz seneden fazla şehir erkeklerinin tamamının cuma namazı kılabilecekleri bir camilerinin olmaması makul bir kabul değildir.

Cami-i Kebir'den sonra 1564'te yapılan Meydan Camisi'ne kadar şehirde inşa edilen hiçbir cami günümüze kalmamıştır. Hâlbuki eski vakfiyeler, tapu tahrir defterleri, şeriye sicilleri on üçüncü asırda pek çok mescit ve bunların etrafında kurulan mahalleleri kaydetmektedir. Attarlar Mescidi, Hoca Zeki Mescidi, Abdülvahap Gazi Mescidi, Musa Mescidi, Hoca Ulu Bey Mescidi, Hacı Emir Mahmut Mescidi, Paşa Bey Mescidi, Tokmak Kapı Mescidi, Hoca Mescidi, Palaslu Mescidi,

Şeyh Çoban Mescidi, Medrese Mescidi gibi mabetler, etraflarında aynı isimle mahalleler kurulmasını sağlamıştı. Bunlardan başka aynı asırda İmadeddin b. Ayaz Mescidi, Cemalettin Mehmet Kazvini Mescidi, İki Kardeş Mescidi, Tusi Mescidi, Şeyh Hasan Mescidi, Kara Şahne Mescidi şehrin muhtelif yerlerinde Müslüman halkın divana durup topluca el bağladığı mekânlardı.

Vezir Hasan Paşa'nın 1564'te yaptırdığı diğer en eski mabet Meydan Camisi, Sivas'ın dini hayatında çok önemli bir yer tutar. Zira Kara Şems lakaplı Şemseddin Sivasi, bu camide yürüttüğü irşat ve vaaz faaliyetleriyle şehri, Bâtınilerin, Rafızilerin ve Erdebililerin yaymaya çalıştığı hurafelerin, dogmaların istilasına karşı muhafazaya almıştır. Ali Baba Camisi (1574), Kale Camisi (1580), Ali Ağa Camisi (1590), Osman Paşa Camisi (1591) gibi mabetler -*elimizde o devir tarihi hadiselerine dair pek fazla vesika bulunmasa da*- on altıncı asrın son devirlerinde şehirde bir canlılık yaşandığını imar zenginliğiyle ortaya koymaktadır.

Ömrü bir asırdan fazla diğer mescit ve camilerimiz: Zincirli Cami (1742), Yeni Cami (1770), Fertelli (Yiğitler) Camisi (1794), Hacı Zahit Camisi (XIX. Asır), Hoca İmam Camisi (XIX. Asır), Pulur Camisi (XIX. Asır), Mehmet Paşa Camisi (1802), Kabalı Camisi (1803), Uzunhacıoğlu Camisi (1807), Büyük Kazancılar Camisi (1812), Sait Paşa Camisi (1820), Korkmazoğlu (Çatalpınar) Camisi (1833), Örtmeli Cami (1836), Vişneli Cami (1862), Yeşil Cami (1868)

Kale Camisi

Kale Camisi'nin basitliğinde gizli güzelliği, edebiyatta olduğu gibi beni mimaride de sehl-i mümteniye benzer bir sanat üslubunun varlığına inandırıyor. Bütün mimari objelerin, figürlerin, elemanların, tekniklerin abartı ve taşkınlıktan uzak olduğu Kale Camisi; sabah uykudan yeni kalkmış, suni ziynet vasıtalarıyla süslenmemiş, kozmetik marifetiyle cilalanmamış mahmur güzellere benzer.

1580'de inşa ve ihya edilerek ibadete açılan Kale Camisi'nin banisi zamanın Sivas Valisi Mahmut Paşa'dır, mimarının kim olduğuna dair bir kitabe, emare yoktur; ama mimari edası, devrinin "Hassa Sermimarı" Sinan'ı işaret etmektedir. İstanbul'da Süleymaniye'den, Şehzade'den, Mihrimah'tan, Şemsi Paşa'dan, Piyale Paşa'dan, Atik Valide'den; Edirne'de Selimiye'den, Taşlık-Mahmut Paşa'dan; Kayseri'de Kurşunlu'dan; Erzurum'da Lala Paşa'dan, Kütahya'da Hüseyin Paşa'dan, velhasıl Osmanlı memleketinin her bir tarafındaki camilerden süzülen Koca Sinan'ın mimari dehasının huzmeleri Sivas Kale (Mahmut Paşa) Camisi'nden de akseder. Sert, katı ve keskin taşın hemen uçacak bir kelebek kadar hafif ve yumuşak bir edaya büründüğü bütün bu mabetlerdekiyle aynı üslup, vezin ve tenasüp Kale Camisi'ne de Sinan'ın inceliğinin şekil ve ruh verdiğini ortaya koymaktadır. Umumi kanaat, Sinan'ın hassa mimarbaşı unvanıyla vazifede bulunduğu zamandaki dinî ve resmî hüviyetli mimari eserlerimizin onun kontrolünde inşa edildiği şeklindedir. Osmanlı atlasına serpiştirdiği yüzlerce mimari güzellikten birinin de Kale Camisi olması, daha doğrusu Kale Camisi'nin, Sinan'ın nezaretinde yapılmış olması icap eder.

Kale Camisi, Osmanlı klasik mimarisinin küçük ve zarif bir modeli olmakla birlikte mehabetli ve görkemli bir eserdir. Caminin orijinalinde kuzeyde ve doğuda bulunup zamanla yıkılan revaklardan kuzeydekiler yeniden yapılmış ve böylece Klasik Osmanlı mimarisinin güzelliklerinden Sivas'ın da nasiplendiği gösterilmişti. Doğu tarafındaki revaklar ne zaman yapılacak diye beklerken, kuzey revaklar araları taş duvarlarla örülerek son cemaat mahalline dönüştürüldü. Revaklar aslıyla kalsa daha iyi olurdu; ama hiç olmazsa revakların arasına örülen taş duvarların camiyle bütünleşebilen bir malzemeyle yapılması da teselli vericidir.

Kale Camisi; üst üste istiflenen, birbirine yaslanan nihayet zirvesindeki kilit taşıyla birbirine kenetlenen her bir taşta, çıplaklığın ve sadeliğin sakladığı muazzam bir sanat zenginliğini barındırır. Kare plan

üzerinde yükselen kesme taş duvarları, duvarlardaki kör kemerleri, kubbeye geçişteki önce sekizgen, üzerinde on altıgen tambur ve kasnağı, kubbesi, pandantifleri, kubbe ve kasnaktaki kör pencereleri, revakları, mermer mihrabı, minberi ve kesme taş üzerinde yükselen tek şerefeli zarif tuğla minaresiyle Kale Camisi tam bir akort ve proportion örneğidir. Kale Camisi'nin zarif mimari edasını, etrafında temaşa ve seyrine mâni olan çöplükten kurtulduktan sonra fark ettik. Berbat peyzajından sıyrılarak etrafının açılması ne kadar zarif bir ihtişamı saklayıp unuttuğumuzu ve unutturduğumuzu gözler önüne serdi.

Kale Camisi'ndeki "sadaka taşı", başka pek çok Osmanlı şehrindeki gibi Sivas'ta da hayır hasenat kültürünün şehrin kerem sahipleri elinde nasıl zarif bir kisveye büründüğünü resmeder. İnfak ve hasenat için tahsis kılınan mesai saatleri, akşamın alacakaranlığı ile başlar, gecenin bir pelerin gibi şehrin üzerini kaplayan zifirî karanlığı boyunca sürer, şafak sökmeden de taşın civarından el ayak çekilirdi. Taşın kovuğuna giren ellerden hangisinin vermek, hangisinin almak için uzandığını sadece Allah bilirdi. Meleklerin amel defterlerine kayıt düştüğü bu hayır rekabetinde ayrıca hayır sahiplerini riyadan ve ihtiyaç sahibini minnetten emin kılmak gibi güzel ve mübarek bir Osmanlı örfü yaşatılmış oluyordu. Buluntu menkul kıymetlerin ve eşyaların teşhir edildiği "yitik taşı" ise, Osmanlıya ait ayrı bir medeniyet rüknü olarak yediemin gibi hizmet vermekteydi. Sadaka taşı ile yitik taşı bugün maalesef tedavülden kalkmıştır; cemiyeti birbirine bağlayan içtimai tesanüt ruhu da onlarla beraber öteki dünyaya göçmüştür.

Yarım Kalan Mengücek Rüyası

On üçüncü asırda Selçuklular ve bağlı beylikler marifetiyle bütün Anadolu'da ihya edilen bir kültür ve medeniyetin ücra bir beldedeki müstesna şahidi olması; Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nı farklı ve manalı kılan, dünya mirasına dâhil eden özelliklerindendir. İnşasındaki insan dehası, mimarisiyle sekiz asır öncesine ait dinî ve sosyal mekân

kültürünü temsil kabiliyeti, şehir siluetinin teşekkülündeki pozisyonu, teknolojisi ve hendesesiyle abidevî sanat eserlerinin en güzel numunesi olması; onun dünya kültür mirasında yer almasını sağlamıştır. Plan tipi, tonozları, hünkâr mahfili, abanoz minberi, kabartma hat bordürleri, eyvanları, sahınları, mihrabı ve birbirinden farklı üsluptaki portalleriyle emsalsiz bir kıymet taşıdığını, UNESCO bizden, entelektüel sanat erbabımızdan önce keşfetmiş, 1985'te Mengücek hazinesinin bütün insanlığın ortak mirası olduğunu ilan ile dünyayı bu muhteşem eserin farkına varmaya davet etmiştir.

"Bir rüyadan arta kalmanın hüznü içinde" gülümseyen Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın çağrısına gönül vererek sekiz asırlık masalını dinlemek üzere karşısına geçenler, bu ilahi mimarînin gayet tabii ki önce kapılarının davetkâr endamına tutulurlar.Batı tarafındaki "Tekstil Kapısı" her santimetrekaresi üç buutlu bir dantel, bir oya gibi işlenmişken, kuzeydeki "Cennet Kapısı", "Darüşşifa Kapısı", mihrap ve cami içerisindeki tablodan bazı figürlerin tamamlanamadığını göstermektedir. Bu yarım kalmış şiiriyet, muhtelif istila ve yağmalardan sonra Mengücek rüyasının mimar ve ustaların muhayyilesinde ikmal edilemeden donup kaldığını *"Velhasıl o rüya duruyor yerli yerinde."* diyerek fısıldamaktadır adeta. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, *"hâlâ bu taşlarda yarım kalan hüzünlü bir rüyanın"* kederini taşıyor.

Tanpınar'a *"fetih günlerinin saf neşesi"* ile "Bursa'da Zaman"ı yazdıran, *"çinilere sinmiş Kur'an sesini"* duyuran hisleniş, Divriği mabedinde hüzünlü, kederli seğirişlerle *"taşların "nabzında hâlâ çarpar"*. Öyleyken bile buhurdan gibi taşların nakışlarından yayılan sihir, sermest gönülleri sarar, okşar. Yarım kalan rüyanın kederiyle mahzun ve buruk ulu mabet, asırlardır taşlara nüfuz eden Kur'an sesiyle teselli bulmaktadır. Taşların ruhuna sinen manevi huzurla, kapıların büyüleyici tezyinatından taşan coşku el ele, sarmaş dolaştır. Ulu mabedin, dışındaki ihtişam ve debdebeye mukabil içindeki sadelik ve vakar; ele güne karşı mağrur

ve güçlü, tebaasına karşı müşfik ve adil Mengücek beyinin ruhunun aynası gibidir.

Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, taşa nakşedilen bir ebediyet ülküsüdür. Anadolu coğrafyasının vatana dönüşme macerasının sekiz asırlık hafızası olarak Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, ihtişamıyla insana "geride müebbet bir eser bırakmak" fikrini düşündürürken; her biri bir esrarı saklayan nakışlarıyla büyük Mengücek rüyasını nakleder. Bu mimarî şaheserin vücut bulmasını ve günümüze ulaşmasını mümkün kılan öz, tellikaşta donup kalan sonsuzluğa uzanma tasavvurudur.

Ulu Cami ve Darüşşifa'nın asırlara hükmeden değişim süreci içerisinde zamanı fethederek ederek kazandığı arkaik, etnografik, tarihî bir kıymeti de vardır. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Ahmet Şah ve eşi Turan Melek'in ebedilik fikrinin ve iktidar gücünün bir sembolü olarak Mengücek kimliğini inşa eden ve tabiatıyla Selçuklu kimlik teşekkülüne de katkı sağlayan bir eserdir. Eseri tezyin eden hattat ve nakkaş Mehmet oğlu Ahmet, diğer Selçuklu eserlerinin mahir taş ustalarına "taş çıkartacak" bir maharet göstererek; ahşap ustası ve hakkâk Tiflisli İbrahim oğlu Ahmet, *"sabrın acı meyvesi"* abanoz minbere yıllar süren aşk ve gayretle emek vererek Selçuklu kimliğine can katmışlardır.

Mimarı Hürrem Şah ve delili Ahmet Şah'la Turan Melek'in o muhteşem eserin inşasında üzerlerine aldıkları bir misyon ve esere yükledikleri manalar vardır. Karı koca arasında "hayırda yarış" rekabetiyle cami ve şifa yurdu inşa ve ihsan etmek, hasenatta aile hukukunun gözetildiğini, kadının itibarını, ailevî ve içtimaî statüsünü göstermektedir.

Yahya Kemal'in, milli tarihimizin en parlak devrinde banisi Muhteşem Süleyman, mimarı Koca Sinan olan Süleymaniye Camisi'nde bayram sabahını karşılarken:

"Ulu mabet! Seni ancak bu sabah anlıyorum;
Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrurum.

sözleriyle ifade ettiği hisleri, bu coğrafyayı vatan olarak benimsemiş her ferdin müşterekidir. Evet, Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası ve sair kültür mirasımızın varisi olmakla mağruruz, amma aynı zamanda onları korumakla mesul ve mükellefiz.

Tekke ve Zaviyeler

Türkler arasında İslam'ın yayılmasında tasavvufi anlayış ve cereyanların büyük tesiri vardır. Ahmet Yesevi dervişlerinin ve Horasan erenlerinin Anadolu'nun Türk yurdu olarak fethedilmesinde ve İslamlaşmasında fevkalade katkısı olmuştur.

Sivas'ın fethinden hemen sonra Abdülvahap Gazi'nin mezarı/makamı etrafında kurulan vakfiyeler ve daha sonra açılan tekkeler marifetiyle, İslam'ın mistik ve ledünni damarı şehir Müslümanlarının akidesini ve ahlakını asırlarca beslemiştir.

Selçuklular devrinden itibaren Darü'r-Raha, Şeyh Erzurumi, Şeyh Çoban, Yağıbasan, Şeyh Hasan, Ahi Emir Ahmet zaviyeleri ve Osmanlı devrinden itibaren Feridettin Hangâhı, Seyfettin Osman, Ali Uryan, Şeyh Adil, Mahmut Çelebi, Melik Acem, Emir Arif, Ali Baba, Hoca Araste zaviyeleri, isimlerini zikredemediğim diğerleriyle birlikte şehrin manevi iklimini ehlisünnet zemininde inşa etmişlerdi. Sivas ahalisinin Hazreti Ali, Fatıma ve Hasan, Hüseyin halkasını ihata eden Ehlibeyt sevgisini ve sadakatini, bu dergâh ve tekkeler gayr-i siyasi bir safiyetle besliyordu.

Sivas'ta Şems'in Tuluu

Timur vahşeti ve sonrasında Safevi menşeli Celâli isyanları Sivas'ı insansız bırakarak âdeta kurutmuş, çürütmüştü. Vakta ki Şems'in tuluu-

na kadar. Vali Hasan Paşa'nın davetiyle Zile'den gelerek Sivas'a yerleşen ve Meydan Camisi'nde tebliğ ve irşat vazifesine başlayan Şemseddin Sivasi; itikadi kaynakları kuruyan ve manevi atmosferi bozulan şehre yeniden fer vermiş, can katmıştır. Devrin ilim, tasavvuf ve maneviyat ulularından Şeyhülislam Hoca Saadettin Efendi'nin ve Aziz Mahmut Hüdai'nin, Kara Şems'in elini öperek tazim etmeleri, Hazret'in kendi vadisinde "kutbü'z-zaman" sayıldığının delilidir. Sultan III. Mehmet'in *"Büyük dedemiz Fatih'in Akşemseddin'i varsa bizim de Kara Şemseddin'imiz var."* sözleri de ayrıca Şemsettin Sivasi'nin payitaht indindeki kıymetini gösterir.

Sivas'ta ve bütün Osmanlı memleketinde ilimde, tasavvufta, marifette, şiirde, sanatta önemli isimler yetiştirmiş olan Sivasiler ailesinin tespih imamesi mesabesindeki Şemseddin Sivasi, icazet verdiği yüzden fazla halifesiyle çevre şehirler ahalisinin irşadına da böylece vesile olmuştur. O, tekkede mürşit, camide vaiz ve medresede muallim sıfatıyla üç vazifeyi tek başına deruhte etmiş bir ulu çınar; aynı zamanda divan sahibi bir sühandan, güçlü bir şairdir:

"Sür çıkar ağyarı dilden ta tecelli ede Hak
Padişah konmaz saraya, hane mamur olmadan"

1597'de vefat eden Şemseddin Sivasi, yeğeni Şeyh Recep Efendi tarafından kıldırılan ve altmış bin (?) kişinin katıldığı cenaze merasimiyle otuz yedi sene hizmet verdiği Meydan Camisi haziresine defnedildi. Güneş battı, Şems'in, gurubuna tarihler düşüldü:

"Dolandı hayf Şems-i ma'nâ dîdeden zâil oldu"

Mevlâna, Yunus kıratında bir şahsiyet olan Şemseddin Sivasi'nin şehir inanç, kültür ve medeniyet tarihindeki misyon ve pozisyonunun bugün kâfi miktarda anlaşılamadığı aşikârdır. Safevi istilasının te-

sirlerini Sivas'tan silerek halkı tevhit şuuruyla bir "şems" gibi yeniden aydınlatan Şemseddin Sivasi'nin hizmetlerinin tarihî, dinî kıymet ve ehemmiyeti; Danişment Gazi, Kadı Burhanettin, Çelebi Mehmet, Yavuz Sultan Selim gibi sultanların şehir siyasi tarihindeki kıymetlerinden mukaddemdir dense sezadır. Şimdi Şems'in etrafını bulutlar kuşatmıştır ve Hazretin türbesi mahzundur. Türbenin etrafını ihata eden çirkin binalar ve çatı hizasına kadar yükselen yol, âdeta Şems'in gönüllerden uzaklaştırıldığı gibi gözlerden de ırak tutulması maksadıyla ve tam bir cehaletle yapılmıştır. Şems'in asırlardır şehre lütfettiği himmetine karşılık bir hamiyet sahibinin himmetiyle türbe yeni bir mimari tasavvur çerçevesinde cephesini peçeleyen duvarların kaldırılmasını ve açığa çıkarılmayı beklemektedir. Etrafındaki bütün binaların yıkılmasını göze almamız icap eden şehrin en mühim kıymeti Şems'tir.

Şehrin Kandilleri

Safevi tasallut ve istilasının açtığı yaraları tımar etmek ve propagandalarına karşı tedbir almak sadedinde tasavvuf önderleri Sivas'ın muhtelif mahal ve genellikle kendi isimleriyle anılan mahallelerinde tekkeler kurarak buralarda ikamet ettiler. Şehrin kararan semaları Hak âşıklarının bu dergâhlardan yayılan nurları ile yeniden pürşaşaa oldu. Abdülvahab Gazi, Darü'r-Raha, Şeyh Çoban, Şeyh Erzurumi, Ali Baba, Şeyh Hasan, Melik Acem, Hoca Arasta Zaviyeleri en bilinen ve meşhurları olmakla birlikte otuz civarında tekke ve zaviye; halkın irşadında ve bu suretle Sivas'ın aydınlanmasında uzun asırlar boyunca önemli bir vazifeyi yerine getirdi.

On dokuzuncu asır âlim, arif ve fazıl şahsiyetlerinden Mur Ali Baba'nın Kadirî dergâhından esen manevi nefhası sevdalı gönüllere hâlâ ferahlık vermektedir:

"Âsiyab-ı dehre geldik kendimiz un olmaya
Çün mürüvvet taşa kaldı biz de nevbet bekleriz"

Mevlevilik de tekke ve dergâhlar ilga edilmeden şehrin hayatına tesir etmekteydi. Mevlâna Mahallesi, ismini Sultan Veled'in oğlu, Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi tarafından Kabakyazısı yolunun hemen sağ tarafında kurulan (?) ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar aynı mevkide irşat hizmetlerinin yürütüldüğü Mevlevi dergâhından almaktadır. Bıçakçı Ahi Ahmet Çelebi, Ahi Emir Ahmet, Ahi Ali, Ahi Mehmet Külahduz, Ahi Mecdüddin Zaviyeleri'nde şehrin esnafı, zanaatkârı, tüccarı ve diğer bütün meslek erbabı; hakka riayet, misafirperverlik, helal kazanç, dürüstlük, aza kanaat gibi değerleri buyuran iş ve ticaret ahlakını aynı zamanda bir hayat tarzı hâlinde benimsiyorlardı. Diğer taraftan nefis tezkiyesi ile kâmil insan olmanın adap ve erkânını öğreniyorlardı.

30 Kasım 1925'te tekke ve zaviyeler ilga edildi. Meşihat hırkası giyen postnişinler, "zikir, sohbet, hatme, teveccüh, çile" gibi tarikat erkânına dâhil ritüelleri, bir hücre faaliyeti şeklinde resmî nazarlardan uzak, daha münzevi bir çerçevede yürütmeye gayret ettiler. Velakin artık beslendiği kaynaklar kurutulan ebter topraktan derilen cılız fide bakiyesi; izbe, bakımsız ve çorak tarhlarda gümrah mahsul veremez oldu. Asırlarca nesillerin ilim, irfan, adabımuaşeret kazanmasında medrese, mektep ve hatta ailelerden daha fazla tesirli olan dergâhlar kapandı; nefs-i emmarenin sefilliklerini terbiye eden ahlak kırbacı haraç mezat elden çıkarıldı; cemiyetin gemi azıya almış hâli kaybın kemiyet ve keyfiyetini göstermektedir. Netice itibarıyla Mevlevi, Ahi, Kadirî, Halvetî, Nakşi, Rufai tekkelerinin bütün Türk coğrafyasında olduğu gibi Sivas'ta da şehirli Müslüman adabına katkısını, tekke ve zaviyelerin ilgasından sonra ahalinin irtifa kaybeden ahlaki standartlarından anlayabiliriz. Şehir merkezinde bir Bektaşi tekkesinin eksikliğinin sonraki devirlerde ne kadar hissedildiğini irfan sahiplerinin idrakine bırakmak doğru olur.

Merhume Samiha AYVERDİ Hanımefendi, Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi mağfur Abdülbaki Efendi'nin dergâhlar kapanmadan evvel

vaktin Darülfünun Emini (Rektör) olan zata: *"Beyefendi, işte Darülfünun, işte bizim dergâh, mukayese ediniz. Bizim dergâh aynı zamanda Şeyh Galip ile İsmail Dede'yi yetiştirmiştir."* dediğini nakleder. Meskenet, taassup ve cehalet yuvası olarak gösterilen tekkelerin yerine ikame ettiğimiz şimdiki mektepler, üniversiteler, loncalar, odalar, dernekler cemiyeti hangi ahlaki değerlerin öncülüğünü yaparak irşat etmişlerdir, söyleyecek sözü olan var mı?

Ahir Zamanın İrfan Kutupları

Dinimiz ve din adamları, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kasıtlı bir ısrarla gelişmemizin prangası sayılan Osmanlı değerleri cümlesinde yekûn edilerek görülmüş ve sonraki nesillere bu olumsuz algıyla ambalajlanarak gösterilmiştir. Ulufe beklentisiyle ve sipariş üzerine yazıldığı aşikâr olan devrin roman, hikâye, tiyatro türünde pek çok eserinde ortaya konulan anlayış, bu niyet ve maksadın ürünüdür. Maneviyat önderlerinin, hikmet abidesi din adamlarının Millî Mücadeleye köstek olduğu iddiasını esas alan neşriyat, kurulan rejimin anayasal dayanaklarını kendilerine yeni bir din hâline getirenlerin kirli töhmetleriyle doludur. İddiaların aksine Millî Mücadele döneminde Sivas Müftüsü Sarıhatipzade Abdurrauf Efendi'nin, Rufai Şeyhi Arap Şeyh Efendi'nin nasıl hamiyetperver bir gayret içerisinde olduklarını biliyoruz.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Şubesi'nin başkanlığını da yapan Müftü Abdurrauf Efendi, İstanbul Hükûmeti tarafından müftülük görevinden azledilmeyi hiçe sayarak Kuvayımilliye hareketini desteklemişti. Kendi ifadesiyle *"millî, mukaddes haklarımızı savunmak maksadıyla"* kurulmasına öncülük ettiği Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde şehrin ulemasını ve eşrafını toplayan Müftü Abdurrauf Efendi, Millî Mücadele'nin başarılı yol hikâyesinin en önemli simalarındandır. Kongre öncesi günlerde halkı mücadelenin önemi hakkında bilgilendirmek ve başlarında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Erzurum'dan gelecek kongre heyetini karşılamak üzere *"cüppesinin eteklerini toplaya-*

rak ev ev, dükkân dükkân dolaşan" Müftü Abdurrauf Efendi, şehrin ismi pek bilinmeyen kıymetlerindendir. 1927'de vefatına kadar müftülük vazifesinde bulunmuş ve Cami-i Kebir haziresine defnedilmiştir.

Geçen asrın başlarında Sivas'ın manevi hayatında olduğu kadar Millî Mücadele hareketinde etkili olan şahsiyetlerden biri de halk arasında Arap Şeyh adıyla bilinen Seyyid Abdullah el-Haşimi el-Mekki'dir. Sultan II. Abdülhamit'in İslam birliği siyaseti çerçevesinde Arabistan'dan önce İstanbul'a gelen, sonra da Sivas'ta Rufai dergâhını kurarak halkın irşadına emek veren Arap Şeyh Efendi; dergâhta postnişin olmakla birlikte Nakibüleşraf kaymakamlığı vazifesini de yerine getirmiştir. Kongre günlerinde Millî Mücadele'ye destek vermiş, kongre delegelerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmuş, Mustafa Kemal Paşa'yı dergâhında misafir ederek suikasttan kurtarmıştır. 1922'de vefat etmiş, dergâhta defnedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, cenaze işlerinde harcanmak üzere yüz lira göndererek bu güzel insanın hayırlı hizmetlerini karşılıksız bırakmamıştır. İhramcızade İsmail Efendi'nin tasavvuf yolundaki seyri de Arap Şeyh Efendi'ye intisap etmekle başlamıştır.

Sivaslıların aile lakabına istinaden İhramcızade, mensup ve muhiplerinin "Efendi Hazretleri" dediği İsmail Hakkı Toprak, tasavvuf âleminin, ledün ilminin son asırda Sivas'taki en mühim ismi, büyük bir şahsiyettir. Memleketimizde rejim değişikliğinin sebep olduğu sancılı dönemde en büyük travmayı yaşayan kütleler içerisindeki mensuplarının zerre kadar zarar görmesine fırsat vermemiştir. Devrim buyruklarıyla icbar edilen kıyafet nizamnamesine kendisi kasket takarak uymuş, hanımlarından çarşaftan çıkarak manto ve atkıyla örtünmelerini istemiştir. Devrimlere muvafık imajına istinaden halk arasında kendisinden "Kasketli Şeyh" diye de bahsedilmiştir. Efendi Hazretleri, şeyhi Mustafa Taki Efendi'den 1925'te devraldığı meşaleyle 1969'da emaneti sahibine teslim ettiği ömrünün son gününe kadar tekke olarak hizmet veren hane-i saadetinde veya "vekâle" adıyla kullandığı Çorapçı Hanı'n-

daki odasında sevenlerinin yolunu aydınlatmış; dost evi gönüllerde aşk odu yakmış, gözlere fer vermiştir. *"Dünyada Türkiye'nin, Türkiye'de Sivas'ın kıymetini bilin."* sözüyle bir şehir taraftarlığı fanatizmini değil, şehrin sahip olduğu manevi mirasın büyüklüğünü işaret etmiştir. *"Bütün dünya bizi tanıdı da bir Sivas tanımadı."* siteminin haklılığını Türkiye'nin farklı şehirlerinde onun adını duyunca muhabbetle gözyaşı döken, edeple boyun büken, rabıtasına sadakat gösteren insanlarla karşılaştıkça anladım. İşte güzel sözlerinden:

"Aklı vahye mahkûm etmekten başka çaren yoktur. Aklın mükemmel olmadığını Nasrettin Hoca hazretleri, bir gün eşeğine ters binerek göstermiştir. Görenlerin kanaati hemen 'Hoca eşeğe ters binmiş!' olmuştur. Fakat Nasrettin Hoca onlara şöyle cevap vermiştir:

-Gerçekten de hepiniz aklın yolu birdir diyorsunuz ya, buna eşeğim de dâhil. Aklınız size benim eşeğe binmemde bir terslik olduğunu söylüyor. Bir terslik var. Ancak neyin ters neyin doğru olduğuna, meselenin hangi tarafında yer alırsanız öyle cevap veririsiniz. Sizler eşeğin tarafını tutup bana, ters duruyor, dediniz. Oysa meseleyi benim açımdan gören insaf ehli, benim değil eşeğin ters durduğunu görecektir. Akıl hüküm verir. Lakin hükmünde eşek tarafını tutarsan eşekçe, insanın tarafını tutarsan hakikat tarafında hüküm verirsin. Bu sebeple doğru olan, aklın yolunun bir olmadığı, hakikatin bir olduğudur. Hakikati görmek ise sadece akıl ile olmayıp vahiy yolu ile olur. Akıl, bu vahyi anlamada bir vasıtadır… "

"İdare ilmini öğrenin, insan kızınca şeytanın malı olur."

"Gardaşım, hâline kanaat et, bir yere dükkân aç, pazar pazar dolaşma."

"Gardaşlarım, soyadımızı Toprak koymuşlar, amma toprağa bakıyorum da utanıyorum. Dirimizi, ölümüzü, gıdamızı hep o saklıyor.

Biz toprak gibi tevazulu olamıyoruz."

"Sen seni sevdiğinle bil, o seninledir."

"Muhabbeti olan hata görmez, görse de göz yumar."

"Sevgiliyi incitmemek için her şeyini emrine veren âşık gibi olmak gerekir. Sevgilinin cevrine katlanan, vuslat şarabını muhakkak içecektir. Sen kendini sevgili yanında yok etmezsen, bir kazancının olmayacağını bilmelisin."

(İhramcızade İsmail Hakkı TOPRAK. "Efendi Hazretleri"mevsim müsait oldukça "sahra" dedikleri mesire yerlerine, bilhassa Abdülvahabi Gazi türbesinin eteğindeki Mısmılırmak sahiline açılır, muhipleri ile sohbet eder, öğle vakti gelince de "sünnet" olduğu üzere "kaylule"ye yatarlardı. Fotoğraf: Mahdumu Kâzım TOPRAK arşivi.)

Ailevi huzursuzlukları sebebiyle karısı hakkında dert yanan bir müridine, *"Ne yapalım gardaşım, Allah'a, 'Sen kulunu yanlış yaratmışsın' mı diyelim?"* buyurmuş.

Âşık Veysel'in Şarkışla Sivrialan köyünden Sivas'a gelişlerinde vekâlede Efendi Hazretleri'nin misafiri olduğunu, orada türküler okuduğunu, ihtiyaçlarının karşılandığını öğrenmek beni hiç şaşırtmadı. Nefî diyor ya: *"Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil."*

1960'ların başında Sivas'a vaizlik vazifesiyle tayin olan merhum Erzurumlu Vaiz Ahmet (Yılmaz) Efendi, vefat ettiği güne kadar fisebilillah hizmetleriyle şehrin irfanını zenginleştiren en kıymetli şahsiyetlerdendi. Kur'an'a ve İslam'a hizmetle geçen uzun ömrünün şüphesiz en bereketli senelerini Sivas'ta ikmal etmiş; mesaisinin dışındaki her anında, talebelerini ilminin feyziyle beslemiştir. Emeklilik demlerinde bilhassa sabah, öğle ve ikindi namazlarından sonra, taliplerine Tefsir, Arapça, Fıkıh, Hadis dersleri vermiş; yüzlerce, binlerce öğrencisinin hamuruna maya katmıştır. Allah'tan gayrisinden korkmamayı bir iman prensibi hâlinde yaşayan ve gerçek manada kahraman bir yiğit, pervasız bir civanmert olan Vaiz Ahmet Efendi; 12 Eylül darbesinin hemen akabinde herkes cuntacıların önünde el pençe kıyama dururken, konsey üyelerine Allah'tan korkmayı, zulmü bırakmayı tavsiye eden sayısız mektup göndermişti.

Vaiz Ahmet Efendi'nin İhramcızade İsmail Efendi ile tanışmasının hikmetli bir hikâyesi vardır:

Yeni tayin olduğu günlerde Ulu Cami'de bir kısım cemaatin namaz kılarken kıyamda el bağlayışlarında bir tuhaflık tespit eden Vaiz Ahmet Efendi, namaz sonrasında cemaati nasıl el bağlamaları gerektiğini göstererek uyarır. Uyarıya muhatap olacak şekilde el bağlayanlar, İhramcızade İsmail Efendi'nin müritleridir. *"Nereden çıktı bu molla?"* dercesine

ve şikâyet sadedinde vaziyeti derhâl Efendi Hazretlerine yetiştirirler. İhramcızade, bir cuma günü Ulu Cami'ye gelir, Ahmet Efendi'nin vaazını bitirmesini bekledikten sonra hürmet ve nezaketle:

-Hocam, hoş geldiniz; biz avamız, namazda tadil ü erkânı pek bilmiyoruz, bize doğrusunu gösterseniz de ilminizden istifadeyle hem biz hem cemaatimiz hatalarımızı telafi etsek, der.

Vaiz Ahmet Efendi, ameli tatbik ile namazın kılınışını tarif edince de, Efendi Hazretleri çoğu müritlerinden oluşan cemaate dönerek:

-Gardaşlarım, hocamız nasıl gösterdiyse namazda erkâna öylece riayet edeceğiz, der.

Tekke terbiyesinin problem çözmede kazandırdığı usulet ve suhulet tavrının en güzel numunesi, Efendi Hazretlerinin latif ve zarif edasıyla ortaya konulmuştur.

Doğan Erdinç ağabeyimin Vaiz Ahmet Efendi'ye dair bir hatırası:

"Babam beni, Sivas'a çok büyük hizmet etmiş olan merhum ve mağfur Vaiz Ahmet Efendi Hocama da yönlendirdi. Arapçaya, fıkha, kelama dair birtakım temel bilgiler edinebildiysem rahmetle yâd ederim, Hocam sayesindedir. Rahmetli hocamın dizinin dibine oturdum, nihayet ilk mektebi bir sene evvel bitirmiş bir çocuğum. O sempatik Erzurum şivesiyle:

-Ola senin adın ne?

-Doğan, efendim.

-Ola mollaya kuş adı, Doğan olur mu? Ben sana Abdurrahman diyeceğim.

- Olur, efendim, siz Abdurrahman deyin.

Bir diğer memleket hizmetkârı Albay Şevki Efendi'dir. Bütün ömrünü din ve millet hizmetine tahsis eden merhum Albay Hacı Şevki Efendi'yi rahlesinde oturan sevgili Doğan Erdinç ağabeyim şöyle anlatıyor:

> *"Uzaktan akrabamız olan, memleket büyüğü ve Sivas'ta ağzı düzgün Kur'an okuyan herkesin de hocası olan Hacı Şevki Efendi hocamız var, emekli albay, Birinci Dünya Savaşı'na katılmış bir Türk subayı. Güzel bir çehre, muhteşem bir sakal ve muhteşem bir Türkçe tekellüm özelliği, tam bir Sivas beyefendisi… Kardeşiyle birlikte Ece Mahallesi'nde, köşe başında, caminin yanındaki iki katlı konakta otururlardı. İki kardeş iki bacı ile evlenmişler. Onlar da süzme Sivas hanımefendisi, Osmanlı bakiyesi, salihat-ı nisvan dediğimiz cinsten insanlardı. Dizinin dibine oturdum, o şerefe nail oldum, Allah'a çok şükür. Rahmetli kendi usulüyle hem yazarak hem okutarak bir ayda Kur'an-ı Kerim'i belletti. Ondan sonra kıraate, yani düzgün okuma temrinlerine yöneldi. Yaşının ilerlemesine rağmen harikulade güzel İstanbul tavrıyla okuyordu, makam şinastı. Türk musikisinin temel makamlarına hâkimdi, sağlam bir musiki kulağı vardı. Aynı zamanda "kurrahafız"dı kendisi. Bir Kur'an hizmetkâriydı. "Kavl-i leyyin" dediğimiz yumuşak bir yöntemle karşısındaki insanı, çocuk olduğunu bilerek, rencide etmeden, kırmadan, çocuk psikolojisine dikkat ederek, hata yaptığı yerde kendisi doğrusunu okuyarak, tecvidi bütün incelikleriyle, kıraatin bütün güzelliklerini amel-i tatbik ile bizlere öğretti. Hayata dair şeyleri de öğrenmiş olduk. Bugün memleketimizde yüzsuyu tabir ettiğimiz hem ahlak-ı hamide sahibi olmaları hem de Kur'an-ı azimü'şşana hizmetleri sebebiyle temayüz etmiş olan, bir kısmı rahmete intikal etmiş, bir kısmı hâlen yaşamakta olan hafız ağabeylerimizin çoğu rahmetli hocamın talebeleridir. Allah'a çok şükür, enaniyet olmasın, düzgün okuyabiliyorsak, kıra-*

atimiz düzgünse ve hayata dair insanca bir şeyler öğrendiysek bunu rahmetli hocamdan, kardeşinden, o iki güzide saliha-yı nisvan kendi hanımından ve yengesinden öğrenmiş olduk. Rahmetli teyze zaman zaman derslerimi okuturdu.

-Gel bakayım, derslerini yapamayınca ağlıyorsun, geç bakayım şöyle kabağıma, bak ne güzel okuyorsun, diye çok güzel destek olurdu."

Kur'an teşneleri için hayrat çeşmeler misali ömürlerini sebil eden o güzel insanların hizmet ve himmetlerine "Yevme lâ-yenfeu"da talebeleri şehadet edeceklerdir.

Gayrimüslimler ve Mabetleri

Sivas'ın 1915 tehcir hadisesinden önceki demografik yapısından bahseden bütün kaynaklar aşağı yukarı aynı bilgiyi nakleder. O devirlerde şehir nüfusunun yaklaşık beşte biri Ermeni'ydi ve elbette bu insanların dinî vazifelerini yerine getirdikleri mabetleri vardı. Şimdi bir iki kalıntı dışında hiçbiri yoktur. Şehirde bugün bir tane bile Ermeni mabedinin ayakta, sağlam kalmamasını bu dinî ve etnik gruba mensup nüfusun azalarak bir avuç kalmasıyla izah etmek, sadece kendimizi kandırmak olur. Nitekim başka hiç kimse böyle bir temize çıkma bahanemize aldanmamaktadır. İşi kılıfına uyduramadığımız için inkâr etmekle kabahatimizi örtemiyoruz.

Ermeni nüfusun tarih boyunca yaşadığı bütün coğrafyalardaki en büyük mabetlerden biri, belki de birincisi Sivas'taydı. Surp Nişan, Surp Garabet ve SurpAsdvadzadzin kiliselerinin içinde bulunduğu büyük Surp Nişan Manastırı, Anadolu'daki bütün Ermenilerin ziyaret ettiği bir hac merkeziydi. Daha XI. Asırda Ermeni Kralı Senekerim tarafından yaptırılan manastırda İsa'nın çarmıhı Surp Nişan (Kutsal Haç)'ın bir parçası da muhafaza edilmekteydi. Bugün Temeltepe askerî sahasının içerisinde kalan manastırın sadece bir bölümü virane hâlinde zamana direnmektedir.

(Şehirde birlikte yaşama kültürünün en önemli nişanesi kadar şehir sanat tarihinin en mühim eserlerinden biri olmasına aldırış edilmeksizin geçen asrın ortalarında dinamitlerle imha edilen Surp Asdvadzadzin Kilisesi... Eskiler estetik ve mimari değerini ifade etmek bakımından Küçük Ayasofya derlerdi. Fotoğraf: 1877 Sivas adlı kitaptan, Arsen YARMAN arşivinden alınmıştır.)

Sivas'a yürüyüş mesafesinde bulunan köylerde ziraat ve hayvancılık yapan Ermeniler bulunmaktaydı. Kuzeydeki Ermeni köyü Tavra'da Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Surp Hagop ve Surp Anabad manastırları vardı. Yine Sivas civarındaki Ermeni yerleşimlerinde Hıntragadar Surp Asdvadzadzin ve Surp Hıreşdagabed adlı iki manastırda ibadet edilmekteydi. Pirkinik (Çayboyu)'te Surp Sarkis Kilisesi, İşhan köyünde Surp Nigoğayos ve Surp Yerrortutyun Kiliseleri, Şimkürek (Esenyurt) köyünde Surp Hagop ve Surp Sarkis Kiliseleri, Kaldi (Cumhuriyet Üniversitesi kampus civarı) köyünde Surp Hagop ve Surp Sarkis Kiliseleri vardı.

Bilhassa 1950'de dinamitlerle yıkılan Surp Asdvadzadzin Kilisesi, görenlerin küçük Ayasofya dedikleri bir mabetti. Sirer Caddesi'nde, şimdi Arı Sitesi'nin bulunduğu yerdeki bu mabet şehrin mimari ve sanat tarihinin en kıymetli eserlerinden biriydi. Kör kazma Vandalizm'i, bugünkü şehir meydanı projesini muhteşem bir konfigürasyonla tamamlayacak çok kıymetli bir abideyi âdeta delil karartır gibi yok etti.

Alevi Trajedisi

Daha ziyade ana güzergâhlara uzak ve ücra köylerde yerleşen Aleviler, korku ve kaygılarının azalmaya başladığı 1950'lerden sonra şehre yöneldiler. Başlangıçta Ali Baba Mahallesi civarında oluşturdukları gettolarda barınıp şehirde iş hayatının bir ucundan tutundular. Nüfusları arttıkça koloniler hâlinde yerleştikleri Gökçebostan ve Seyrantepe mevkileri birer mahalleye dönüştü.

3 Eylül 1978 ve 2 Temmuz 1993'te on beş sene arayla Alevi - Sünni bütün Sivaslıların yaşadığı iki trajedinin de asıl mağduru ve ağır mecruhu Aleviler oldu. Hem kırgınlıklarını derinleştiren hem öfkelerini bileyip dirençlerini artıran hadiselerin de tesiriyle senelerce anlatamadıkları taleplerini demokratik platformlarda ısrarla dile getirdiler. Muharrem orucunda, Kerbelâ mateminde, Nevruz'da yaptıkları faaliyetlerle, onları bütün kamuoyu daha yakından tanımaya başladı. Doğrusu bu özel günlerde farkına vardığımız olgunluklarının hem onları hem Sivas'ı güzelleştirdiğini söylemeliyiz. Sivas Cemevi'nden yayılan irfanın, birlikte yaşama kültürümüzü zenginleştirmesine bütün toplumun ihtiyacı var.

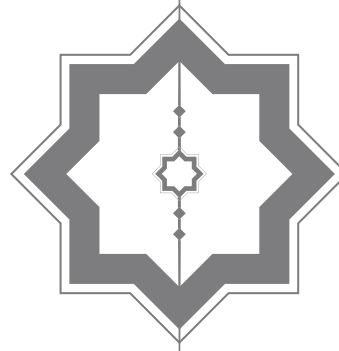

OYUNDAN SPORA

İnsanların çocukluk vakitlerinde oynamaktan başka bir vazifeyle mükellef olduklarını hiç kimse söyleyemez. Çocuk, çocukluğunu gerçekleştirmesinin biricik vasıtası olan oyunla büyür. Çocuğun oyunla uğraşması, bir yetişkinin mesleki mesaisinden farksızdır. Bütün çocuk eğlenceleri, ferdî ve içtimai hayatın minimize edilmiş halidir ve bu mühim kural hiçbir devir ve nesil için değişmez. Bir insanın çocukluğunda oyun içerisinde aldığı pozisyon ve üstlendiği rol, yetişkinliğinde hayat karşısında takınacağı tavrın ipuçlarını saklar.

Koşmak, sıçramak, zıplamak, tırmanmak, atmak, atlamak, bisiklet binmek, yüzmek, güreşmek, dövüşmek gibi kelimelerin ancak yetişkinlerin literatüründe sportif bir karşılığı olabilir. Uluslararası zeminde her biri ayrı bir federasyonla idare edilen spor dalları çocuklar için sadece bir oyun ve eğlencedir; bu sebeple de güzel ve keyiflidir. Çocukların sokakta bir topun peşinde akşama kadar koşarken maksatları spor yapmak değil, oynamaktır ve oynamaktan maksat da utmaktır. Meyve koparma azmiyle bir bahçenin duvarından atlamak, ağaca tırmanmak, bahçe sahibine yakalanmayacak kadar süratle koşmak, geçmişte bir çocuk için en gerekli sporlardandı. Meyve koparılacak ağaçların bulunduğu bahçeler kaldıysa hâlen öyledir. Yaz günlerinde evden habersiz gidilen Kızılırmak'ta, Mısmılırmak'ın çağlayanında, çermikte boğulmayacak kadar yüzmek mektepteki beden eğitimi derslerinin sağlaya-

mayacağı hayati meziyetler kazandıran spor dallarındandı. Güreş, boks ve judo, karate gibi bilumum Uzakdoğu sporları, aslında spordan sayılmazdı ve ihtiyacı sadece sokak, mahalle kavgalarında hissedilen fitri bir kabiliyettir.

Bisikletin bilhassa medeni ülkelerin kalabalık nüfuslu şehirlerinde bir ulaşım vasıtası olduğunu gördüğümüzde, evine beş yüz metre mesafedeki iş yerine şahsi otomobiliyle giden biz Türkler çok şaşıyoruz. Bir güç, sürat ve dayanıklılık sporu olarak dünyanın itibar ettiği bisiklet binmek, benim kuşağımda lüks bir eğlenceydi. Bisiklet memleketimizde eğlenmeleri için çocuklara alınan bir karne ödülü veya sünnet hediyesidir. Emsallerim hatırlar çocukluğumuzda şimdiki rent a car gibi tarifeli kiralık bisiklet sektörü vardı.

Motorlu taşıtlar hükümran olmamışken fayton ve at arabası, şehir sosyal hayatının zaruri nakil vasıtalarıydı. Tabiatıyla aşinası olduğumuz at, munis ve insana yakın fıtratıyla herkesin pek sevdiği bir hayvandı. Bunun dışında at binmeyi bir zevk ve itiyat hâline getiren insanların beslediği cins atlar da vardı ve bunlar muayyen zamanlarda Paşa Çayırı ve Kesik Köprü yakınlarındaki meydanlarda yarıştırılırdı. İlkokula gidemeyecek kadar küçük bir çocukken eski tayyare meydanının yakınında amcamla beraber at yarışları seyrettiğimi hatırlıyorum. İnsanoğlunun ilgi ve sevgisini bir kazanç kapısına çevirmeyi beceren şebekelerin dümeni; artık at yarışını asil, masum ve zevkli bir yarış olmaktan çıkarmıştır.

Mektepte Beden Terbiyesi

İlkokul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar müfredattaki varlığına rağmen öğretmeni tarafından bile angarya görülen beden eğitimi dersinin uygulamada yokluğa mahkûm edilmesi, Türkiye'de sporun bir metodolojisi, ilmî bir disiplini olmadığını gösterir. İlkokulda beden

eğitimi dersleri uygun mevsimlerde mektebin bahçesinde yağ satarım, bal satarım; mendil kapmaca; elim sende; aç kapıyı bezirgânbaşı, yakan top, istop gibi oyunlarla doldurulurdu. Bahçeye çıkılamayan soğuk ve yağışlı havalarda ise sınıfta dersi geçiştirme sadedinde yüzük saklama, kulaktan kulağa cümle aktarma, bilmece bulmaca yarışması gibi eğlenceler düzenlenirdi. Ortaokul ve lisedeki beden eğitimi derslerinde jimnastik niyetine el kol sallama, zıplama, sağa sola eğilip bükülme figürleriyle eğleniverirdik. Bu peşrev faslına ilaveten beden eğitimi seanslarını kâbusa çeviren mekik, şınav çekme, amuda kalkma, dombalak aşma, parende atma, kasa, minder hareketleriyle de güya vücutlarımızı terbiye ederdik. Asıl bedenimizin ihtiyaç duyduğu idmanı ve enerji deşarjını okul saatleri dışında sokakta, bahçede, daha olmadı evimizin sofasında, odasında gerçekleştirirdik. Fırsat buldukça mahallemizdeki okulun bahçesinde futbol da oynardık; ama beden eğitimi derslerinde değil okulda mesai yapan kimse kalmayınca ve okulun hademesinin göz yumması hâlinde. Şimdilerde her okulun spor salonunun bulunması, eğitim sistemimizin beden eğitimi dersinde çocuklara, gençlere bir spor ruhu ve disiplini verilmesini sağlayamıyor. Beden eğitimi diye bir ders mekteplerimizde güya vardır; ama dersin asla ciddiye alınmadığı işleniş şeklinden bellidir.

Sporun Televizyonda Keşfi

Akranlarımla yeni yetiştiğimiz çağlarda mahallemizde ayağında şıpşıp kışın eşofmanla, yazın şortla kan ter içinde koşan genç bir adamı zaman zaman görürdük. Bizim zayi-i akıl sandığımız, bazen de arkasından *"Deliye bak!"* diye bağırdığımız adamın büyük atlet Veli Ballı olduğunu bir gün televizyonun spor haberlerinde öğrenince *"Vay be, adama bak, biz deli sanıyorduk, o şampiyon bir sporcuymuş!"* diyerek epeyce şaşırmıştık, şimdi şaşkınlığıma ilaveten biraz da utanıyorum. Üstelik menajersiz, antrenörsüz, koçsuz, malzemesiz, sponsorsuz, sokakta koşarak idman yapan bir şampiyon. Bizde spor böyle bir şeydir!

Bütün sporların atletizmden neşet ettiğini ve maratondan sırıkla atlamaya, engelli koşudan bayrak yarışlarına, gülleden pentatlona kadar onlarca dalı ihtiva eden bir spor kompleksi olduğunu olimpiyat yarışmalarının, Dünya ve Avrupa atletizm şampiyonalarının televizyondan naklen yayımlanması vesilesiyle öğrendik. Atletizmle doğrudan alakası olanlar dışında hiç kimse koşmanın spor olduğunu düşünmediği benim çocukluk demlerimde koşmak, kovalamaca oynarken ya kaçmak ya da yakalamak için oyun gereği yaptığımız bir işti. Hayatın rutin akışı içerisindeki bu tür çocuk eğlencelerinin, oyunlarının dünyada uluslararası organizasyonlar tertiplenen spor dalları olarak izlendiğini televizyonda gördükten sonra öğrendik.

Boksun spor olduğunu ezik ve mağlup Müslüman vicdanının zulme direnişini temsil eden Muhammed Ali'miz ortaya çıkınca anladık. Herhangi bir spor dalında kendi millî sporcularımızın, takımlarımızın müsabakalarında bile hissetmediğimiz bir sevgiyle, heyecanla, ümitle ve Müslümanlık gayretiyle Muhammed Ali'nin maçlarını televizyonda naklen seyretmek üzere sabahlara kadar yediden yetmişe bekledik. Milletçe gönlümüzde, dilimizde dualar, ellerde tespihler… Yumruk tekniklerinden aparkatı, kroşeyi, direkti; savunmada eskivi, gard almanın ne olduğunu bilmiyorduk; ama Amerika'yı ve bütün dünyayı dize getiren Muhammed Ali'nin kümsükleri yüreğimizde cihat çiçekleri açtırıyordu. Bizim nazarımızda Haçlıların paralı lejyonerleri, gladyatörleri pozisyonundaki siyahi gâvur boksörlere ringi dar ederek kelebek gibi uçan, arı gibi sokan Muhammed Ali şahane; boks, spor bahane! Zafer İslam'ındır! Sonra Cemal Kamacı diye bir boksörümüz Avrupa Şampiyonu oldu, gâvurlardan yediğimiz bütün yumrukları, dayakları unuttuk.

Atlama beygiri, denge, asimetrik paralel, kulplu beygir, halka, barfiks ve daha birçok jimnastik türü olduğunu televizyon vasıtasıyla belleyince bizim beden derslerinde yaptığımız, pehlivanların yağlı güreş

öncesindeki peşrevlerine benzeyen hareketlere jimnastik denmesinin bu spora haksızlık olduğuna hükmettim. Jimnastiğin bilhassa beden eğitimi dersinde yaptığımız ısınma hareketlerinden çok farklı bir estetspor olduğunu 1976 olimpiyat şampiyonu Nadia Comaneci'yi televizyonda hayretle ve hayranlıkla izleyince öğrendik. Nadia'nın ağzımızı açık bırakan estetik elastikiyeti karşısında, normal bir insanın bu figürleri yapabilmesi için kemiklerinin bulunmaması ve mafsallarının her tarafa doğru 360 derece hareket edebilmesi gerektiğini düşünmemiz normaldi. Çünkü jimnastiğin zihnimizde mukayese edebileceğimiz evveliyatına dair bir fotoğraf, bir görüntü yoktu.

Sivas gibi bir kış memleketinde kış sporları, hâlen çocukların sokak aralarında, teneffüslerde okul bahçelerinde kar oyunları, eğlenceleri merhalesini aşamamıştır. Kartopu eğlenceleri henüz spor literatüründe tescil edilmiş değildir; ama kar oyunlarının en güzeli ve zevklisi olduğu bütün çocukların, hatta yetişkinlerin kartopu oynama tutkusundan bellidir. Çocuklara ait bir başka kış eğlencesi olan kızak kaymanın bir spor türü hükmüyle olimpiyatlara girmesinin saçmalığını daha anlayabilmiş değilim. Kızak kaymak, çocuklara mahsus bir oyundur ve rekabete müsait değildir. Bilakis hafif meyilli sokaklarda, kaldırımlarda çocukların peş peşe birbirlerine tutunarak kızak katarı hâlinde kayması, müsabaka rekabeti değil, eğlenceyi paylaşmaktır. Balıksırtı bir patene sahip bulunmak, çok kıymetli bir imtiyaz olarak herkesi kıskandırmak için kâfiydi. Patenle kaymak, şehrin her caddesinde, sokağında kimseyi rahatsız etmeden ve kimseden izin almadan yaşanabilecek bir zevkti. Buz pateninin özel pistte icra edilen bir spor olduğunu yine televizyondan öğrendik.

Futbol Kültürümüz ve Sivasspor

Sokakta takıma girecek yaşa gelen bir çocuğun futbola dair bütün bilgisi, görgüsü kendisinden büyük çocukların kullandığı futbol lügatini öğrenmekten ibaretti. Dar sokaklarda korner atacak yer olmadığı

için üç korner bir penaltı, embol (galiba hentbolun galatıdır ve topa elle temas demektir), rakip kaleye uzak mesafede yapılan faullerde serbest vuruş, yakın mesafelerde çift vuruş (topla doğrudan kaleye şut çekilmesine mâni olacak şekilde bacaklarını çapraz çatan bir rakibin yarım metre önünde pasla yapılır), sokağın iki ucunda adım ölçüsüyle yerleştirilen iki taşla mesafesi ayarlanan kaleler, hayali kale direkleri … Taç atışı, sadece top sokaktaki evlerden birinin bahçesine kaçarsa yapılırdı; ofsayt diye bir kuralın varlığından ise haberdar değildik. Sokakta çocuk sayısı çift kale maç yapmaya yetecek kadar değilse kalecisiz minyatür kale top oynardık. Çocuk muhayyilesine hudut mu çizilir? Beş hatta üç kişiyle bile futbol oynardık. Münavebe ile birimiz kaleci olur, diğerlerimiz ya ikişerli ya da teker kişiyle tek kale oyuna devam ederdik.

Saha, kale, ceza sahası, taç, korner, penaltı, frikik gibi hiçbir ölçünün, kuralın nizami olmadığı futbol maçlarımızda oyunun yegâne enstrümanı topumuz bile naylon veya plastikten mamuldü. "Altıdan half-time, on ikiden bitmeç" maçlarımızda hemen her düdükle maç tekrarını gerektirecek bir kural hatası işlediğimizi bilmeksizin top oynardık. Naylon topla oynadığımız maçları hitama erdiremezdik. Birkaç sert abanmayla patlayan top iki parça hâline gelinceye kadar oyunumuza devam etsek de maçı bitirecek skora ulaşamazdık. Yamayla tamiri mümkün olan plastik toplar, birkaç müsabaka çıkarmamıza imkân verirdi.

Maç esnasında patlayan topu ayağına şeremet bir iki arkadaş oyuncuların teri soğumadan bir koşu Kepçeli'de, Dikilitaş'ta tamir ettirirdi, maçımıza kaldığımız yerden pürheyecan devam ederdik. Çocukluğumda gerçek futbol topuyla bir iki maç yapmışlığım, birkaç şut çekmişliğim vardır. Standart futbol topu, içi havayla şişirilmiş meşin bir gülle değil de âdeta mahalle çocuklarının kendilerini Pele veya Metin Oktay gibi hissetmesini sağlayan sihirli bir enstrümandı.

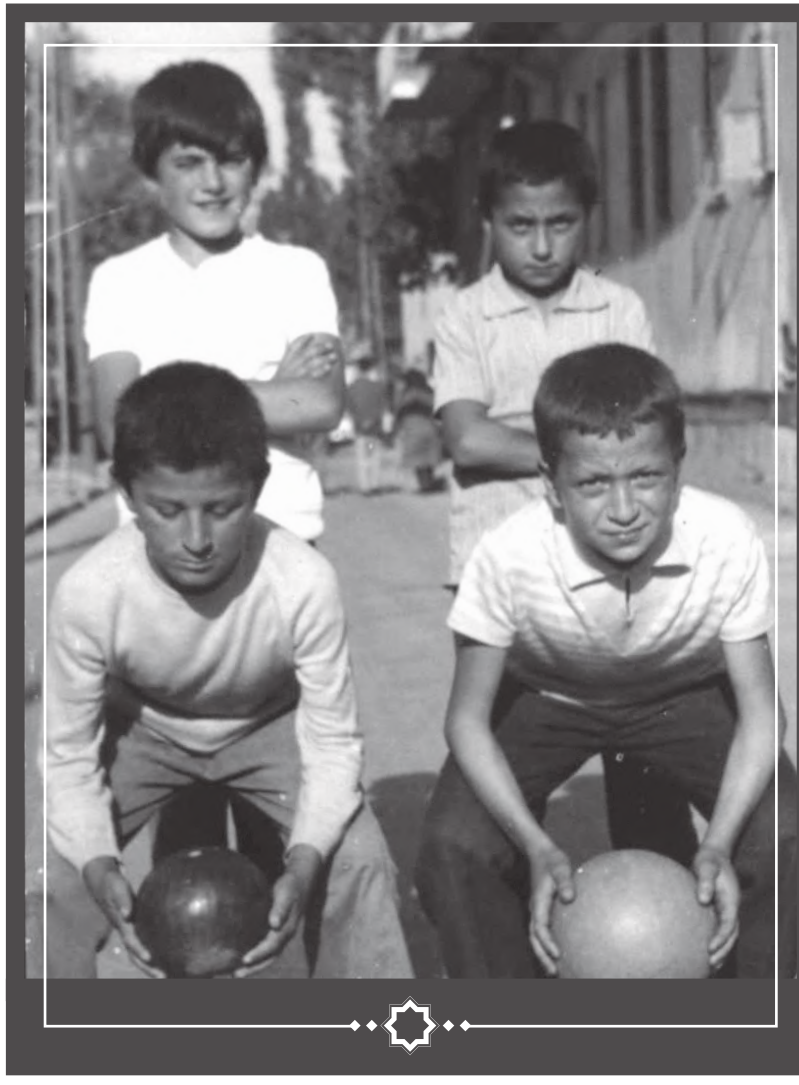

(Namık Kemal İlkokulu'nun önünden Yiğitler'e uzanan cadde, 1970'lerin başı... Naylon bir topla dörder kişilik iki takım halinde karpuzuna sokak maçı yapmışız ve galip gelmişiz. Edip, Güner, Ali ve ben... Top bende olduğuna göre takımı seçen ve kaptan benim.)

O vakitler Bugün veya Tercüman gazetesi alıyorduk. Spor sayfasında Beşiktaş'ın efsane kaptanı Baba Hakkı Yeten'in hatıralarını ve bir mülakatını okumuştum. Baba Hakkı'nın muhteşem şahsiyeti ve karakteri beni etkilemişti ve ben Beşiktaşlı oldum. Evdeki rakiplerim, ağabeyim ve amcamın çocukları Fenerliydi. Bir Beşiktaşlı olarak elbette futbola dair bütün hayallerim Beşiktaş'ta santrfor oynamak üzerine kuruluydu. Vedat'ın pasını plaseleyerek veya Sanlı'nın ortasına vole vurarak Fener'e son dakikada attığım golle Beşiktaş'ı şampiyon yapma hayalleriyle çok uyudum. Futbol ve diğer spor dalları benim için çocukluk ve gençlik yıllarımdan sonra da bir müddet sevindiğim veya üzüldüğüm bir merak oldu; ama meşgale değil. Seba'dan sonra futbola ilgisiz kalmayı tercih ettim.

Şehrimizde futbol, profesyonel ikinci lige alındığımız 1967 senesinde "uğrunda ölünen" bir sevdaya dönüştü. Futbolun oynayanlar için para kazandıkları bir spor, izleyicileri için de bir eğlence olduğunu bunca seneden sonra bile hâlâ öğrenemedik, 1967 senesinde nereden bilecektik? Kayseri'ye maç seyretmeye gidenlerin kırka yakın canı fire vererek geri dönüşüne sebep olan hadiseler ve sonrasında Sivas'ta yaşanan çapul, yağma, linç teşebbüsleri sporun içimizde fıtraten var olan vahşet hissini terbiye etmek yerine tetiklediğini göstermektedir. İlk defa futbol müsabakası seyretmeye 1972-73 sezonunda Karşıyaka ile sahamızda 0-0 berabere kalarak şampiyonluğu Adana Demirspor'a terk ettiğimiz maçta gitmiştim. Tam bir Sivasspor fenomeni olan rahmetli Amigo İhsan'la ve onun sahayı tribünlerden ayıran tel örgüler üzerine çıkarak galeyana getirdiği seyircilerin çılgınlıklarından maçı seyretmeye imkân bulamamıştım. Maçın sonuna doğru hakemin tekrarlatmasına rağmen kaçırdığımız penaltıdan sonra, rakip takım kalesinin arkasından kaleciye söylediği sözlerin küfür, şiddet ve tehdit ihtiva ettiği, vücut dilinden, jest ve mimiklerinden anlaşılan Amigo İhsan'ın azim ve gayreti, rakibin ve bilhassa kalecinin direncini kıramadı. Netice itibarıyla biz maçı kazanamadık ve şampiyonluğu bir otuz küsur sene ertelemiş olduk.

Muzır tezahüratları bir orkestra şefi gibi idare eden Amigo'nun zaman zaman sahayı sınırlayan çizgilerin yanına kadar sokulup rakip takımın futbolcularını, bilhassa kaleciyi zıvanadan çıkaran sözlü veya el kol hareketleriyle tacizleri üzerine seyircinin keyfine payan olmazdı. Fonda koro hâlinde galiz … Futboldan böyle zevk alıyorduk.

"Bir baba hindi, hey Allah; feşmekâna bindi, hey Allah!"

"Cim cimcim, dal dal dal, cim dal cim dal dal; felankes, felankes; al, al, al!"

Futbol terminolojisini ve kurallarını pek bilmese de seyircimiz topa en sert vuran futbolcunun en iyi futbolcu olduğuna inanarak bilhassa müdafaa hattında oynayan futbolcuları aşka getirmek üzere tribünlerden *"Göğlendir la göğlendir!"* diye bağırır; topu en yükseğe şutlayana ıslık ve alkışla tebrik ve takdirini ifade ederdi. Galibiyeti gerdek iştiyak ve heyecanıyla, mağlubiyeti iğfal ve tecavüz edilmişlik psikolojik eza ve azabıyla hisseden taraftarların tribünleri lebalep doldurarak işgal ettiği bir memlekette futbol müsabakalarının namus davasına dönmesinde şaşılacak bir durum var mı? Bunun için, komşu iki köy arasındaki futbol maçlarından büyük (!) kulüplerimizin maçlarına kadar her maçta hasta taraftarlar arasında alevlenen kavga, linç, öldürme riski ve potansiyeline karşı devletin kolluk kuvvetlerinin her an teyakkuzda olması gerekiyor. Gol attıktan sonra, rakip takıma ve taraftara cinsî bir tatmin hissini tedai ettirecek bir üslupla "Oooohh, ooohhh!" çekip bunu beden diliyle de takviye ederek rahatlayan bir futbol anlayışına sahibiz. Rakip takımın en etkili futbolcusunu markaja alan oyuncumuzun, tribünlerden yükselen *"C… m, on numarayı elle!"* şeklinde muharrik tezahürat ile teşvik edildiğini o yıllarda bir iki maç seyreden herkes hatırlar.

Muhakkak ki gelmiş geçmiş bütün Sivasspor kulüp başkanları ve idarecileri, Sivas'ı çok sevdikleri için yönetimde görev almışlardır. Ku-

lüp başkanlığı ve yönetim kurulu azalığı için Sivas sevgisinin tek kriter kabul edilerek idarecilik maharetine, temsil kabiliyetine, spor ve futbol kültürüne sahip bulunmanın önemsiz, gereksiz görüldüğünü düşünüyorum. Bu derin memleket sevgisi sebebiyle kulüp başkanlığına getirilen bir zat (!), başkan sıfatıyla şeref tribününde seyrettiği ilk maçın bir enstantanesinde hakemin niye düdük çaldığını yanındaki diğer yöneticiye sormuş. O da *"Başkanım, hakem çift vuruş verdi."* diyerek meseleyi vuzuha kavuşturmuş. Bunun üzerine başkan yanındaki idareciye, *"Şuradan antrenöre seslenin, çift vuruşun birini İlhami'ye, birini Apo'ya attırsın."* demiş. Aynı başkan yine bir maç öncesinde futbolculara moral vermek maksadıyla soyunma odasına girmiş. Federasyon yetkilisine verilen esami listesindeki sırt numaralarına göre forma giymesi gerektiğini bilmediği için malzeme çuvalı içerisinden futbolcuların kendi sırt numarasını taşıyan formayı seçmeye çalışmasına bir anlam veremeyerek sinirlenmiş:

> *"Ne diye forma seçiyorsunuz oğlum, hepsini sizin için yeni aldık, herkes birer tane giyip sahaya çıksın."* Bu kadar işte!

Türkiye'de sportif merak ve kulüp taraftarlığı, müsabaka süreleriyle sınırlı tatlı bir rekabetten ziyade maalesef kültürsüz, bilgisiz ama vizyon heveslisi, piyasa meraklısı, şöhret budalası kulüp ve spor idarecileri öncülüğünde mezara kadar devam eden bir husumete dönüşmüş bulunuyor. "Al takke, ver külah" esprisi içerisinde lümpen futbol seyircisini "en büyük" kulübün taraftarı olmak faraziyesiyle onore ederek nabza göre şerbetleyenler, bu ikramlarına karşılık kendi taht ve statülerini cilalayıp parlatarak sporun pek afili ve muteber makamlarını işgal ediyorlar. Taşrada sporun, bilhassa futbolun meraklıları ve mensupları ta başından itibaren galiba daha ziyade müptezel, avare takımından oluşmuştur. Bir asrı aşkın tarihleriyle köklü spor gelenekleri bulunan büyük kulüp taraftarlarının ilk başlarda umumiyetle aristokrat ve münevver şahsiyetlerden oluştukları iddia edilir. Böylece başka hiçbir renge tahammül

edemeyen taraftarlık ilkelliği, asalet ambalajıyla paketlenerek sunulur. Bir futbol maçında rakip takım taraftarına, futbolcusuna, hakeme, hızını alamayıp kendi takımının futbolcusuna küfreden bir fanatiğin bütün asaleti takımı galip geldiği zaman, herkese ve her şeye tasallut eden öfkesini sonraki mağlubiyete kadar ertelemesinden ibarettir.

Jelatini açılmamış envai sinkâf, küfür ve hakaret, zannımca tribün filozoflarınca üretilmekte ve oradan bütün topluma servis edilmektedir. Hakemin düdüğünün içerisindeki leblebiye söven, saha çizgileriyle yatak fantezileri kuran bir seyirci profilimiz var. Gayet ağırbaşlı sanılan adamların ne derecede yamyamlaşabileceğini anlamak için mutlaka tribündeki hâlini görmek gerekir. Tribün Vandalizm'ini mazur ve mübah gösteren psikolojik analizleri televizyondan öğrenen sergerdeler sığınacak bahaneyi de buldular: "Deşarj oluyoruz." Daha maç başlamamışken maratonda aykırı bir ses mütemadiyen bir ismi haykırarak küfrediyormuş. Yanındaki adam kime küfredildiğini anlamak için maç öncesi anons esnasında hakem triosunun ve her iki takımın futbolcu ve teknik direktör listesini dikkatle dinlemiş. Koltuk komşusunun avaz ile küfrettiği isim yok. Çekinerek sormuş:

-Gardaş bu sövdüğün adam, ne hakemlerin ne de takımların futbolcu listesinde okundu; yoksa yönetici filan mı?

-Evet, abi yönetici, bizim dairenin müdürü! Ona sövünce rahatlıyorum.

Eskiden var olduğu rivayet edilen spor adabının, sporcu ahlakının masal bahçelerinden derlenmiş bir demet güzellik hâlinde çocukluk yıllarımda okuduğum pehlivan tefrikalarının yaprakları arasında solup kaldığına inanıyorum. Kel Aliço, Adalı Halil, Çolak Mümin, Kurtdereli Mehmet, Filiz Nurullah, Sicimoğlu, Koca Yusuf, Hergeleci İbrahim, Kara Emin, Makarnacı Hüseyin, Filibeli Kara Ahmet gibi şahbaz koç

yiğitlerin tefrikalarını okurken hilesiz, şikesiz güreşenlerin, bükemediği bileği öpenlerin civanmertlikleri gönlümü coştururdu. Yakın tarihlerde televizyonda yayınlanan Kırkpınar başpehlivanlık finalinde kavga çıktığını görünce, hele bir de işin içine doping bulaştığını öğrenince güreşte bile yiğitlik kalmadığını düşünüyorum.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE "HÂL"İMİZİN AHVALİ

Bundan yirmi-yirmi beş sene evvel birkaç tane nur topu gibi marketimiz olduğunda geleneksel ticaretin bir gün yeni tarz alışveriş karşısında tutunamayacağını hesaplayamayan esnafımız, tedbir alacak vakit bile bulamadan bu yeni yetmeler karşısında birer ikişer kepenk kapattı ve kaybolup gitti. Kalanlar mı? Onlar, sırf geleneği yaşatmak için direnerek birkaç müşterinin hatırına işi biraz ağırdan alan numunelik esnaf bakiyesi. Onlarca meslek grubuyla birlikte esnaflık geleneğini yok ederek var olan nevzuhur zincir marketler hemen her sokakta çok katlı, çok daireli apartmanların altında ayrık otu gibi arsızca çoğalmadan çok önce bu şehirde kadim bir çarşı kültürü ve o kültürü yaratan, yaşatan; o kültürle yaşayan bir esnaf zümresi vardı.

Yerli Ahaliye Yerli Mahsul

Türkiye'nin hatta dünyanın muhtelif diyarlarında, yılın her mevsiminde üretilen gerek turfa gerek turfanda meyve sebzenin şehrimizin ihtiyacını karşılamak üzere manav, market tezgâhlarını süslediğini gören sinn-i kemal sahipleri, şimdiki neslin ne büyük bolluk ve şükrü eda edilemeyecek nimetler içinde yüzdüğünü söylerken elbette yerden göğe kadar haklılar. İkinci Cihan Harbi yıllarının hayati ihtiyaç maddeleri ekmeği, şekeri bile karneyle alan o çilekeş nesle göre kivi, mango, avokado, ananas, hindistancevizi türünden meyvelerin okyanus aşırı

memleketlerde dalından koparılmasının üzerinden kırk sekiz saat bile geçmeden sofralarımıza konması, babamız Âdem'in cennette memnu meyveye uzanmasından daha kolay.

Çok değil bundan yüz sene evvel, çevre memleketlerden hayvan sırtında birkaç saatlik yolculukla çürüyüp bozulmadan şehrimize getirilmeye dayanabileceklerin veya Sivas'ta yetişenlerin dışındaki hiçbir meyve sebzenin tadını büyüklerimiz bilmezdi. Ancak herkesin kendi bahçesinde, bostanında tadımlık yetiştirebildiği elma, armut, vişne, erik, havuç, hıyar, yerelması; lahana, şalgam, turp, marul, ıspanak, pancar, kabak, fasulye, patates, soğan mevsimlik yiyecekler olarak bilinir ve yenirdi. Bahçesi, bostanı olmayanlar da Çayırağzı'nda bostancıların ürettikleri mahsulü sebze pazarından alırdı. Eğri Köprü ile Kesik köprü arasındaki ziraata müsait arazinin tamamını ihata eden Çayırağzı mevkisi, Sivas'ta iklim ve arazi şartlarına göre yetişebilen her türlü bostan sebzelerinin de istihsal sahasıydı. İlaveten Bahtiyarbostan, Ferhatbostan, Gökçebostan, Paşabostan, Çukurbostan gibi mahalle ve semtlere isim veren yerler, eski zamanların şehir elemanları hakkında bize yeterli ve açık bilgiyi sunmaktadır.

Reform Maceramızın Çarşı Pazar Safhası

Yüz sene öncesinde bu şehirde yaşayanların damakları Güney'de, Ege'de, sahillerde yetişen sebze meyvenin lezzetini hiç tatmamıştır. Yazdan sonbahara kadar barhanalarla yapılan meşakkatli yolculuğa dayanabilen Tokat, Amasya civarının sınırlı miktardaki taze sebze meyvesi; Çamlıbel, Yıldız, Meraküm üzerinden getirilerek ancak bu lezzetleri tatma imtiyazına sahip hâli vakti yerinde eşrafın veya amir memur kısmının sofrasını tezyin ederdi.

Eski esnafın İstanbul çeşidi dediği pirinç, şeker, makarna, zeytinyağı, baharat cinsinden malzemeler ise; deniz yoluyla Samsun'a, oradan da yine barhana veya kervanlarla Sivas'a ulaşırdı. Şehir dışından temin

edilmesi gereken malzemeler için karbonlu kâğıtla iki nüsha düzenlenen sipariş mektupları; çek ve senetten daha muteberdi. Okuma yazma bilmeyen esnaflar da vardı ve onların mektuplarını çarşının hem hesap kitap bilir hem itimat edilir diğer elemanları yazardı. Toptan bakkaliye işini meslek öncüleri sıfatıyla başlatan Abdullah Tanrıkulu, Osman Yükseler, Muharrem Çirci gibi kalburüstü tüccarların sektörel çıkışlarından sonra Samsun üzerinden yapılan erzak nakliyatı rağbet görmedi ve "toptancılık" özellikle Darendeli esnafların el attığı ve kısa sürede temayüz ettiği bir ticaret sahası olarak Meydan Camisi civarında hayat buldu. Bu arada kırk elli sene evveline kadar alışverişleri çerçilikten ibaret olan Darendeli ticaret erbabının şehrin gıda ticaretinde sağladıkları muazzam yükseliş trendi incelemeye değer ve takdire şayan bir hususstur.

1930'da Sivas, 1933'te Niğde, demiryolu ağına bağlanınca Adana-Mersin bölgesinin ürettiği her türlü meyve sebze, vagonlarla güzergâh üzerindeki diğer şehirlerle beraber taze tüketim maddeleri olarak memleketimize de ulaştı. İstasyonda indirilen mahsuller; yeni imkânların ortaya çıkardığı bir mesleğin mensupları olarak kabzımalların Şemseddin Sivasi'nin türbesinin karşısında sıralı dükkânlarına, sonra da perakende satış için sebze pazarındaki sebzecilere at arabası, vabis (el arabası) cinsinden vasıtalarla intikal etti. Keşfedilen yeni nimetler; kilerlerin, mutfakların en mutena mevkilerinde yerlerini almak üzere müşterisini cezp edecek şekilde tezgâhlarda teşhir edildi. Demokrat Parti'nin 1950'den sonraki iktidar yıllarında ABD'den alınan Marshall yardımı mucibince karayollarına önem verilmesi ve kara taşımacılığının gelişmesi; Türkiye'nin her tarafında yetişen meyve sebzenin memleketimize getirilmesi imkânını doğurdu. Pazartesi, çarşamba, cuma olmak üzere haftada üç gün (hâlen öyledir) toptan sebze haline indirilen ürünler, komisyoncularla manavlar arasındaki sıkı pazarlıklardan sonra fiyatlandırılırdı.

Eski zamanlarda, pazarda müşterinin talebine arz edilen ürünün fiyatı, erkân şeyhi de denilen Ahilik geleneğinin mümessili esnaf şeyhi tarafından belirlenirdi ki adını tespit ettiğim son erkân/esnaf şeyhi Manav Mehmet Onar'dır. Rayiç tespitinde malın kalitesi, piyasadaki miktarı kadar; getirildiği mesafe, çekilen meşakkat ve kanaat gibi afaki ölçü ve değerler de nazarıdikkate alınırdı. Yazılı bir müeyyidesi, senedi, hukuku bulunmayan esnaf/erkân şeyhliği; tekke ve zaviyeler kapatıldıktan kısa bir süre sonra muhtemelen kelimenin çağrıştırdığı manalar kimsenin başına iş açmasın niyetiyle kendisini lağvetti ve böylece rekabete dayalı yeni ticaret anlayışının aktörlerine hırkayı ve postu devretmiş oldu.

Eski Sebze Pazarı

Ecdadımızın fetihten bu tarafa şehri nasıl inşa ve ihya ettiği ilmî ve akademik çalışma konuları olarak erbabı tarafından kaleme alınmış ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur. Ciddi ve sahih kaynak taramaları neticesinde yapılan bu çalışmalardan anlıyoruz ki, kadim Sivas'ta ticaret bidayetinden beri Uzunçarşı (Bağdat Caddesi) ismiyle bilinen Hükümet Meydanı'ndan Kepçeli'ye inen bugünkü Atatürk Caddesi ile onunla dikey kesişen ve Ulu Cami'den başlayıp Dörtyol'a çıkan Mahkeme Çarşısı (Yeni Çarşı) civarındaki hanlarda, bedestenlerde, pazarlarda ve çarşılarda yapılmaktadır.

Meydan Camisi ile Ziya Bey Kütüphanesi arasında halkın temel gıda ihtiyacını tedarik etmesi için 1962 yılında hizmete açılan Perakende Sebze Hali'nin yerinde yine çok eski zamanlardan itibaren aynı maksatla hizmet veren sebze pazarının bulunduğundan hem kitabi hem şifahi bilgilerle haberdarız.

Vakıflara ait taş binanın sağ yanında dar bir kapıdan girilen ve arkaya doğru genişleyen meydan, eskiden sebze pazarıydı. Semt pazarlarının henüz kurulmadığı ve şehir ahalisinin sebze meyve ihtiyacını yal-

nızca sebze pazarından karşılayabildiği yıllarda mesaiye şafakla başlayıp akşamın alacakaranlığına kadar çalışan pazar esnafı, velinimetiyle yüz yüze alışveriş yapar, hoşâmedî ve hâl hatır sualiyle yarenlik ederdi.

Günün her saatinde sebze pazarında bir müşteri kesafeti vardı ve dar pazar kapısından girip çıkmak umumiyetle müşkül bir meseleydi. Meydanın orta yerinde sebzeci esnafının ıspanak, marul, maydanoz gibi yeşil sebzelerini, teknelerin veya fıçıların içinde suyuyla yıkadığı Garipler Mezarı Çeşmesi de denilen Çeşme-yi Bazar vardı. Sebze Pazarı'nın hemen arkasındaki Yoğurt Pazarı; aslında çok önceleri şehre dışarıdan gelen ve hanlarda, şifahanelerde ihtiyarlıktan, hastalıktan, bitkinlikten, çaresizlikten vefat eden gariplerin, yabancıların, kimsesizlerin defnedildiği Garipler Mezarlığı'dır. Mezkûr mezarlığın adına istinaden, Perakende Sebze Hali'nin şimdi sıra kahvelerin ve mezatların bulunduğu bu kısmına Garipler Pazarı da denir.

Kadim Çarşının Kudeması

Eski Sebze Pazarı'nın etrafında cepheleri pazarın dış tarafına bakan bakkal, kasap, hırdavatçı, kahveci, lokantacı, attar, fırıncı, pastırmacı gibi esnafların dükkânları sıralanırdı. Bu dükkânlarda meslekleri isimleriyle aynileşen muhtelif meslek erbabı, çalışmalarının sadece taksimatta hisselerine düşen rızkın temini için bir vesile olduğuna iman ile sabah namazından sonra "Ayetelkürsi"ler okuyarak dükkân açar, sağ ayakla içeri girer, hayırlı müşteri ve hayırlı kazanç temennisiyle işine koyulurdu. Akşam olunca da çekmecesini toplar, Rezzak'ın lütf u ihsanına şükrederek, kapısını besmeleyle, hamdeleyle kilitler (dostlara tedbir olsun diye); dükkânını da mistik bir tevekkül hissiyle Allah'a emanet ederek helal kazancın huzuru ve mutmain bir kalp ile hanesine dönerdi.

Şehit Orhan Tunçöz Çeşmesi'nin yanındaki Numune Eczanesi'nin yerinde yirminci yüzyılın başlarına kadar âşıkların saz çalıp içli türküler söyledikleri, zaman zaman misafir âşıklarla atıştıkları "âşıklar

kahvesi" vardı. Yıllarca çarşıdaki şifahi kültür devridaimine şahit olan bu mekânda usta meddahlar, aşkları dillere destan Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun hikâyelerini tekerlemeleriyle ballandırır; Köroğlu, Battal Gazi menkıbeleri anlatılırken âdeta meclistekilerin her biri destanı bizatihi yaşar, kahramanlaşır, imanını kavileştirirdi. Rahmetli babam; âşıklardan, meddahlardan, saz şairlerinden bahsettiğimiz bir sohbetimizde eski mahalleden komşumuz merhum Turan Çeltekli'den dinlediği bir hatırayı nakletmişti:

Yirminci asrın başlarında çocukluğunu civardaki bir kasap dükkânında çıraklıkla geçiren Turan Dede'miz, "Âşıklar Kahvesi"nin yanındaki çeşmeden su getirmek için dükkândan çıktıktan sonra meddah seyrine dalmış; gecikince de merak eden ustası tarafından cürmümeşhut hâlde enselenmiş ve kulağı çekilerek tekrar işinin başına döndürülmüş.

Dörtyol mevkisindeki taş bina ile Meydan Camisi arasındaki bir kısmı Mevlevi dergâhının vakfına ait sıralı dükkânları günümüzde olduğu gibi eskiden de manav, fırın, pastırmacı gibi esnaflar, müste'ciren işletirdi. Demirci Halim Özden, Fırıncı Erdayılar, Pastırmacı Hacı Osman Dayı, Sütçü Ali, Bakkal Ahmet Özçoban, Sebzeci Emin ve Necati Şarkışla ile isimlerini tespit edemediğimiz kasap, soğuk mezeci, tekel bayisi bu sıralı dükkânların işletmecileriydi.

Pastırmacı Osman Emmi'nin dükkânında kıydırılan pastırma ile hemen yanındaki Erdayıların fırınında döktürülen pastırmalı pideler, genellikle öğle vaktinde hazır yiyecek olarak esnafın çokça tercih ettiği bir Sivas çarşı yemeğiydi. Reklam cambazı Kayserililer, ana yurdumuz Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdiğimiz mantı, pastırma gibi millî yiyeceklerimizin önüne memleketlerinin adını getirerek onları özgün ve yerel ticaret metaına dönüştürse de; medeniyetimizin en mühim rükünlerinden biri olan yemek kültürümüzün ulaştığı her yerde mantı da pastırma da vardır; illaki pastırmanın hası Sivas'ta yapılır.

Efsane Hakikatler

Halde, semt pazarlarında müşteri tavlamak için sıktıkları limonların sularını "çaya, çorbaya, ıspanak, pırasaya!" nidalarıyla çığırtkanlık ederek şırıl şırıl yerlere akıtan ve mebzul miktarda limon zayi eden seyyar satıcıları, meslek pirleri sayılabilecek merhum Mustafa Efendi (Mükerrem Özçoban'ın dedesi) kabrinden kalkıp temaşaya dursa ne der acaba? Merhum, yirminci asrın başlarında ekmek parasının peşinde çarşı pazar dolaşarak belindeki kuşağının arasında gözü gibi muhafaza ettiği limonları "hastaya limon!" sedasıyla ihtiyaçlısına ilaç niyetine ancak tane tane satardı.

Zeytinin ancak zengin kahvaltılarında veya ramazanlarda iftariye sıfatıyla sofralarda misafir edilebildiğini, 1940'lı yıllarda merhum ve mağfur Bakkal (Kara) Nuri ve Fehmi Erdinç kardeşlerin yanında çıraklıkla mesleğe başlayan rahmetli babamın o yıllara ait naklettiklerinden öğrendim. Bir zat evine ilk defa zeytin almış. Aynı şahsın, ertesi gün yine zeytin alması dükkân personelinde merak uyandırmış. Meğer daha önce hiç zeytin görmemiş olan şaşkın karısı, kocasının bir gün evvel aldığı zeytini kurutulmuş kara üzüm sanmış, kaynatarak hoşaf hazırlamış, kâselerle akşam sofraya koymuş. Yokluk yıllarında zeytinden yağlı yüzlü hoşaf yapmak, kadının beceriksizliği kadar biçareliğinin de kara mizahıdır.

İlk gençlik yıllarına kadar Yıldızeli'nde yaşayan bir ahbabım 1960'ların hemen ilk yıllarına ait bir çocukluk hatırasını bir aile ziyareti esnasında iç geçirerek anlattığında, meclisteki gençlerin ve çocukların anlatılanları kavrayamamaktan kaynaklanan şaşkınlıkları hâlâ gözümün önündedir. Yıldızeli'nin tozlu çamurlu sokaklarında oynayan çocuklar, ağzına kadar dolu çöp tenekesinin üzerinde daha önce hiç görmedikleri turuncu renkli ve yüzeyi domur domur bir kabuğu fark edince bu nesnenin ne olduğu üzerinde çocuk muhayyilesinin zenginliği ile değişik fikirler ileri sürerler.

Antalya civarından ilçeye atanan bir memur aileye mensup arkadaşlarından o turuncu nesnenin portakal kabuğu olduğunu bilahare öğrenen çocukların, o vakit sadece kabuğunu görüp adını belledikleri bu Akdeniz meyvesinin tadıyla ilgili meraklarını ne zaman, nerede, nasıl giderdiklerini de bilmek isterdim doğrusu.

Yine aynı yıllarda, Hükûmet Konağı'nın karşısındaki yıktırılan taş binada eğitim veren Selçuk Ortaokulu'nun öğrencilerinden bir grup, Osmanpaşa Caddesi'ndeki manavın tezgâhında gördükleri sarı renkli, hıyar büyüklüğünde ve salkım hâlindeki nesnenin ne olduğunu manava sorarlar. Gönül zengini dükkân sahibi, iki üç tanesini paylaştırarak ikram ettiği muzun hem adını hem tadını çocuklara öğretir. Bunu kendisinden dinlediğim merhum Ethem Öznalbant; çocuğun nefsi çeker, bir yeri düşer, diyerek hassasiyet gösteren o esnafı hayırla yâd etmişti.

"Hal"imizin Hikâyesi

"Salon" manasına gelen Fransızca "halle" kelimesini "sebze meyve satılan pazar" nüansıyla kullanmak muhtemelen Avrupa görmüş aydınlarımızın işgüzarlığıdır. Sivaslılar 1962'de "Sivas'ın halı" ile "Sivas'ın hali" arasındaki ince farkı aksanlarına da yansıtmışlar ve yeni pazarlarının adını kısa sürede benimsemişlerdir.1962'de yapımı tamamlanan Perakende Sebze Hali'nin, mülkiyet hakkı belediyenin olan iç cephedeki dükkânları kiracılar tarafından işletilmek üzere, dış cephedeki dükkânları da mülkiyetiyle devredilmek üzere ihaleye çıkarılır. İhale komisyonu başkanı 1962-1964 yılları arasında Sivas'ta hem valilik hem belediye reisliği yapmış olan merhum Mehmet Varinli'dir. Yirmi beş lira ihale katılım bedeli, kazansın kazanmasın ihaleye katılan herkesten alınır ve belediyeye irat kaydedilir. Evraka dökülmüş hukuki bir ihale şartnamesi yoktur. Hukuki, dinî, ahlaki, ticari ve insani bütün mevzuatıyla şartname Vali Varinli'nin kafasındadır. Halin iç kısmında kalan dükkânları sebzeciler için, dışındaki dükkânları bakkallar için düşünmüştür. Halin üç kapısının girişlerini de kasaplara tahsis eder. Kasaplar dışarıya teşhir

amaçlı tezgâh açamayacakları için hal giriş çıkışında kimseye rahatsızlık veremeyecektir.

Merhum Varinli, ahlakından çok emin olduğu çarşının çekirdekten yetişme, tavrından irfanı sâdır esnaf piri merhum Sütçü Ali Onar'ı (1903 - 1969) ihale esnasında danışman sıfatıyla yanına oturtur. İhale edilmek üzere numara sırası gelen dükkân güya (!) açık artırmaya sunulur. Vali, yanı başındaki müşaviri Sütçü Ali Efendi'den ihaleye katılan şahsın, mesleki kimliğini ve ehliyetini sorar. Sütçü Ali Efendi'nin verdiği malumat gereğince; bakkal, manav, kasap gibi yiyecek maddesi satanlar dışında hiç kimse, ihaleye kabul edilmediği için bedel artırma imkânı da bulamaz.

Ticaret Ahlakı Dedikleri

Kiralanmak üzere ihaleye çıkarılan dükkânlardan birine Hamdi Onar (Süha) talip olur. Sütçü Ali Efendi, Vali Varinli'ye: *"Beyim, bu benim oğlumdur, odunculuk işiyle meşguldür, bundan sonra benimle çalışacaktır, benden ayrı dükkân talep etme hakkı yoktur, ihaleye katılması münasip değildir."* açıklamasını yapar, oğlunun ihale katılım bedeli de belediyenin kasasına işlenir. Biraz sonra mülkiyeti satılmak üzere ihaleye çıkarılan dış cephedeki dükkânlardan birine de babam merhum Necati Şarkışla talip olur. Sütçü Ali Efendi, bu defa da Varinli'yi şöylece bilgilendirir:

"Efendim, Emin ve Necati Şarkışla kardeştir ve benim yeğenlerimdir; birlikte dükkân işleteceklerdir. Emin Efendi aldıktan sonra Necati Efendi'nin dükkân istemesi mehel değildir." Cennet mekân Sütçü Ali Efendi, böylece oğlunun ve yeğeninin ihaleden tart edilmesi kararını tereddütsüz aldırır.

İhaleye katılanların merhum Vali Varinli'yle birlikte merhum Sütçü Ali'ye büyük bir hürmet ve hayranlık duymalarına sebep olan bu tavır, ihaleye katılan veya katılmak isteyip de valinin keyfî şartnamesine uymadığı için engellenen hiç kimseye itiraz imkânı bırakmaz.

Sütçü Ali oğlu Ali SÜHA. 1960'lı yıllarda Sivas'ta süt tevzi vasıtası olarak at arabasının hizmet vermesi, henüz hijyen hastalığına kapılmadığımızı gösteriyor. O yıllarda pek çok çocuğu besleyen süt, evlere güğümlerle servis ediliyordu. Fotoğraf: Ali SÜHA arşivi.)

İhalenin şeffaflığı, komisyonun dürüstlüğü, neticenin hakkaniyeti aleyhinde tek kelime konuşan kimseye rastlanmaz. Merhum Mehmet Varinli, örfi idare diktatörlüğünün sulta zamanında adil muamelatı sayesinde hayırla anılmayı hak etmiş bir devlet büyüğüdür.

Hal Esnafı, Esnafın Hali

Sebze pazarı yıkılıp 1962'de Yeni Hal yapılıncaya kadar pazar esnafı, Taşhan'ın arkasındaki alanı geçici bir süre sebze pazarı olarak kullandı. O vakitler şehrin içinden ve açıkta akan Murdar Irmak yalnızca Atatürk Caddesi'nde yerin altından geçer, Kızılırmak'la vuslatına kadar ırmak ekseni boyunca karşıdan karşıya geçişler tahta köprülerle sağlanırdı. Taşhan'ın arkasındaki muvakkat sebze pazarında alışveriş

yapmak için de tahta köprüyü kullanmak zaruretti. Yeni Hal faaliyete geçtikten sonra bakkal, manav, kasap esnafının aşağı yukarı tamamı burada meydana getirdiği kümeleşmeyle memleketimizdeki gıda ticaretinin hayat merkezini kurdu ve şehir bilumum iaşesini buradan temin etti. Eskilerin şehir planlamakta daha isabetli kararlar aldığının en iyi örneklerinden olan hal, çok uzun sürmeyen saltanat yıllarında hatırlı müşterilerine nesli iyice tükenen esnafıyla güzel hizmetler sundu.

İnsanlar, bir bakraç yoğurt için Sivas'ın en ücra köşesinden erinmeden hale gelirdi. Mutfak erzakı tedarik etmenin tek yolu, hale uğramaktı. Gelenekten ve alışkanlıklardan asla vazgeçmeyen herhangi bir ev hanımı, kışlık alışverişte ya kocasına refakat eder veya hangi memlekete ait peyniri, yağı hangi bakkaldan alacağını sıkı sıkıya tembihlerdi. Mesudiye'nin, Ardahan'ın, Vakfikebir'in enfes yağları, evlerden getirilen küleklere şimşir kaşıklarla basılır; Kemaliye'nin, Ergani'nin peyniri tenekelere istiflendikten sonra salamurası doldurularak Tandoğan Pasajı'nın köşesindeki Tenekeci Şükrü Emmi'ye lehimletilir ve bir kış boyu tüketilmek üzere kilerlere, mahzenlere kaldırılırdı.

Halin, Meydan Camisi ve Meydan Hamamı'na bakan tarafında, alt katta toptan bakkaliye ticaretinin yapıldığı dükkânlar; üst katında ise lokanta ve kahvehaneler vardı. Sivaslılar buradaki lokantalarda tanıştıkları Konya ve Antep etli ekmekleriyle sonraki yıllarda dostluklarını epey ilerlettiler. Öyle ki cenazede, düğünde, sünnette, hacı ziyaretinde artık Sivaslı hanımların sevgilerini kattıkları ve pişirirken kendileri de beraber pişerek hazırladıkları klasik taamlarımızın yerine; etiyle harcını kasabın hazırladığı, pidecinin pişirdiği etli ekmekler, sofraların baş tacı oldu; misafirler baştan savuldu.

Haldeki dükkânların mevkisi, âdeta alışveriş yapanların sosyal tabakalaşmadaki yerinin de aşikâr bir göstergesiydi. Her şey her dükkânda satılmazdı ve herkes her dükkândan alışveriş yapmazdı. Eşraf,

mütegallibe, aristokrat, bürokrat; ancak statüsünün gerektirdiği itibarı gösteren esnafı tercih ederdi. Ancak hiçbir esnafın "müşteri velinimetimizdir" prensibiyle tenakuz oluşturacak bir tercih veya ayrım yapma hakkı yoktu. Halin Garipler Mezarlığı'na bakan arka tarafında köylerden günübirlik gelenler alışveriş ve diğer ihtiyaçlar için dağılır; akşama kalmadan köye dönmek için de genellikle kendi köylülerinin işlettiği buradaki bakkal ve kahvehanelerde toplanırlardı.

Gıda güvenliği, hijyen gibi kavramların literatürümüze girmediği eski zamanlarda çevre mahallelerden ve köylerden getirilen köy yumurtası, yayık yağı, yoğurt, küp peyniri, çökelik gibi "el değmiş" organik ürünler, herhangi bir kurumun denetimine takılmadan halin orta yerinde ve açıkta satılırdı.

Daha sonra seyyar sebzeciler, kendilerine tahsis edilen aynı meydandaki çardaklarda, alaçıklarda sabit pazarcı oldu. Bu tezgâhlardaki meyve sebzenin hemen karşılarındaki manavların fiyatının yarısı kadar olmasının hikmetini, kesekâğıdındaki ürünleri evde boşaltınca derhâl ve rahatlıkla anlayabilirsiniz de tezgâhın arkasındaki ezik, çürük, bozuk malların siz gözünüzü dört açtığınızı sanırken kaşla göz arasında nasıl olup da kese kâğıdına girdiğini anlayamazsınız.

Kimler Geldi, Kimler Geçti

İsimleri mesleklerini, meslekleri isimlerini hatırlatan bakkal esnafından Sütçü Ali Efendi ve oğulları Hamdi, Ali ve İlhan Onar (Süha), Coşmanlar, Ahmet Özfidancı, Cemil ve Gültekin Ekşi, Galip Özçoban ve oğulları, Emin ve Necati Şarkışla, MükerremÖzçoban; varlıklarıyla ve hizmetleriyle çarşıyı güzelleştirdiler ve geçen elli sene içerisinde nöbeti yeni kuşaklara peş peşe devrettiler. Şimdilerde akademik titre sahip pek çok insan, sırlarını ve hikmetlerini laboratuvarlarda yeni keşfettikleri attariyeyi medhüsena ile meşguller. Bu üstatların, firmaların reklam oyuncusu pozlarına bürünerek televizyon kanallarında arzıendam et-

melerinden ve gayet ilmî izahlarla kamuyu bilinçlendirme görevlerini yerine getirmelerinden önce de halk hekimliği ve onun eczası vardı. Nitekim ninelerimizin, dedelerimizin bittecrübe faydasını gördükleri çerçöp türü nebatat ve baharat, sadra şifa ümidiyle Zeki ve Hayrettin Özfidancı'dan alınırdı.

Alıp sattıkları ürünlerin yöresini, künyesini; şeklinden, tadından, renginden, kokusundan ayırt edecek kadar meleke kazanmış Hacı Mehmet Ezin, Tevfik Yazarlı (Onbaşı), Cemal Aydur, Muzaffer Balk, Hilmi Kayhan, Topal Nuri, Niyazi Çorapçı, Uzun Selahattin, Şeker Mehmet, Naneci Ali, Naneci Kadir, Maydanozcu Pala Selahattin, Hoca Sami ve ismi aklıma gelmeyen nice meyve sebze erbabı; meslek otoritesi sıfatıyla işinin hakkını verirdi. Şimdi marketlerin manav reyonunda çalışan hangi eleman kavunu koklayarak, karpuzu yoklayarak tanıyabilir?

Kasap Rezil Mustafa'nın oğulları Nuri ve Mehmet Bekiş, Ziya Polat, Cinni Mustafa ve Recep Canatar, Yusuf Kaymaz, İhsan Emeç, Yusuf Yarış, Adıgüzel Acar halin meşhur kasaplarıydı. Etin hasını seçip almak; öncelikle lokantacı, kebapçı, köfteci gibi ancak ticari varlıkları iyi etle hazırlanmış yemekleri satmaya bağlı olan esnafların sonra da hatırlı dostların, yakınların ve mütemadi müşterilerin müktesep haklarıydı. Yolu nadiren kasap dükkânına uğrayan dar gelirlilerin ve sıradan müşterilerin, kasabın bıçağından artakalanlara mecbur olması, haldeki ticaretin belki de en tatsız tarafıydı.

Halil Munar, gazoz, meyve suyu, kola gibi meşrubatla beraber Kavaklıdere, Derdalan, Buzbağ, Hoşbağ, Çubuk marka şarapların toptan bayiliğini yaptığı için Şarapçı Halil Mundar namıyla maruftu. Halin ön tarafındaki girişte tekel bayiliği yapan Ali Gülaçtı'nın küçücük büfesi; lokantaya, meyhaneye bütçeleri müsaade etmeyen gariban akşamcı taifesinin ilk akşamdan geceye kadar uğrak yeriydi. Namıdiğer Ara-

poğlu; eski gazetelere sardığı tekel rakısını ya ceketlerinin iç cebine ya pantolonlarını g.t ceplerine sokan bitirimlerin, bir avuç kırık leblebiyi meze yaparak ara sokaklardaki çeşme başlarında dem çekip bazen efkârlanmalarına, bazen efkâr dağıtmalarına vesile olurdu. Zaten Sivas'ın sarhoşu da bir hoştur. İçince efkârlanır, efkârlanınca içer. Peynirci Dayı Ahmet (Somtaş), Peynirci İskender ve oğlu Bekir yine bu ebem kuşağı halin elvanını çeşitlendiren renkli simalardı. Şimdilerde yılın her mevsiminde halde satıldığına bakılmasın, ecdadımız deniz balıklarının ne adını ne tadını bilirdi. Kızılırmak'ta, Yıldız Irmağı'nda, Hafik Gölü'nde, kurutup imha ettiğimiz Gölçekler Gölü'nde tutulan yayın, sazan, kefal, gümüşbalığı; ya eş dost ikramıyla ya da tesadüf edilirse çarşı pazardan alınarak tadılabilirdi.

Rahmetli Selahattin Güldeş (Hafız), Fikret Yeğin şehrimizi deniz balığıyla tanıştıran memleket evlatlarındandır. 1957-58 senelerinden itibaren sipariş edilen uskumru, palamut, torik, kalkan türünden deniz balıkları yalnızca ekimden mart sonlarına kadar İstanbul'dan iki günlük tren yolculuğuyla getirtilirdi. Balıklar hasırdan örme kefelere, selelere buzlarla beraber konur, seleler de suyu akmasın diye saç leğenlere yerleştirilerek Sivas sebze pazarında müşterisiyle buluşturulurdu. Yetmişli yıllarla birlikte Samsun'dan hamsi ve diğer Karadeniz balıkları posta arabalarıyla gelmeye başladı. Günümüzde ise Lütfü Güldeş, yeğeni ve çocukları deniz nimetlerinin lezzetinden şehrimizi mahrum bırakmıyorlar.

Ve Babam

Merhum babam Necati Şarkışla; annesi, babası, hanımı, çocukları, kardeşleri, bütün kavim hısmı, komşuları, müşterileri tarafından istisnasız kendisinden razı olunmuş muhterem bir insan, iyi bir esnaftı. İlkokul yıllarından itibaren çıraklıkla başladığı bakkallık mesleğinde, ismi marka olacak kadar temayüz etmiş, meslek karnesinde bir tek olumsuz notu bulunmaksızın vefat ettiği güne kadar tezgâhının başında çalışmıştı.

(İsimleri marka olmuş iki kardeş... Amcam Mehmet Emin ve babam Mehmet Necati ŞARKIŞLA... 1950'li yılların sonlarında Atatürk Caddesi'ndeki dükkânlarında.)

Hep hatırşinas, mütevazı, kanaatkâr, hayırhah, sabırlı, dürüst, emin bir insan oldu. Mesuliyeti altındaki insanlara nasıl olmaları gerektiğini söylemez, kendisi iyi bir örnek olarak gösterirdi. Onun insanlık dersi veren bir öğretmenden ziyade bir okul olduğunu, onsuz geçen bunca senden sonra daha iyi anlıyorum. Nur içinde yatsın.

Küçücük çocuktan aksakallı yaşlıya her türlü müşterisini nezaketle karşılayıp uğurlayan rahmetli babam, yetmişli yılların hemen başında alışverişe gelen ense göbek yerinde bir adamı mutadının üzerinde ihtiram ile karşılayarak komşu dükkândan getirttiği tabureye oturttu. Hal hatır sorma faslından sonra adam kendisine ikram edilen çayını içerken

dükkân personeli adamın alışveriş listesindeki malzemeleri hazırladı. Babam, etiket bedellerinin altında fiyatlandırarak alışveriş listesinin hesabını bağladı. Karşılıklı *"Allah bereket versin."* ve *"Güle güle harcayın."* temennileriyle adamı yolcu ettikten sonra, babama rutin dışında hürmet gören adamın kim olduğunu ve neden hesapta tenzilat yaptığını sordum. Rahmetli babam:

> *"Oğlum, bu adam memleketin eşrafından filan şahıstır. Çok zengin ve cömert bir adamken iflas ettiği için insanlar kendisine eskisi kadar rağbet göstermiyor. Asıl şimdi itibarını hissettirecek şekilde davranmak, maddi bakımdan yardımcı olmak, bunu yaparken de gönlünü incitmemeye dikkat etmek gerekir."* diye hayatım boyunca kendi beşerî münasebetlerimde de asla aklımdan çıkarmayacağım muhteşem bir cevap vermişti.

Yine çocukluk yıllarımda, umumhane patroniçesi olduğunu çarşıdaki gençlerin birbirine söylemelerinden duyup öğrendiğim bir kadın dükkânımıza alışverişe geldi. Merhum babam, her zamanki inceliğiyle kadını komşudan getirilen bir taburede oturtarak ağırladı. Dükkân personelinin hazırladığı siparişleri, o yıllarda piyasada yeni saltanat sürmeye başlayan Murat-124 marka bir taksiye yükledik ve kadını yolcu ettik. Kadın gider gitmez içten içe öfkelendiğim babama, bu kötü kadına neden hak etmediğini düşündüğüm kadar itibar gösterdiğini sordum. Babam:

> *"Oğlum, o kadın dükkânımıza bizden emin olduğu için alışverişe geldi. Müşterimizin kim olduğu, ne işle meşgul olduğu bizi ilgilendirmez. Bize düşen herkese saygılı olmaktır."* demişti.

İnsanları dinine, mezhebine, işine, cinsiyetine göre ayırmamak gerektiğini o günkü sözlü dersimden bu tarafa hiç unutmadım.

Çarşıdaki Bedelsiz Alışveriş

Şehir ticaret hayatının yüzyıllarca nabzının vurduğu kadim çarşılarda ahlak sistematik bir bilgi konusu değil, hayatı içinde şekillendiren bir kalıp olduğundan hem esnaf ve zanaatkâra hem müşteriye, böylece bütün cemiyete çekidüzen verdi. Esnaflığın geleneğiyle beraber yıkılmasının yol açtığı zayiatın giderek artması ve ortaya çıkan sosyal enkaz; eski çarşıların sadece erzak, mal ticaretini değil; ahlak alışverişini de gerçekleştirdiğinin çok bariz göstergesidir. Buna dair sayısız örnek vardır.

Başına gelen bir hal sebebiyle gençliğinin güzel demlerini mahpushane damlarında heba etmiş bir felekzedenin iş güç tutamadığı için ekmek uğrunda yeni bir belaya bulaşabileceğinden endişe duyan çarşı esnafı, hatırı dinlenir esnaf ve memleket büyüğü merhum Yusuf Yarış'ın önderliğindeki organizasyonla bir terazi kefesinde toplanan paraları hapisten çıkan adama teslim eder. Bu dinamik basit bir yardım değil, aynı zamanda suçluyu kamu vicdanında affetmek ve cemiyetle kucaklaştırmaktır.

"Sen sana ne sanırsan/Ayruğa da onu san" felsefesini bir ve beraber yaşamanın gereği olarak benimseyen ceddimiz; eski dünyanın büyük imparatorluk coğrafyasında açtığı gönlü kadar geniş çadırına akvam-ı beşerin Rum, Ermeni, Arnavut, Kürt, Yahudi gibi her renginden, dilinden ve dininden insanı sığdırmıştı. Israrlı reddimiras propagandalarına rağmen Osmanlı bakiyesi olan büyüklerimizin çıraklık ettikleri yıllarda Ermeni esnaf ve zanaatkârlar, Ramazan aylarının oruçlu vakitlerinde kokabilecek sıcak yemeklere perhiz yaparak bir nevi Müslüman komşularının orucuna iştirak ederdi. Onlar komşu hukukunu gözeten bu ince tavırlarıyla Osmanlı'nın hoşgörü mirasında bizim kadar hak sahibiydiler.

Zamana Direnen "Hal"e Güzelleme

Sivas'ta şehir hayatını belirleyen idare merkezi, cami, tekke, mektep medrese, çarşı pazar gibi geleneksel kurumlarla şekillenen bir şehirli insan modeli bu coğrafyaya yerleştiğimiz günden beri zaten vardı. Halin yapımıyla şehir ve şehirli gelişim süreci daha zenginleşti. Şehrin dengesi sağlama bağlandı. Ancak son asrımızı kontrolünde tutan reform sürecimizin akla sığmaz hızlı macerası her şeyi değiştirdi. Değişen ticaretin karşı konulamaz anaforunda esnaflık kültürü, çarşı pazar geleneği tarumar oldu.

Şehrimiz; her sokağını, her köşe başını tutan marketlerin, mini hallerin işgali altında. Marketler, şehirlerle beraber aynı zamanda her biri müşterisi olan insanların ruhunu da istila etti. Planlı şehirleşmenin olmazsa olmaz prensibi dükkânların, mağazaların, büroların, ofislerin, kamu binalarının, yönetim merkezlerinin kesinlikle konut alanlarıyla alt alta, üst üste, yan yana, iç içe, bitişik nizamla sıkıştırılmamasıdır. Bu gerçeği bir türlü anlayamayan mahallî idarecilerimizin ufuksuzluğu, memleketimizi bugünkü garabete mahkûm etti.

BİRKAÇ AŞİNA

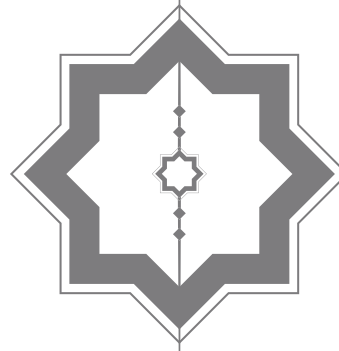

BİR ZARAFET ABİDESİ DOĞAN (ERDİNÇ) AĞABEY

"Hezar gıpta o devr-i kadim efendisine
Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine"
Yahya Kemal - Süleyman Nazif

Sevgili Doğan ERDİNÇ Hocamız için gerçekleştirilen bir anma programının afişine ve davetiyeye "Bir Zarafet Abidesi" spotunu yazdırırken, bu ifade ağabeyimizi üç kelime ile vasıflandırabilecek en münasip slogan olmayabilir, diye çok düşündüm. Zira "zarafet" yerine "ahlak, tevazu, hüzün, beyefendilik, şehir vb." kelimelerinden birinin getirilmesini daha münasip görenler olabilir ki bu da doğru bir nazardır. Hocamızı kendilerince daha öncelikli bir vasıfla nitelemeyi arzu edenler "zarafet"le diğer kelimelerden birini değiştirebilirler, haklıdırlar.

Memleket vasatının çok üstünde uzun boyu, boyuyla dengeli vücudu ve cesim cüssesine mütenasip sesi, bulunduğu her mecliste fiziki varlığının hissedilmesini sağlar. Sohbete başlayınca meselelere nüfuzu ve vukufu, kemal-i ciddiyetle herkesi kendisini dinlemeye mecbur bırakır. Millî edebiyat aydınlarının ülküleriyle beslenen sular seller gibi gümrah lisanı, Osmanlı bakiyesi hocalarından devraldığı mana debdebesiyle süslü kelime haznesi, mahallî lehçenin otantik tabir ve darbımeselleriyle dopdolu neva-kâr üslubu dinleyenleri kendisine hayran

bırakır. Sivas'ta şehir kültürünü bir yaşama üslubu hâlinde benimsemiş zatlar arasında ismi herkesten evvel akla gelecek insan Doğan Ağabey'dir.

Konuşurken tiyatral bir eda ile bütün mimiklerini harekete geçirir; coğrafyamızın Çerkez, Kürt, Arap, Rum gibi bütün kavimlerinin aksanını tecvit, sarf ve nahiv inceliklerinin hakkını vererek taklit ile telaffuz eder. Çevresindeki herkes bazen bitmemesi arzulanan bir masal, hikâye dinler gibi bazen de usta bir meddah temaşa eder gibi dikkat kesilerek saatlerin akışına kapılır. Hocamız, müteaddiden dinlediğimiz hikâyeleri, hatıralarını bir daha, bir daha, bir daha dinlemekten asla usanmayacağımız bir sohbet lezzetiyle konuşurken, usta sühandanların kaleminden çıkmış neşideler gibi sohbet halkasına katılanları tesirine alır, mest eder; gönülleri, zihinleri ahenkli ses halesiyle kuşatır.

Esnaftan bir arkadaşımız yeni tanıdığı Doğan Hocamız için uzun bir müddet sohbetini dinledikten sonra, *konuştuklarının çoğunu anlamadım amma vaiz gibi, hatip gibi ne güzel konuşuyor,* demişti. Yerden göğe kadar haklıydı. Hocamız asla didaktik nasihat erbabı mollalara benzemez. İrfan sahibi, kâmil insan sıfatıyla modelimiz, idolümüzdür. Onun beşeri münasebetlerinde, tavrında, konuşmasında ben Enderun talim ve terbiyesi almış bir Osmanlı çelebisinin irfanını, zarafetini, asaletini görürüm.

Mistikleri gıpta ettirecek bir tevazu ile en vasat, avam insana bile kendisini kıymetli hissetmesini sağlayacak şekilde alaka gösterir, hürmet eder. Tasavvuf risalelerinde edebiyatı yapılan hoşgörü, onun şahsiyetinin tabii ahvalindendir. Millî meselelerde kuru hamasetten ziyade şuurlu bir milliyetçi münevverin derin hassasiyetiyle; dinî meselelerde mollaların katı sathiliklerinden ziyade kalender meşrep dervişlerin itidaliyle hoş eda bir tavır sergilerdi. O vakit içim daha bir ısınır, ona bakarak, "Hah, işte Müslümanlıktan benim anladığım budur!" derdim.

Ailesi, Yetişmesi ve Hocaları

Doğan ERDİNÇ, 1946 senesinde Sivas'ta, Gazezler Sokağı'nda, hâlen aile mensuplarınca ikamet edilen evde dünyaya geldi. Yanık kahve gibi esmer renkli tenlerine istinaden Arap Seyyidler diye bilinen kadim Sivaslı bir aileye mensuptur. Dedesi Sivas Sultanisi'nde Arabi, Farisî dersler okutan âlim bir şahsiyettir. Babası Fehmi Erdinç, eski harfleri steno gibi kullanan, okuyan, yazan; hatta işlettiği bakkal dükkânının veresiye defterlerini de onunla tespit eden, halkevinde tiyatro gösterilerinde rol alan bir şehir münevveridir. Hem dinî hem millî meselelere ait değerler manzumesinin modeli merhum babasıdır. Aile büyüğü Sivas yerli kadınlarından devraldığı şifahi kültürü, yaşama tarzıyla benimsemiş, hayatı içerisinde özümsemiş bir insan olan annesinden de inceliği, hassasiyeti, rikkati, sıyanet ve hataları bağışlama duygusunu almıştır. Sivas'ta vasıflarıyla âdeta bir meddah gibi tebarüz etmiş olan rahmetli amcası Kara Nuri, halaları ve diğer aile büyükleri, şahsiyetinin şekillenmesinde en büyük amil olmuşlardır.

Doğan Ağabey, uzun seneler din ve meslek dersleri öğretmenliği yaptıktan sonra Sivas ve Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü vazifelerinde bulunmuş ve bu vazifesinden emekli olmuş, kısa bir süre İSAM'da genel sekreterlik yapmıştır.

Bizi Müslüman ve Türk yapan muazzam gelenek manzumesini ailesinden devralan Doğan ERDİNÇ Hocamız; bu değerleri kendi hayatında yaşamaya, muhatap olduğu beşerî çevrelere aktarmaya, öğretmenliğinde de öğrencilerine yansıtmaya azami gayreti sarf etmiştir. Şahsiyetini inşa edenlerin başında gelen ilkokul öğretmeni merhum Yusuf ÇOLAKOĞLU meslek hayatının en önemli modellerinden biridir. Bilahare ders aldığı merhum Vaiz Ahmet Efendi ve merhum kurra hafızı Albay Şevki Efendi, hocamızın şahsiyetlerinden en çok etkilendiği insanlardandır. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde okuduğu yıl-

larda Osmanlı bakiyesi hocaların rahlesinde ilim tahsil etmek, Doğan ERDİNÇ hocamızın şüphesiz en büyük kazançlarındandır. Dinî musiki hocası Halil Canü'l-Mevlevî'den musikinin hem nazariyatını öğrenmiş hem zevkini benimsemiştir. Camiü'l-Ezher mezunu fıkıh hocası merhum Ahmet DAVUTOĞLU, Mehmet Akif'in can dostu tasavvuf tarihi hocası merhum Mahir İZ, İslami Türk edebiyatı hocası merhum Necla PEKOLCAY, Kur'an-ı Kerim hocası Abdülhamit'in saray hafızı merhum Ali ÜSKÜDARÎ, sevgili Doğan ERDİNÇ hocamızın şahsiyet mimarlarıdır.

Hem aileden gelen halk irfanı hem mezkûr üstatlardan intikal eden ilim ve kültür, Doğan ERDİNÇ Hocamızın muhteşem müktesebatının kaynağını ortaya koymaktadır.

Ona Dair Hatıralar

Sivas Lisesi'nin seksenli yıllardaki edebiyat öğretmeni Salih Şener Bey'in naklettiği bir hatıra, Doğan Erdinç ağabeyimizin öğretmenlik vasıflarını ortaya koymak bakımından tek başına yeterli bir örnektir. Salih Şener Bey, her öğretim yılı başında lise birinci sınıfa başlayan öğrencilerine daha ilk kompozisyon dersinde, çok etkilendikleri, saygı duydukları ve öykündükleri bir insanı anlatmalarını ister. Selçuk İlköğretim Okulu dışındaki okullardan mezun olarak gelen öğrencilerin her biri, kendilerince bir insanı anlatırken; Selçuk İlköğretim Okulu öğrencilerinin büyük çoğunluğu aynı insanı anlatmaktadır: O da haftada bir saat din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine giren Doğan Erdinç Hocamız'dır. Salih Bey, öğretmen arkadaşlarının bir arada olduğu bir vakitte bu tespitini anlatarak, her öğretmenin meslek hayatında hiç olmazsa birkaç öğrenciye Doğan Hocamız'ın öğrencileri üzerindeki tesirine benzer bir tesir hasıl etmesi gerektiğini belirtir. Haftada bir saat derse girerek o küçük beyinlerde ve yüreklerde böylesine müspet tesir bırakan bir şahsiyet, bize aslında cemiyetin ihtiyaç duyduğu insan modelini de göstermektedir.

Selçuk Anadolu Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrencilerinden kısa namaz surelerinin ezberlenmesini ister. Fikir yelkenlerini şimal rüzgârlarıyla dolduran aşırı solculuğuyla maruf bir ailenin çocuğu, sureleri ezberlemek hususunda en ufak bir gayret göstermez. Hocamız da sınıfta çocuğu mahcup edecek hiçbir imada bulunmadığı gibi gördüğü uygun yerlerde,

> *"Sen bunları pekâlâ ezberleyebilirsin, kendini sıkıntıda hissetme, sınıfta okuman da şart değil, yolda, bahçede, koridorda neresi uygun olursa orada seni dinleyebilirim."* diyerek gerekli moral motivasyonu sağlar.

Bir gün çocuğun malum özelliklerini belirttiğim velisi gelerek hocamıza teşekkür eder:

> *"Benim çocuğuma şahsiyet kazandırdınız, evde aleyhinize tek kelime söylenmesine müsaade etmedi, üstelik evimizde de hayatımızda da hiç kullanmadığımız sureleri ezberledi."*

Birkaç yıl kadar önce çocuklarının eğitim hayatıyla ilgili konularda görüşmek üzere ziyaretime gelen bir hanımefendi sohbet arasında kendisinin de seksen öncesinde eğitim enstitüsü mezunu olduğunu fakat öğretmenlik yapmadığını, ev hanımlığını tercih ettiğini söyledi. Aynı dönemin talebelerinden ve hocalarından birkaç ortak tanıdık isim üzerinden hareketle sohbeti ilerlettik. Hanımefendi, Doğan ERDİNÇ ve Yalçın ÇOLAKOĞLU Hocamız'ın adlarından sitayişle bahsedince diğer hocalara sıra gelmesine fırsat vermeden o günlerde Hayat Ağacı dergisinin Doğan ERDİNÇ röportajının yayımlandığı on beşinci sayısını röportajın bulunduğu sayfaları açtım ve hanımefendiye gösterdim. Hıçkırıklara boğulan hanımefendinin dergiyi dakikalarca bağrına bastığına, sonra tekrar tekrar fotoğraflara baktığına şahit oldum ve hiç şaşırmadım. Zira Doğan ERDİNÇ hocamızın efsunkâr şahsiyeti, rah-

lesinde bir teşehhüt miktarı da olsa oturan herkesi tesiri altında bırakmaktadır.

Dostlarının Kalemiyle

Beşir Ayvazoğlu, Doğan Ağabey'i anlatıyor:

"Dışarıdan bakarak onun son derece ince ruhlu, hassas, kültürlü, esprili, edebiyat ve musikiye epey aşina, hatta uygun şartlarda pekâlâ büyük bir karakter oyuncusu olabilecek derecede tiyatroya yatkın bir "molla" olduğunu tahmin edemez, "Olsa olsa basketbolcudur!" derdiniz.

Doğan Ağabey, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün (Şimdiki Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi) ilk mezunlarından olduğu için, Osmanlı bakiyesi hocalar sayesinde eski kültür ve dile ciddi bir aşinalık peyda etmişti. "Sivas Osmanlıcası" diyebileceğim telaffuzu ve kelime kadrosuyla bizimkinden epeyi farklı bir Türkçeyle konuşurdu; kendine has bir argosu da vardı.

… Doğan Ağabey, eskilerin "meclis-ârâ" dedikleri cinsten bir sohbet adamı, bir mîr-i kelamdı. Sesi de çok güzeldi ve profesyonelleri aratmayacak güzellikte şarkı söylerdi. Nazma da kudreti vardı… Doğan Ağabey her zaman "ağabey"imizdi, ağırlığı tartışılmaz, kendisine saygıda kusur edilmezdi. Fakat hiçbir zaman ağabeyliğini hissettirmemiş, hepimize yaşıtları gibi davranmıştır."

Ahmet Turan Alkan bir yazısında Hocamız'dan şöyle bahseder:

"Doğan Abi, adı üstünde, ismiyle müsemma benim abim yaşında. Yetmişli yılların ilk yarısında… Nasıl oldu bilmiyorum; akranı değildim, o bana akran oldu. Arkadaşı, dostu olacak evsafımız yoktu.

Doğan Ağabey, hakkında yazan dostları Ahmet Turan ALKAN, Beşir AYVAZOĞLU ve Cengiz AYDOĞDU ile.)

Doğan Abi'nin gani gönüllülüğü ile dost ve arkadaşı olmak onurunu kazandım. Böylece o küçülmüyordu, bizi büyütüyordu.

Sadece abi değil, aynı zamanda "Hoca". Cami hocası mı? Evet! Okul hocası mı? Ona da evet! Kürsü hocası veya en geniş manasıyla hoca… Hepsine evet! Hoca lafzının bugün şoför jargonuna kadar tenzil etmesine bakmayınız. Hoca; bilgi, fikir, edep-erkân manasında onun üstünlüğüne mukabil kendi yetersizliğinizi uysalca kabul ve ilan ettiğiniz kişidir. İşte bu manada Doğan Abi hocadır, hocamızdır; kelimenin bütün manaları, Doğan Abi'nin şahsında ve şahsiyetinde bir araya gelip huzura kavuşur. Ağzınızı doldura doldura hoca diyebileceğiniz nadir kişilerden…

Ulum-ı diniyyesi muhkem ve mazbut. Hatır için değil, hakikaten hoca, sadece biz arkadaşlarının değil; mahallenin, akrabanın, tanıdık esnafın, dost çevresinin ve öğrencilerinin de hocası.

… Doğan Abi bize dinimizi tanıtmış, öğretmiş, sevdirmiş ve pratiğine ikna etmiştir. Cehennemle korkutan değil de cennete özendiren hocalardandır o. Din bilgisi dersi vermez, din ve ahlak saati konuşmaları yapmaz; hâliyle, tabiatıyla, konuşması, duruşu, sükûtu (canı bir şeye sıkıldığında veya tasvip etmediğinde Hocanın öyle yumuşak bir sükûtu, öyle caydırıcı bir 'Peki canım, peki canım' deyişi vardır), hâl ü etvarı olur ki, tuğla çamurunun güneşte pişmesi gibi aheste bir makamdan insana tesir eder, yönlendirir, istikamet sahibi kılar.

… Yılların voleybolcusu, millî olmasına ramak kalmış. Komple sporcu sayamayız onu pek; voleybola ilaveten basketbolu sever, bizzat hakkını verir fakat sportif fikir itibarıyla evet, el-hak komple sporcudur. Yüzme, atletizm, güreş müsabakalarının naklen yayınını kaçırmaz.

… Elbette kızdığı, sinirlendiği de olur fakat galeyan hâline hiçbirimiz şahit olmadık. Hiçbir dostunu incittiğini de görmedik, bu bakımdan "sâbirîn"dendi.

Haza Osmanlı beyefendisi; bir müddet onunla temas eden, yetişme tarzı ve terbiyesi itibarıyla doğma büyüme Üsküdarlı, Fatihli zannedeer. Doğma büyüme Sivaslıdır hâlbuki varlığı ve etrafına bıraktığı izlerle bir şehri yaşanmaya layık kılan müstesna adamlardan… İnsanlık şampiyonudur Doğan Abimiz bizim.

Mukallit, hem nasıl! Samimi dost meclislerinde yaptığı taklitlerin güzelliğine dayanamayıp resmen ve alenen yerlere yattığımız "uğuna uğuna" güldüğümüz çok olmuştur. Sohbetine doyamazsınız, sizde "hiç bitmese" arzusu uyandıracak derecede tatlı bir anlatışı vardır. Sözü renklendirmesini, hadiseleri canlandırmasını, anlattığı kişilerin karakteriyle bizzat temas etmenizi anlaşılmaz bir empati hüneriyle temin ediverir.

Türkçesi fevkaladedir.

İlk dinleyişlerinde onu tanımayanlar, "Bu eski zaman adamı ne güzel Arapça konuşuyor ama ara sıra söylediklerinden birkaç kelime anlar gibi oldum." diyebilir, fakat onun kelime dağarcığı Devlet-i Al-i Osmaniye'nin lügatinden devşirilip mahalli Sivas ağzının en renkli tabirleriyle kavrulmuş nefis tabir ve kelimelerle müzeyyen zengin bir varlık sahasıdır. Şahsi yazı üslubumun teşekkülünde Doğan Abi'nin ne çok katkısı olduğunu hayretle fark ediyorum, çünkü bir insanı sevmek, onun kelimelerini de sevmektir.

Musikişinastır ki nasıl! Baritonun tenora yaklaştığı perdelerde fevkalade tanin eyleyen sesi latif ve hacimli. Makamlardan Kürdilihicazkârı tek geçer, Nihavende de hürmet ve muhabbeti ziyadedir.

Özel sohbetlerde hava ısındığı zaman teklif tekellüf beklemeksizin ve nazlanmaksızın "serhanende" mevkiine ustalıkla ihraz eder. Doğan Abi gibi insanlar bir şehirde, bir asırda bir cinsinden nevadirden kişilerdir."

Eski Artvin ve Kırıkkale Valisi, Eski Sivas Vali Yardımcısı Cengiz Aydoğdu'nun Hocamıza dair mülahazası:

"Onu ilk gördüğümde bende uyanan şey, sanki yoğun bir kar fırtınasında, karanlık bir gecede yolumu kaybetmişim de Doğan Ağabey elinde bir fenerle bizi kurtarıp yol göstermeye gelmişti."

CAHİT USTA NAMIDİĞER DELİ CAHİT (1932-1989)

"Şimdi âkil oldur zamanede kim
Ketm-i irfan edip deli görünür"
(Osman Nevres)

Çocukluğumda Cahit Elagöz'ü genellikle akşam iş dönüşünde seri adımlarına ayak uydurabilmek için hemen bir adım gerisinden koşarcasına yürüyen üç oğluyla görürdüm. Evlerimiz köşe başında kesişen iki ayrı sokaktaydı, aradaki beş evlik mesafe kadar uzaklıkta komşuyduk. Büyüklerimizin ülfeti yolda, belde karşılaşınca selamlaşmaktan ve mahallede, müşterek bir tanıdık cenazesinde ve sair durumlarda bir vesile olunca hâl hatır sormaktan ibaretti. Gören herkeste çok önemli işlerle mesul ve mükellef bir adam olduğu intibası veren bir ciddiyet ve vakar sahibiydi. Alnı bir yayla memleketinin ufku kadar geniş, başı Yıldız Dağı gibi dik bir adamdı. Gözünü budaktan sakınmayan, her olumsuzluğa müdahale eden yiğit adamlar ve zayi akıllılar için kullanılan "deli" vasfına müstahak bir hâli yoktu; sakin, aklı başında, ağır başlı bir adamdı; ama ondan "Deli Cahit" diye bahsederlerdi. Seneler sonra çocuklarıyla arkadaşlığımız vesilesiyle hakkında malumat edindikçe "delilik" meselesi zihnimde aydınlandı. Gaz lambasından ampule geçişin şaşkınlığını hâlen yaşayan bir cemiyette elektronik dâhisi bir adam,

anlaşılamamaktan dolayı "deli" diye vasıflandırılmıştır. Sıralama üstü bir insan olduğu, sıradanlık standartlarına uymadığı için sıradan insanlarca "deli" denilip işin içinden çıkılmış. Hayat karşısında pek aşina olmadığımız bir tavır sahibi, farklı sosyal kişiliği ve mesleki vasıfları ile özge, mugayir bir adamdır Cahit Elagöz. Dimdik, dosdoğru ve dümdüz...

Deli ifadesi onun için bir lakap değil, yüzüne söylenmesine cesaret edilemeyen, kendisinin de bildiği, rahatsız olmadığı müktesep sıfatıdır. Radyocu Cahit de denir, ama bu onun tercihi değildir. Hiç kimse hakkında insani vasıflara dair hiçbir olumsuzluktan bahsedemez. Komşumuz ve arkadaşlarımın babası olması hasebiyle gıyabında da olsa hitabım Cahit Amca'dır; velâkin o bütün Sivas için Cahit Usta'dır. Cahit Usta, şehrin teknoloji tarihine not düşen benim tanıdığım en önemli simadır. Zamanla Cumhuriyet Üniversitesi'nde nano teknoloji biriminin başına getirilen fizik profesörü oğlu Sezai, bunca ilmî müktesebatına rağmen Sivas'ın keşif, icat ve teknoloji tarihine kaydettikleri bakımından babasının eline su dökemez.

Ailesi ve Hayata Hazırlık

Cahit Elagöz'ün sergüzeşti, hayat şartlarına boyun eğmemiş bir teknoloji dehasının etrafını zorlayarak, kabiliyetlerini keşfederek ve dinamiklerini harekete geçirerek sanatı çerçevesinde kendisini yaratmasının hikâyesidir. Aile öyküsü 93 Harbi, Balkan Faciası, Seferberlik ve İstiklal Harbi yıllarının savurduğu pek çok ailenin ortak tarihidir.

Cahit Elagöz yokluklar, yoksulluklar memleketinin hâli vakti yerinde ailelerinden birine mensup. İlk gençlik yıllarından itibaren hercaililiklerin her türlüsünü yaşamış şehirli bir fenomen; zeki, bağ bacak zapt etmez, motosiklet tutkunu bir çocuk. Ecnebi mecmualarda çıkan her yeni modeli ithal yoluyla temin ederek birkaç yıl içerisinde bakımını ve teknisyenliğini de tamamen kendisinin yaptığı sekiz motosiklet değiştirmiş. Şehirde otomobil sayısının bir elin parmağını geçmediği 1950'li

yıllarda 12 beygir BMW motorla İstasyon Caddesi'nde tozu dumana katarak ahaliyi seyre durduran bir çılgın. **Deli Cahit** lakabını o zaman hakkıyla almış, bir ömür boyu da bu lakapla yâd edilmiştir. İlk gençlik yıllarında ağabeyiyle birlikte aile mesleğine intisap eden Cahit Elagöz, askere gitmeden evlenmiş. İlk oğlu Servet *(genç yaşta bir iş kazasında vefat etmiştir.)* askerdeyken dünyaya geldikten birkaç ay sonra eşini böbrek yetmezliği nedeniyle kaybetmiş. Eşinin vefatından sonra yaşadığı ruh fırtınaları nedeniyle Cahit Elagöz bir nevi ailesinden uzaklaşmış ve babasıyla ağabeyini zaten hiç sevmediği meslekleriyle baş başa bırakarak başının çaresine bakmaya karar vermiştir. Ülkenin ekonomik darboğaz içerisinde olduğu yıllarda küçük bir sermayeyle bir iki ticari teşebbüste bulunduktan sonra birikiminin büyük bir kısmını kaybetmiş. Bu arada ikinci evliliğini de yapmıştır. Bu evliliğinden de iki oğlu ve bir kızı vardır.

Zanaatkârlığı ve İş Ahlakı

Cahit Elagöz'ün elektronik merakı arızalanan radyosunu tamire götürdüğü ustanın yanında ortaya çıkmış, zanaatın cazibesine kapılarak hiç tereddüt etmeden Tokatlı Suzi Usta'dan kendisine meslek öğretmesini talep etmiş. Üstelik parasının kalan kısmını da ustasına vermiş, bir yıl kadar adamın yanında çıraklık yaparak dikkatle ustasının elini izlemiş.

Cahit Elagöz, ustasından gördüklerini bir zihin disiplinine tabi tuttuktan sonra bir bilgi sistematiği oluşturmuş ve kendi dükkânını açarak tamire başlamış. Meslek ve sanatta sanihası geniş, kavrayışı sağlam, zekâveti yüksek, yaratıcı kabiliyeti şaşılacak derecede bir adam olan Cahit Usta'yı Sivas'ta belki de Türkiye'de devrinin en kabiliyetli radyo tamircisi diye ilan etmek, kesinlikle kısır ve sığ bir tespitle onu noksan tanıtmaktır. En son Bankalar Caddesi'ndeki dükkânında bir ömür mesleğini icra eden Cahit Usta'nın dükkânsız kaldığı ve evde tamirat yaptığı dönemler de olmuştur.

Cahit Usta, imal ettiği cihazlarla şehrin teknoloji tarihindeki en mühim isim.)

Ona göre vicdan, tornavidanın ucundaki bir şeydir. Asgari kâr payıyla sanat icra eder, gerçekten az ücret ister, ama asla pazarlık yaptırmaz, pazarlığa teşebbüs edenler taleplerinden pişman olacakları bir tavırla karşılaşırlar. En uygun fiyata sattığına inandığı bir malzeme veya yaptığı bir iş için pazarlık edilmesine de sinirlenir ve müşteriyi kabalaşmadan, zarif bir lisanla kovar. Adının geçtiği her durumda kovulma hikâyelerinin anlatılma sebebi budur.

Hiç boş durmaz, sürekli kendisini ve işini geliştirmeye gayret eder. Eski bataryalı radyoları elektrikli radyoya dönüştürmesi, gramofon ve hoparlör tamiri gibi işlerdeki başarısı adının mesleğiyle anılmasını sağlar. Radyo imalatı için ilgili devlet kurumlarından müsaade alarak radyo

ve ses cihazları imalatına başlar. Cahit Usta çalar saatle açılan radyolar imal eder, Sivas'a eskiden sıkça gelen tiyatro ve seyirlik oyunları kumpanyalarının ses sistemi ihtiyacını karşılar.

Cahit Usta, amplifikatör denilen cihazlar imal ederek ilkokullarda konferans ve diyafon sistemi kurar. Eskiden okul müdürleri, bu ses sistemleri vasıtasıyla öğretmenlerin sınıf performansını kontrol ettiği gibi, ihtiyaç olduğunda da sınıfa duyuru ve uyarılarını anons ederlerdi. Sivas'ta altı yüzden fazla köy camisine kendi imalatı olan ses sistemleri kurar. O dönemde Türkiye'nin bu sahadaki en büyük üreticisi ve pazarlamacısı olan firmalar Sivas'ta birçok yerde bayilik açtığı hâlde hiçbir köye giremez ve cihaz satamaz. Bilahare bu büyük firmalardan çok büyük paralarla yetkili teknik elemanlık ve genel sorumluluk teklif edilmesine rağmen Cahit Usta dükkânını ve kendi işini tercih eder.

Cahit Usta, eski kocaman lambalı radyolardan küçük transistörlü radyolara geçilince kısa sürede yeni sisteme uygun tamirata başlar. 1962'den sonra PTT vasıtasıyla devletten gerekli izni alarak tamirattan imalata geçer ve imal ettiği radyoları Meteor, Uranüs, Elagöz isimleriyle markalandırarak satar. Cahit Elagöz, radyo imalatında sipariş üzerine sınırlı sayıda değil, seri üretime geçerek o günkü Sivas'ın teknik yetersizliklerine rağmen büyük bir iş başarır. Böylece dükkânda yüzlerce radyo imal edilir. Ancak Cahit Usta sanat ehlidir; tezgâhtar, esnaf veya tüccar olmadığı için ürettiği radyoların ticareti kendi dükkânının dışında yapılır.

Televizyonlar Sivas'a yeni geldiğinde de arızalı televizyonların tamirinde ilk adres yine Cahit Usta'nın dükkânı oldu. Bu özellikleri nedeniyle, tanıyan tanımayan pek çok kişi evine alacağı televizyonun markasını zanaat ve hüner ehli bilirkişi olarak Cahit Usta'ya sorardı. Müşterilerin bu itimadını ticaret yaparak kazanca dönüştürme imkânı vardı. Ancak o kendi imal etmediği bir şeyi dükkânında satmayı düşün-

mez. O dönemin sektör devi olan birçok firmasının Sivas bölge servisi olma tekliflerini de, hiçbir markanın boyunduruğu altına girmemek düşüncesiyle *"Donanmaya katılacağıma korsan olmayı yeğlerim."* diyerek reddeder. Aslında bu, bir nevi çok büyük servet edinme tekliflerini de "serazat" kalmak adına elinin tersiyle itmektir.

Cahit Usta, gerçekten yaratıcı bir insandır. Pikap kristalinden gevşek ve ince bir yay sararak hamam ekosu denilen ses tekniğini oluşturur. Daha sonra da stereo pikaplar, ses sanatçıları için sahnede bantlı eko cihazı da imal eder. Defineciler için maden arama cihazları yapar. O dönemde yasak olmasına rağmen sadece kendi merakını tatmin amacıyla telsiz yapar. Deneme çalışmaları resmî kurumların takibine takılan Cahit Usta, dükkânın bulunduğu sokağın köşesinden bir sivil otomobille ekipler tarafından günlerce izlenir. Sonra karakolda ifadesi alınarak serbest bırakılır.

Halk Eğitim Merkezi'nde ve Namık Kemal İlkokulu bünyesinde onlarca kurs programı düzenleyerek radyo ve televizyon tamiri konusunda, yetiştirdiği öğrencilere sertifika verir. Bu öğrencilerin pek çoğu bugün teknik eleman sıfatıyla resmi kurumlar dâhil pek çok işte çalışmaktadır.

Beşerî ve Sosyal Kişiliği

Oğlu Selami, babasını:

> *"Babam boş konuşmayı sevmezdi, dedikoduyu sevmez ve buna izin vermezdi. Yanında kimse kadın kız sohbeti yapamazdı. Bulunduğu her ortamda kendisinin farkında olunmasını ister ve bunu sağlardı. Aksi takdirde o mekânda bulunmazdı. Hele işiyle ilgili olarak dükkân dışında bir yerde çalışması gerekiyorsa, mesleki manada da itibar görmeli, taltif edilmeli ve çayı hiç ihmal edilmemelidir. Ancak haddini de bilen bir adamdı, o da başkalarının hukukunu gözetirdi.*

Mesleğiyle ilgili bir mesele söz konusu olduğunda, babam otoriteydi ve kimseye laf düşmezdi." sözleriyle anlatıyor.

Müşterinin dükkânı meşgul etmesine imkân vermez, ancak dükkânın iş durumu müsaitse ahbaplarına yer gösterilir, izzetüikramda bulunulur. Dükkânda itibar görmek sosyal statü, zenginlik, makam, mevki ile alakalı bir durum değil; Cahit ustayla frekanslarının uyuşmasıyla ilgilidir. Hatta bu insanların da zaman zaman bir münasebetsizlik münasebetiyle kovulduğu olur. Dükkâna iş dışında bir gerekçeyle uğrayan, başına gelebileceklerle ilgili öngörülü olmalıdır; çünkü, *"Beyefendi lütfen kapıyı dışarıdan örtünüz."* hitabına muhatap olabilir.

Gelen müşteriye yapılacak hizmet veya ikramın ölçüsünü derhâl hissettirir. Çocukları ve çırakları bakışlarından ve tavrından ne talep ettiğini bilir. Çırakları evin fertleri gibidir, bazen evde gece yatıya misafir kalırlar, onları evladı gibi görür, evde de dükkânda da sofrasından ayrı tutmaz. Onlarla yer, içer, seyahate çıkar, otelde aynı standartta odada kalır ve münasebetleri çok insanidir. Onlara maaş, ücret vermez, ama bütün bildiklerini göstererek öğretir. Zanaat öğrenen çıraklar müşteriden aldıkları bahşişle yetinir. Çocukları da yazın dükkânda çıraklık yapar ve çıraklarla aynı muameleyi görürler, okulların açık olduğu dönemde tezgâhın arkasına geçmeleri yasaktır ve çıraklar statü bakımından Cahit Usta'nın çocuklarının üstündedir. Çırakları da oğlu da yanında sigara içebilir, ona göre bu durum, tuvalette kaçamak sigara içmekten daha doğru bir davranıştır.

Hatıralar

Kerli ferli bir adam bozulan radyosunu tamir için getirir. Cahit Usta, radyonun akşam beşte hazır olacağını söyler. Adam: *"Şimdi yapmanızı istiyorum, ben vali yardımcısıyım."* deyince Cahit Usta tarihe geçecek bir cevap verir:

"İçtimai mevkiniz beni alakadar etmez. Vatandaşın sırasını satma yetkisini haiz değilim. Ancak işim düşer de yakamı ilikleyip kapınızı tıklatırsam vali yardımcılığı sıfatınız başlar."

Cahit Usta, tamire getirilen televizyonların kimlere ait olduğunu üzerine yapıştırdığı etiketle belirlemektedir. Televizyonu tamir için bırakan müşterisine, beyefendi adınızı söyleyiniz, deyince müşterisi cevap verir:

"Avukat Halûk!"

Bunun üzerine Cahit Usta: *"İçtimai hayatta en büyük mektep hayat mektebidir. Size içtimai mevkinizi ya da mesleğinizi sormadım, adınızı sordum."* der.

Cumhuriyet Üniversitesi eski genel sekreteri, tamiri yapılan televizyonunu alırken;

"Usta, arızası neydi acaba?" diye sorunca Cahit Usta:

"Beyefendi söylesem anlar mısınız?" diye cevap verir.

Tugaya yaptığı çok geniş donanımlı diyafon ve konferans ses sisteminin kumanda merkezi, Paşa'nın odasında ve koltuğun hemen arkasındadır.

Cahit Usta Paşa'ya: *"Efendim ben buradaki kabloları bağlarken lütfen odayı terk eder misiniz?"* der.

Paşa şaşkın bir şekilde: *"Neden?"* diye çıkışır.

Cahit Usta: *"Ben yaklaşık üç yüz tel bağlayacağım, size üç yüz kere*

otur kalk diyemem." şeklinde bir açıklama yapar. Paşa gülerek dışarı çıkar.

Halk Eğitim Merkezi'nde açtığı radyo tamircisi yetiştirme kurslarına katılanlardan biri ders esnasındaki bir söz kırgınlığını bahane ederek Cahit Usta'yı kursta kendisine bir şey öğretmediği gerekçesiyle mahkemeye verir.

Hâkim, Cahit Usta'ya: "*Mimar Sinan sayısı bilinmeyecek kadar çok kalfa yetiştirdi. Hocanın görevi öğretmek değil midir?"* diye sorar.

Cahit Usta: *"Birçok öğrenci olur, hepsi de öğrenemeyebilir. Hele öğretmenine mahkeme salonunda teşekkür eden bir çırak Sinan'ın yetiştirdiği kalfalardan olamaz."* deyince hâkim bu defa kızarak: *"Sus be adam, avukat mısın?"* der.

Ve Sair Özellikleri

Cahit Usta kitap düşkünü, kültürlü bir şehir beyefendisidir. Sivas'ta Mevleviliğin önemli isimlerinden olan kayınpederinin aynı zamanda eski bir sahaf olmasının, Cahit Elagöz'ün kitap merakında şüphesiz tesiri vardır. O, kayınpederinin din ve tasavvuf sohbetlerinden feyiz alır. Tarih okur, edebiyatı, şiiri sever; Han Duvarları, Otuz Beş Yaş gibi pek çok şaheser şiir ezberindedir.

"Kim bilir nerde, nasıl, kaç yaşında?
Bir namazlık saltanatın olacak.
Taht misali o musalla taşında."

dizelerini dilinden düşürmez. Türk tarihini bir tarih öğretmeni kadar ayrıntıyla ve baştan sona bilir. Şeyh Şamil hayranıdır. Muhayyilesi geniş bir adamdır. Akşamları evde kahramanlarını çocuklarının oluşturduğu

öyküler, romanlar yazar; tefrika hâlinde her akşam kaldığı yerden yazmaya devam eder ve yazdıklarını çocuklarına okur. Kendi döneminin romanlarını, şiir kitaplarını Neyzen Tevfik, Filozof Rıza gibi pek çok şairi zevkle okumuştur. Aşırı politik kitapları hiç sevmez. Fikir ve inanç dünyası sağlam bir adam olan Cahit Elagöz, hacca da gitmiştir, ancak zaman zaman namaz vakitlerini aksattığı olmuştur. Tam ezan okunurken münasebetsizin biri, *"Çağırıyorlar Hacı!"* diye seslenince:

> Cahit Usta: *"Allah'ın tahsildarı sen misin, ulan pe… nk."* diye adamı söylediğine, söyleyeceğine pişman eder.

Ustaların Kalemiyle

Ahmet Turan Alkan bir yazısında ondan şöylece bahseder:

> *"O günlerde Sivas civarına başka dünyalardan gelmiş bir Ufo düşse, herhâlde uzay gemisinden arta kalanları "Nedir, ne değildir?" diye toplayıp "ehlivukuf" sıfatıyla Cahit Usta'ya götürürlerdi. Elektriğin yeni yeni yaygınlaştığı mahallelerde, kocaman ahşap kasalı, lambalı radyoların Batı teknolojisine duyulan saygıyı temsilen tozunu alırken bile lüzumundan fazla hassas ve itinalı davranıldığı zamanlarda elektrik ve elektronik, henüz çok uzaktan hayran seyrettiğimiz yabancı bir dünyanın karmaşık ve anlaşılmaz dilini temsil ederdi ve Cahit Usta bu dile öyle "hele hüle" değil, hakkıyla aşina bir adam intibaını verirdi; radyo, amplifikatör, pikap gibi nadide ve değerli bir cihaz bozulduğu zaman, başkaca kimin hazık ellerine teslim edebilirdiniz ki?*
>
> *… Cahit Usta, Sivas çarşısının çarşıya benzediği zamanlarda nevi şahsına münhasır şahsiyetiyle en sıra dışı isimlerinden biriydi."*

Sivas'ın kalem erbabından önemli kültür adamı Halûk Çağdaş da onu şöylece anlatıyor:

"Teknolojinin henüz ileri bir düzeye erişmediği, hele elektronik sektörünün esamisinin okunmadığı yıllarda, adı âdeta efsaneleşmiş bir usta vardı Sivas'ta. Kimine göre deli, kimine göre veli… Bıçak sırtı algılanan bu kavramların belki çok daha ötesinde hâl ü tavrı ile bir "şahsiyet timsali" kabul edilen bu usta rahmetli Cahit Elagöz'dü. Kapalı ekonomiye mahkûm bu taşra kentinin, sinema dışında başkaca meşgalenin bahis konusu olmadığı sade yaşantısının yegâne eğlence aracı da radyo idi. "Cahit Usta" ve "radyo"… Acaba birbirine bu kadar uygun "eşya-insan" birlikteliği ya da "mana" ve "madde"nin böylesine içselleştiği bir kavram bütünlüğü kolay sağlanabilir mi diye düşünmüşümdür. Evet, Cahit Usta ve radyo… Dürüstlük gibi, doğruluk gibi, sadakat gibi ve bu meyanda sıralayabileceğimiz ancak günümüzde tedavülden maalesef kalkmış daha bir sürü Ahilik geleneğini hakkıyla özümsemiş bir karaktere sahipti."

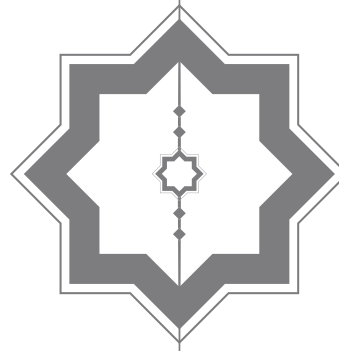

HAMAL SARI MEMMET

"Garipler Pazarı'nda körpe çocuklar
Yorgunluktan güzelim yüzleri al al...
Öldüren bir çığlık dudaklarında:
-Boş hamal! Boş hamal! Boş hamal!"
(Yavuz Bülent BAKİLER)

Şimdi pek çoğunun adı hatırımda kalmasa da, çocukluğumda Sivas'taki bütün hamalları tanırdım. Şehirde gıda ticaretinin kalbinin attığı perakende sebze hali, hamalların da gün boyu tevekkülle rızıklarını aradıkları muhitti. Sepetli hamallar, ipli hamallar, vabis denilen çekçek arabalı hamallar daima bu birkaç dönümlük ticaret merkezinin civarındalardı. Hamallar sıcağa, soğuğa, kara, yağmura, çamura aldırmadan gâh dik yokuşlar tırmanarak gâh meyilli bayırlar inerek sırtlarındaki muazzam yükleri pazardan eve, ambardan depoya, ardiyeden dükkâna, evden garaja, dükkândan otobüse velhasıl her yerden her yere naklederlerdi. Sendikadan, grevden, sosyal güvenlikten bihaber hamalların medar-ı maişetlerini sağlamakta tek sermayeleri sağlıklı ve kuvvetli bedenleriydi. Sıcak yaz günlerinde çarşının boş köşelerindeki gölgelik yerlerde dinelerek, tüneyerek, çömelerek; çekçek arabası olanlar bazen bir taht gibi arabalarının üzerinde keyifle kurularak kendilerine iş çıkmasını beklerlerdi. Kış mevsiminde halin orta yerinde yakılan sebze meyve sandıklarının etrafında, sobası yanan bir dükkânda, civar bir

kahvehanede kısa fasılalarla ısınırlar; şiddet-i şita günlerinde, zemherinin nefes kesen çat ayazında da mecbur kalmadıkça çarşıya pazara pek çıkmazlardı.

Benim çocukluk senelerimde alışveriş şimdiki gibi kadınların, çocukların katıldığı bir israf festivali değil daha ziyade erkeklerin mesul olduğu tasarruf imtihanıydı. Ailenin reisi, sürekli alışveriş yaptığı bakkal, kasap, manav gibi esnaftan tedarik ettiği erzakı taşımak üzere her zaman cebinde büyük bir mendil bulundururdu. Evin baş kadını pozisyonundaki bir annenin oğluna veya bir hanımın kocasına sıkı sıkıya tembihlediği nevalenin eve götürülürken ele güne gösterilmemesi, herkesin sıkı sıkıya riayet ettiği bir nevi ahlak prensibiydi. Çoluk çocuk, fakir fukara, hamile, emzikli görür de nefsi çeker düşüncesiyle, açıkta öteberi taşımaktan herkes imtina ederdi.

Balıkçı ağına benzer örgü fileler, kulplu kanaviçe çantalar; çarşıdan tedarik edilen malzemelerin dört ucu çapraz bağlanarak bohça gibi taşındığı mendilleri tedavülden kaldırdı. Çevrecilerin, öcü gibi tehlikesine dikkatimizi çektikleri, "kullan, at" kültürünün ilk ürünlerinden sevimsiz naylon poşetler de; henüz dünyamızı, hayatımızı kirletmemişti. Malzemeler mendile sığmadığı, tek başına taşınamadığı veya taşıyana eziyet verecek kadar hacimli olduğu takdirde sepetli hamallar devreye girerdi. Sepetli hamallar daha ziyade halin iç kısmında bulunur, alışverişe gelen müşterileri gözleriyle süzerek büyük alışveriş yaptıklarını sezdikleri insanların etrafında *"Boş hamal, hamal lazım mı, taşıyım mı?"* gibi seslenişlerle varlıklarını hissettirir, rızık sofrasında hisselerine düşene talip olduklarını gösterirlerdi.

"Resmi hizmete mahsus" birkaç aracın dışında hususi otomobillerin pek fazla bulunmadığı, faytonun şehir içi insan nakil vasıtası olarak kullanıldığı kırk elli sene evvelki vakitlerde en ücra, kenar mahallelerin çarşıya uzaklığı da bir kilometre bile yoktu. Şehrin en uzak dört köşesi

Kılavuz, Lojmanlar, Bezirci, İmaret semtlerinden birer adam Hükümet Meydanı'nda buluşmaya kavilleşse şeremet adımlarla yürüyerek en geç çar yek saatte buluşurlardı. Sırtında sepet dolusu yükün ağırlığını çeken hamallar için bu mahallelerdeki evler fazla uzak mesafelerde sayılmazdı. Bir insanın taşıyabileceği sıkletteki yükleri rükûya varır gibi bükülerek evlere nakleden sepetli hamallardan hatırımda kalanlar, bilhassa Nuri ve Süleyman Emmi'dir. İhtiyarlık demleri benim çocukluğuma tekabül eden bu insanlar, gençlik yıllarıma kalmadan göçüp gittiler.

Hâli vakti yerinde şehir soylu eşraftan erkekler alışveriş yapınca, diğer pek çok hal esnafı gibi bakkal olan babam da genellikle erzakı evlere nakledilmek üzere biz çocuklarla, çıraklarla bu iki yaşlı hamala haber gönderir veya seslenirdi. Seslenirdi, zira hamallar şehrin bütün gıda ticaretinin yürütüldüğü perakende sebze halinden ve civarından ayrılmazdı. Ses kirliliğinin literatüre girmediği, gürültünün insanları boğmadığı zamanlarda şehrin bu mıntıkasında güçlü bir nida, başta kulağı kirişte hamallar olmak üzere herkes tarafından duyulurdu. Şehrin aşağı yukarı bütün varlıklı ailelerini tanıyan ve evlerini bilen Nuri ve Süleyman Emmi'ye iş çıkmasına çok sevinirdim. Her daim yüklerini taşıdıkları insanların evlerine gitmek için refakatçi ihtiyacı duymazlardı. Irz, mal ve can emaneti hususunda memleketin en emin insanlarından olan bu adamlar, tokmağını vurduklarını kapıya arkalarını dönerek hanımın sepeti indirmek üzere avluyu, sofayı müsait hâle getirmesini beklerken bilhassa ayak sürürlerdi.

Ekserisi bahçeli olan evlerin avlu veya sofalarına indirdikleri sepetlerindeki erzak kilere, mutfağa çekilirken onlar da bir köşede tepsiyle önlerine konan ev yemeklerinin nefaset ve lezzetinden nasiplenir, doyurulurlar; ev müsait değilse, hazırda yemek yoksa bile ayran ikram edilmeden gönderilmezlerdi. Üstelik cömertlikleriyle de bilinen şehir yerlilerinden iyi hamaliye alırlar, memnun ve hoşnut bir şekilde yeni müşterilerini beklemek üzere bermutat çarşı merkezine dönerlerdi.

Kalabalık ailelerin bir hamal sepetinin alamayacağı miktardaki erzakının taşınması için Taşhan'ın Mahkeme Çarşısı'na bakan cephesinde bekleşen faytonlardan çağırırdık. Dükkân personelinin, bilhassa babamın malzeme özelliklerine göre maharet ve itinayla kolilere tasnif ederek dizdiği parçaların sayım ve kontrolünü yapar, sonra kolileri faytona yerleştirirdik. Faytona tek başına binmekte zorlanacak yaşlılara ve hanım müşterilerimize babam refakat ve yardım eder; onları koltuklarına oturtur, tebessüm ve temennayla yolcu ederdi. Bu hâliyle filmlerde gördüğüm İstanbul beyefendilerine veya İngiliz centilmenlere benzettiğim babam, bir emsalinin daha gelebileceğine inanmadığım çekirdekten yetişme en zarif, kibar çarşı esnafıydı. Faytonların saltanatı Murat-124 ve Anadol marka otomobillerin tahta geçmesiyle sona erdi. Sırf faytonla eve gitmeyi zevkli bir itiyat hâline getirdiği için otomobil çağırmamıza itiraz eden bazı müşterilerimizi de hatırlıyorum. Belki de faytonların ve faytoncuların, taksiler ve taksiciler karşısında yok olmasına karşı bir direniş sergiliyorlardı.

Çekçek arabalı hamallar, Meydan Camisi karşısındaki ve Bakırcılar Çarşısı girişindeki toptancılar civarında, Subaşı Hanı önünde günün güneşin durumuna göre vabisin bazen gölgesine serilerek bazen üzerine kıvrılarak tilki uykusuyla bekleşirlerdi. Esnafının aldığı torba, çuval, sandık, kasa, koli, teneke işi toptan bakkaliye, kantariye ve kuru gıda çeşidini çoğu halde bulunan perakendeci dükkânlara taşırlardı. Çekçek arabasıyla altmış yaşında buzdolabı taşıyarak, sırtında yük çekerek çocuklarına üniversite okutan, kâfi miktarda para biriktirince de hacca giden hamallar tanır, bilirim. Yağlıdere, Topulyurt gibi ırak köylerden gelen garipler, barınabilecekleri bir yerde boğaz tokluğuna çalışmayı bile büyük bir nimet kabul edebilecek kadar işe, aşa muhtaç insanlardı. Hepsi de gayretli, namuslu, dürüstlerdi. İp, sepet veya çekçek gibi malzemeleri olmayan bu hamallar, ekip organizasyonu gerektiren ve o devre göre büyük sayılabilecek piyasa işlerinde çalışırlardı. Bir kamyon dolusu malı indirmek veya yüklemek için bütün şehir esnafı bu insan-

lara muhtaç hatta mecburdu. Hamallar da bu ihtiyaca cevap vermek için nazlanmaz, pazarlık etmez, gayretle işe koyulurlar, hüsnükabul ile avuçlarında sıkıca kavradıkları ücretlerine rıza gösterirlerdi. Zira hak ettiklerini alın terleri kurumadan ödemeyi buyuran Ahilik, Fütüvvet ve esnaflık ahlakı henüz tefessüh etmemişti; bu itimat informel sektörler dâhil ticaret ve iş hayatına hâkimdi.

Çorapçı Hanı'nın üst katındaki odalarda barınan bu insanların ödedikleri günlük yatak ücreti talep edilen konfora göre değişirdi. Ceketini, paltosunu yastık niyetiyle kullananlar yastıksız yatak ücreti olarak gecelik yirmi kuruş öderler; yastık isteyenler konfor farkı ilave ederek yirmi beş kuruş ödemek suretiyle imtiyazlılara mahsus tarifeye tabi tutulurlardı. Başını koyacak bir yastık tercihinden ibaret konforla yetinen insanlar için otellerde kalite ve donanım alameti sayılan yıldızların bir önemi yoktu; yıldızlar onlar için sadece sonsuz semanın kandilleridir, gök kubbeyi tezyin ederler ve bu, temaşası bedelsiz bir saadettir.

Evimiz dükkânımıza yakın sayılırdı. Büyük bahçemizin güneşe kapalı kör mıntıkasında yaptırdığımız buzhane gibi serin kuyularda ve evden bağımsız olarak ardiye maksadıyla kullandığımız avluya açılan ilave binada muhafaza ettiğimiz fıçılarla salamura asma yaprağı, varillerle tel peynir, çerçevelerle bal, tenekelerle turşu, tuluklarla tulum peyniri Yağlıdereli hamallar tarafından indirilir, istiflenir, yüklenirdi. Hamalların bizim işlerimizi görmek için can attıklarını, çağırdığımız zaman koşarak gelmelerinden bilirdim. Avludaki büyük taş kurnanın yanında babamın veya amcamın talimatıyla tırnaklarını kesen, ellerini sabunla yıkayan hamallar, temizliğe azami seviyede ihtimam ederek, gürültüsüzce, konu komşuyu rahatsız etmeden işe koyulurlardı. Babam veya amcam onlara mutlaka refakat ve nezaret ederdi. Yemek vakti avlu zeminindeki sal taşları üzerine büyük bir sofra bezi serer, minderler yerleştirir; kurduğumuz geniş bakır sininin etrafına tek diz üzerine dizilen hamallarla işe katılan aile fertleri olarak bizler de beraber otururduk. Bizlerin iş-

veren aile efradı sıfatıyla kendileriyle aynı sofraya oturmamızdan hem mahcup hem mesut olduklarını hissederdim. Evde hamalların çalıştığı gün, hususi yemek pişerdi. Cenazede, düğünde, hacı dönüşünde, sünnette misafirlere ikram edilenlerde olduğu gibi başyemek mevsimine göre değişmekle birlikte bol etli, yağlı yüzlü bir sebze yemeği veya yahni olurdu. Et yemeği refakatinde, pirinç pilavı, yufka böreği, kayısı, kızılcık veya vişne hoşafından ibaret menü, handa kalıp kıt kanaat idare eden o garipler için sultan sofrasından farksız, hakiki bir ziyafetti. Sanırdım ki, sırf bu sofranın hatırına ücret bile almadan çalışabilirlerdi.

Hamal Sarı Memmet

Yegâne meslek malzemesi sırtına vurduğu çuvalı kavramaya yarayan ipten ibaret olan hamallar da vardı. Sektörün zorlu, mukavemetli grubunu onlar teşkil ederdi; ipli hamalların en maruf, meşhur ve en kuvvetlisi Hamal Sarı Memmet Emmi'ydi. O, çarşının en işe yarar adamlarındandı, zira onun güç yetiremeyeceği yükü başka kimse taşıyamazdı. Yüz kiloluk pirinç hararlarını, hububat ve bakliyat telislerini, un seklemlerini kucaklayıp önce sırt hizasında yüksekçe bir yere koyar, sırtına aldığı yükü ip marifetiyle kavrar, sonra da ıkınmadan menziline ulaştırırdı. Umumiyetle yükün bodruma indirilmesi veya çekme kata çıkarılması icap ederdi. İşin bu en meşakkatli, zahmetli ve zor kısmında yalnızca kendi dirayetiyle muvazene sağlayabileceği için asla alttan veya arkadan desteklenerek, üstten çekilerek yardım edilmesini istemezdi. Dar merdiven basamaklarını hep aynı ritimle tek tek iner veya çıkar, vücudunu bilhassa belini incitmemeye azami dikkati göstererek yükünü önceden hazırlanmış yerine usulünce bırakırdı.

Bizim dükkân personeli Memmet Emmi'yi çok sever ve takdir ederdi, eminim ki ona duyduğumuz sevgi ve saygı sadece bize has değildi; bütün çarşı esnafı onu sever ve sayardı. Benim de çarşıda tanıdığım onlarca, yüzlerce esnaf, tüccar, zengin, eşraf, hayırsevere rağmen en hürmete layık gördüğüm adam yaşadığı müddet içerisinde Memme-

tEmmi'ydi. O, benim ömrümde tanıdığım, yüz yüze görüştüğüm en garip, en fukara; buna mukabil en haysiyetli adamdı.

Kalın dudaklı, büyük ağızlı, sarı benizli, ortadan uzun boylu ve iri kemikliydi. Yağsız vücuduyla sırım gibi bir adamdı. Griye çalan mavi gözlerini kısarak bakardı. Silik, sıradan görünüşüne rağmen vücut yapısına kısa süre dikkat kesilen birisi, Memmet Emmi'nin duruşundan sırtına yerleştirilen her yüke güç yetirebilecek tunç heykel gibi sağlam ve kuvvetli olduğuna itimat ederdi. Koyu renk altı köşeli kasketinin altından kısacık kesildiği belli olan saçlarıyla onu gazetelerde okuduğum pehlivan tefrikalarında çizgilerle resmedilen adamlara benzetirdim. Bir tomruk kadar sağlam ensesinin iki tarafı şişkinceydi. Yük altında zorlanmaktan kılcal damarların çizgi çizgi belirdiği yanaklarının kırmızılığını başak rengi tenine pek yakıştırırdım.

Bir şeyi ezmekten korkarcasına sakınarak, küçük ve yavaş adımlar atarak yürümesi, ağır yük taşırken vücudunu sakınmakla alakalı bir ihtiyat, bir nevi tedbirdi. En çok elleri dikkatimi çekerdi. Bedenine nispetle hayli iri elleri ip tutmaktan nasırlaşmış, çatlamış derileriyle âdeta hissizleşmiş görünürdü. Sırtına vurduğu ağır yükleri taşımasına değil, ellerinin o hâliyle kendir urganı avucundan kaydırmadan en azı seksen yüz kilo ağırlığı bulan çuvalları nasıl kavradığına şaşırır kalırdım. Gerçi ipin kavradığı noktalarına düğüm atarak tedbir alırdı, ama ben yine de şaşırırdım. Keşke onun kadar kuvvetli olsam diye Memmet Emmi'ye karşı içimde daima bir gıpta hissi kıpırdardı.

Daima omuzunda taşıdığı sicimden, kınnaptan başka edevat gerektirmeyen, dünyanın en sade, basit ve yalın mesleğine sahipti. Mesleği gibi kendisi de sade bir hayat sürdü. Allah'tan gayri kimsesi yoktu. Şehrin metrekareye en fazla insan düşen en kalabalık yerinde, çarşıda gününün en az yarısını geçirdiği hâlde yalnız, yapayalnız bir adamdı. Diğer sepetli hamallar arasında meslek dayanışması, ekip hâlinde

çalışan hamallar arasında hemşerilik bağları ile kurulmuş dostluklar, ahbaplıklar vardı. Ama abasını, ecdadını tanımayan, yurdundan memleketinden bihaber Memmet Emmi hemşerisi tesanüdü nedir bilmez, ipli hamallıkta da herkes Allah'ın kendisine verdiği güç kuvvetle ekmeğini kazandığı için dayanışma ihtiyacı duymaz; biraz da bu sebeplerle kimseyle yârenlik etmezdi. Hiç konuşmaz, zaruret olunca muhatabından başkasına duyurmayacak bir tonda ve alçak sesle, fısıldar gibi iki kelimeyle ya meramını anlatır veya sorulana cevap verirdi.

Konuşmasından, bildiği kelime sayısının elliyi, yüzü geçmediğini düşünürdüm. Ondan en çok duyulan söz dükkâna girince verdiği selam ve hamaliyesini alınca "Allah bereket versin." temennisinden ibaretti. Onun en mühim meşgalesi, sırtına vurduğu yükü ipiyle kavrayıp taşımak ve gösterilen yere indirmekti; diğer meşgalesi de omuzundan iki yana sarkıttığı urganıyla iş çıkmasını ümit ederek çarşıda esnafın gözünün önünde dolaşmaktı.

Hamal Sarı Memmet Emmi kimdi, kimlerdendi, nereliydi? Bilmezdik, muhtemelen kendisi de bilmiyordu ki, hüviyeti ve ailevi mensubiyeti hakkında ona en yakın olan bizlerle dahi paylaştığı bir malumat yoktu. Fiziki vaziyeti aşağı yukarı seferberlik devriyle yaşıt olduğunu gösteriyordu. Belki daha yaşlıydı. Uzun harp yıllarının badireleriyle savrulan binlerce aileye dair hazin hikâyelerden herhangi birinin ana babasını, evini barkını kaybetmiş kahramanlarından olabilmesi mümkündü.

Memmet Emmi'nin, helal ve meşru yollardan kendi karnını doyurmanın dışında hiçbir meselesi yoktu, huzuru yerindeydi. Nefsini körelterek rahatladıktan sonra verdiği rızık için Allah'a şükretmek biricik sevinciydi. Dünyalık sayılabilecek herhangi bir şey için coşkuyla mutlu olduğunu veya üzüldüğünü gören kimse olmamıştı. Hiçbir şeyden, ölümden bile korkmayan bir yiğitlik sezerdim onda. Korkusuzluğu, bir

meydan okuma değil; bağlandığı herhangi bir şeyi kaybetmekten çekinmeyecek kadar dünyayı önemsiz, değersiz görme hâliydi. Dünyada yaptıklarının hesabını ahirette onun kadar kolay vereceğine kanaat edebileceğim başka kimseyi tanımadım. Kıbrıs Harbi, ABD ambargosu, Gediz Depremi, tabii afetler, seçimler, koalisyonlar, yıkılan hükümetler, anarşi, terör, askeri darbeler gibi bütün memleketi dalgalandıran hadiseler onun huzurunu, sükûnetini bozamazdı; zira bu hadiselerden onun haberi dahi olmazdı. Enflasyon, hayat pahalılığı bile onu alakadar etmezdi; pahalanan hayat nispetinde hamaliyesini artırmak, ona yük taşıtan, iş gördüren esnafın vebal ve mesuliyetiydi.

Mesleğinin icrası için, bir hocadan veya bir ustadan intikal edecek kitabi, şifahi, nazari, pratik hiçbir bilgiye ihtiyacı yoktu. Sahip olduğu yegâne hayati malumat, ölmemek için doymak ve sakatlanmamak icap ettiğini bilmesiydi. Allah'tan başkasına hesap vermeyecek kadar serazattı ve gayet tabii ki bir sonraki öğünde bulabileceğinden emin olmadığı ekmeğine mecbur ve mahkûmdu. Dünyanın en hür ve müstakil tutsağıydı âdeta.

Manasını en iyi bildiği kelime ekmek, en yakından tanıdığı obje ipi ve en iyi hesap ettiği şey sırtına vurduğu yükün ağırlığıydı. Hayatı boyunca eğlence, park, piknik, teknik, kumsal, kasa, kanepe, kiler, balo, sinema, krema, maç, terzi, aşk, sanat, politika, vali, savcı, üniversite, felsefe, edebiyat, losyon, kravat, banka, marka, anayasa, hukuk kelimelerinin hiçbirini kullanmadı, manalarını bilmedi. O, sadece hamaldı; hamal olmayanlarla farkının ne olduğunu sormaya, sorgulamaya yorulacak bir zihnî mesaiye hiç ihtiyaç duymamıştı.

İçini acıtacak bir hatırası, burnunun direğini sızlatacak bir hasreti, içinde bir başkasının bulunduğu herhangi bir hayali var mıydı? Kim bilebilir ki? Hiç evlenmemiş, yurt yuva kurmaya da teşebbüs etmemişti. Takati kesilip, henüz elden ayaktan düşmediği senelerde amcam kendi-

sine hayat arkadaşlığı edecek bir kadın bulmak için çok ısrar etti. Evlilik lafı açılınca mahcubiyetle al yanakları daha da kızaran Memmet Emmi, nadiren gördüğümüz tebessümüyle başını öne eğer, gözlerini yerden kaldırmadan kendi karnını zor doyurduğu, bir başkasının mağduriyetine sebep olamayacağı manasına gelen sözler söylerdi. Evlenmeye cesaret edememesinin yegâne sebebi, elden ağza yaşayan fakir ve garip bir adam olmasıydı. Şebabet zamanlarında bir ocak kurmaya, sonra da ocağını tüttürecek çoluk çocuğa karışmaya dair kurduğu tatlı hülyalarını, belki de masum bir kadını, günahsız çoluk çocuğu ömür boyu kendisi gibi garipliğe, yoksulluğa mahkûm etme korkusuna feda etmişti.

Hamal Memmet Emmi, son esnaf ve erkân şeyhi Manav Mehmet'in çocuklarına ait Çorapçı Hanı'nın arkasında ardiye olarak kullanılan bir yerde barınırdı. Eski, kirli, bir şiltenin üzerine serilmiş yün bir mitil, battaniye ve yastık, ikametgâh olarak kullandığı barakadaki şahsi eşyalarıydı. Yedek kıyafeti yoktu, yaz kış aynı kalın keçeye benzer pantolonu, yün içliğinin üzerinde yakasındaki son düğmesine kadar ilikli ekose oduncu gömleği, örgü yün süveteri hamal üniforması gibi kullandığı her zamanki kıyafetiydi. Kışın üzerine bir ceket, sako yakıştırırdı. Günlük hamaliyeden kazandıkları, tek kişilik boğazına kıt kanaat yetiyordu. Bazen günlük ihtiyacından fazlasını kazanır; artırdıklarını iş çıkmayacak kesat gün akçesi olarak saklardı; onunla da ancak bir iki gün idare edebilirdi. Sefalete ve perişanlığa karşı tevekkül ve şükürden başka hiçbir şeyi aklına getirmemesi, bedeni kadar karakterinin de sağlam ve muhkem olduğunu gösteriyordu.

Liseyi bitirip üniversite okumak için Sivas'tan ayrıldığım senelerde Memmet Emmi ağır işler için artık yaşlı sayılırdı, ama tatillerde geldiğimde onu yine sırtındaki ipiyle çarşıda görürdüm. Kirli sakalıyla epeyce çökmüş, adımları daha seyrekleşmişti. Seksenli yılların ortalarıydı galiba. Babam bir akşam yemeği için sofraya oturduğumuzda çok mahzun ve mükedderdi. Babamın bizim sormamıza fırsat bırakmadan

namaz çıkışında Paşa Camisi'nin kapısında Mehmet Emmi'yi ilk defa el açmış dilenirken gördüğünü söylemesi bütün ailemizi üzüntüye boğdu. Birbirini ele vermiş suç ortakları gibi uzun süre sofrada birbirimizin yüzüne bakamadık; lokmalar boğazımızda düğümlendi.

Sonraki yıllarda Memmet Emmi artık iş göremez hâle gelmiş, vücudunu taşımaya mecali kalmamışçasına ayaklarını iyice sürükleyerek yürümeye başlamıştı. İş göremez olduğu için para kazanamıyor, para kazanamadığı için iri vücudunun ihtiyaç duyduğu gıdayı alamıyor, her geçen gün biraz daha kötüleşiyordu. Artık onu zaman zaman cami önünde elini açarken veya dükkânımıza uğrayıp Alman fırınından aldığı yavan ekmeğini babamın vefatından sonra tezgâhın başına geçen kardeşime uzatırken görüyordum. Kardeşim dürüm yapılacak şekilde bıçakla karnını yardığı somunun arasına tereyağı ile bal, peynir, tahin helvası gibi katık koyardı. Bazen Memmet Emmi, sadece kardeşime duyuracak şekilde ekmeğinin arasına konulmasını istediği helva veya Kemaliye peyniri gibi nevalenin cinsini kendisi tayin ederdi.

Annem de hiç görmediği hâlde Hamal Memmet Emmi'yi gayet yakından tanır, bu haysiyet abidesi garibe hürmetle karışık merhamet hissi beslerdi. Uzun yıllar boyunca ramazanlarda bizlere iftar için hazırladığı yemeklerden bir tepsi de Memmet Emmi'ye gönderirdi. Katmer, börek, çörek gibi hamur işi yiyeceklerden pişirmişse sahura da yetmesi için fazlaca koyardı. Hurma, sarığburma, kadayıf, pestil kızartması, incir dolması gibi bilhassa ramazanda sofraları şenlendiren tatlıların Memmet Emmi'yi ne kadar mutlu ettiğini boş kapları ve tepsiyi dükkâna getirdiğinde görür, anlardık. Bazen Memmet Emmi çok mahcup bir edayla dükkân kapısından bir iki adım içeri girer, canının börek çektiğini söylerdi. O zaman gaflete düşüp mutadımızı ihmal ettiğimizin farkına varırdık. Onun börekle kastettiği Sivas'ta mantı denilen su böreğiydi. Galiba Memmet Emmi, mantıyı ilk defa annem gönderince tatmıştı ve damağını çok saran o muhteşem, leziz yemekle zaman zaman kifafine-

fis etmek isterdi. Seksenlerin sonlarından itibaren birbirini izleyen aylarda ve yıllarda giderek Memmet Emmi'yi daha seyrek aralıklarla görür olduk. Çalışabildiği zamanlarda sadece yatmak için kullanmasına tahsis edilen ardiyenin bulunduğu yer artık bütün vakitlerini geçirerek âdeta emaneti sahibine teslim edeceği günü beklediği mekânı olmuştu. Onu sevdiklerini, saydıklarını sandığım çarşı esnafının daha duyarlı olmalarını ümit etmeme rağmen müthiş bir hayal kırıklığı yaşamıştım.

Bir kuşluk vakti Meydan Camisi'nden daha önceki yanık, içli, Dilkeşhaveran, Saba, Hüseynî salalara benzemeyen kısa, makamsız, aceleye getirilmiş bir sala nidası yükseldi. Şehrin eşraf ve esnafının, zenginlerin, mütegallibenin, aristokrat ve bürokratların cenazesi olduğunda, aldıkları bol bahşişle seslerinin perdesi genişleyen müezzinler çarşı camilerinden sala okurken salya sümük ağlamadıkları, bir ağıt yakmadıkları kalırdı. Minarelerin yüksek desibelli hoparlörlerinden vefat edenin şeceresi dökülür; soyuna sopuna, oğluna, damadına, kardeşine, şanına, şöhretine, asaletine, dükkânına, mesleğine dair epeyce malumattan sonra cenazenin nereden, ne zaman kaldırılacağı söylenir; *"Allah taksiratını affetsin."* niyazıyla sala tekrar edilerek sonunda *"Velhamdülillahi-Rabbilâlemin."* denirdi. Salanın sedası bu defa farklıydı.

Duyurulabilecek bir künyesi, şeceresi olmadığından çıplak, sade ve kısa bir cümleyle Hamal Memmet Emmi'nin vefat ettiği, cenazesinin öğle namazını müteakip Meydan Camisi'nden kaldırılacağı duyuruldu. Öğle namazını çarşıda kılan kalabalık ahalinin katıldığı cenaze namazından sonra, helallikler istendi; çarşının kadirşinas esnaf büyüklerinden birkaç kişiyle cenazesi Yukarı Tekke'ye götürüldü. Ömrü boyunca yüklerini, malzemelerini, mallarını sırtında taşıdığı çarşı esnafı, bu defa onun tabutunu omuzlayıp cenaze arabasından kabre kadar süren kısa bir mesafede taşıdılar. Kefenlenmiş cenazesi kıbleye doğru çevrilip üzeri tahtalanırken yıllarca barındığı ardiyenin sahibinin oğlu İsmet, elinde tuttuğu Memmet Emmi'nin ipini naaşın yanına koymak

istedi. Defin işlerine nezaret eden caminin imamı, dini ritüeller arasında bulunmayan bu masum talebi şiddetle reddetti.

Sektörünün son mümtaz temsilcisi Hamal Sarı Memmet Emmi göçüp gitti, ipi İsmet'e yadigâr kaldı. Allah gani gani rahmet eylesin.

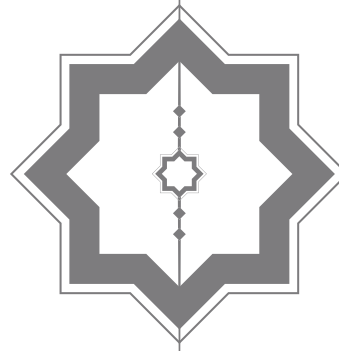

ŞEHİR MEDHİYESİ

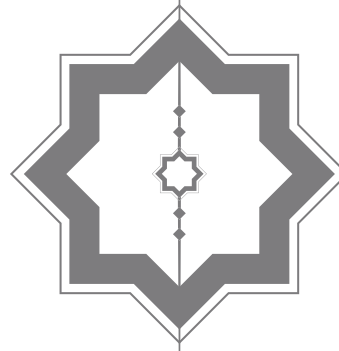

EVİNİ SEVMEK

Çocukluğunu sevgi ve huzurla, çocuk dünyasının ihata ettiği sınırsız hürriyet ile yaşamış bir insan, elbette çocukluğunun zamanlarını, avludan mahalleye, mahalleden şehre genişleyerek mekânlarını, çocukluğunu çocukça yaşamasına imkân veren bütün insanları, objeleri topyekûn çevresiyle birlikte sever ve özler. Bir daha asla kavuşamayacaklarımıza duyduğumuz özlem, burnumuzun direğini sızlatır. Yeniden tadabileceğimiz zevklere veya yaşayabileceğimiz güzelliklere duyduğumuz özlem, iştiyakımızı coşturur. Hiç yaşamadıklarımıza, lezzetini bilmediklerimize ait özlemlerimiz ise, ümitlerimizi hep canlı tutmamızı sağlar ve yaşama zevkimizi artırır. Güzelliklerle, hoşluklarla ve hoşnutluklarla geçmiş bir çocukluk, bir sıla değildir ve bu özlemi teskin edecek bir vuslat da yoktur.

Bir insan yaşadığı şehirde, köyde, mahallede, sokakta, evde çocukluğunu gerçekleştirme imkânını bulduysa; o insan çocukluğuyla beraber o mahalleyi, coğrafyayı, iklimi de sever. Doya doya yaşanmış bir ilk gençlik çağını insana yaşatan ne varsa, insan onları yaşadığı yerle birlikte sevgiyle yâd eder. Bunun aksi de geçerlidir. Çile, yokluk, keder, çaresizlik, gözyaşı ile geçmiş bir çocukluk veya ilk gençlik çağı, aynı zamanda mekânlarıyla birlikte sevimsiz ve menfi hatıralarıyla var olur ve insan bu mekânlar hakkında, yaşadıklarıyla şekillenen hisler taşır.

İliklerimize işleyen sert iklimine, kuru ve çorak toprağına, örtüsüz

ve haşin arazisine, çocuklarımızın istikbali adına içimizi karartan menfi iktisadi yapısına, hem ülkemizde hem dünyada hakkımızda peşin hükümlü kötü kanaatler doğmasına sebep olan menfur hadiselerin zeminini hazırlayan sosyal ve kültürel yapısına rağmen Sivas'ı hâlen ve hiç eksilmeden, aşkla, tutkuyla seviyorum.

Sivas'ı çok seviyorum, çünkü çocukluğumu çocuk gibi doyasıya bu şehirde yaşadım. Birkaç kamu binası dışında bütün binaların taşahşap karışımı inşa edildiği, en yüksek binanın üç katlı olduğu vakitlerin, şehrin ufuklarının beton bloklarla kapatılmadığı devirlerin çocuklarındanım. Mehmet Paşa Camisi'nin yanındaki evin üçüncü katında oturan insanların istasyona giren trenleri görmelerine mâni olacak hiçbir yüksek binanın bulunmadığı devirler.

Çocukluğumu ve ilk gençlik çağlarımı saadetle geçirdiğim evimiz, Bahtiyar Bostan Mahallesi'nde Çakır Nuri'nin Konağı namıyla maruftu. Sahip çıkıp korumayı beceremediğimiz önlü arkalı bahçesiyle muhteşem konağın çocuk yatak odası olarak kullandığımız kireç odasında beş altı kişi bir arada çocuk uykularının en tatlısını uyuyarak büyüdüm. Kerpiç duvarlı, ahşap tavanlı, sakız gibi kireç badanalı odada uykular uyku gibiydi ve bir gün öncesinin bedenimizi bitap düşüren oyun yorgunluklarını sabah uyanınca kümbet gibi yün yatakla saten örtülü yorganın arasında bırakır; akşama kadar yetecek yeni bir zindelikle güne başlardık. Apartman denen üst üste beton kutucukların yatak odasında kaçan uykumu otuz beş senedir arıyorum. Otuz beş sene sonra bir gün Safranbolu'da bir konakta çocukluğumunkine benzer bir odada yatağa uzanırken başım yastığa on santim kala dalmışım. Evet, kireç odamızı, o odanın uykusunu çok özlüyorum.

Gündüz bahçede, sokakta tadına doyamadığımız oyunlarımıza akşam evimizin sofasında devam ederdik. Sofada beş altı kişi minyatür kale top oynar, güreşir, uzuneşek, pabuç çitme oynardık. Altta üstte

rahatsız olacak hiçbir komşu varlığıyla kaygılanmazdık. Yan komşular zaten rahatsız olmazdı, zira içinde kıyamet kopsa bile müstakil ev dışarıdan bakınca asudelik ve sükûnet demektir. Evin altını üstüne getirirdik de erkeklerin yanında çocukları azarlamak, tedip etmek ayıp sayıldığı için hanımlar biz çocuklara kızamazlar, yalnızca evin büyüklerinden uyarılmamızı talep ederlerdi. Evin reisi statüsündeki amcam, *çocuk oyunla büyür,* bırakın oynasınlar, diye çok hoşumuza giden karşılık verirdi. Sofamızı, aile içi hiyerarşiyi ve aile hukukunu öğrendiğimiz sofadaki o oyunları çok özlüyorum.

Arka bahçeye bakan misafir odası, bayramlarda, kahve içme, nişan, kına yakma, taziye kabulü gibi özel merasimlerde kullanılırdı ve biraz resmî, diplomatik vazifesi vardı. Halı döşemeli ot yastıklarıyla sedir ve 20. yüzyılın başlarından kalma saltanat tahtı gibi görkemli dört tane ceviz koltuk, gömme dolaplarla bütünleşir ve eşyaların senkronizasyonu çift kanatlı kapısıyla misafir odasına ayrı bir güzellik katardı. Ticaretle uğraşan büyüklerimizin şehir dışından gelen misafirleri asla otele bırakılmaz, misafir odasında yatırılır ve ağırlanırdı. Yabancı da olsa, şehir dışından gelen misafirin otelde yatması evin hanımının misafir ağırlamayı beceremememesi olarak kabul edilirdi. Ben misafir odamızı da aile, akraba, komşu dayanışmasının ve misafiri baş tacı etmenin, bir ve beraber olmanın hatıralarıyla özlüyorum. Arka bahçemizde sulama amaçlı yaptırılmış bir havuz vardı. Aile büyüklerimizin ıyş u işret gibi itiyatları olmadığından havuzu sadece bahçedeki meyve ağaçlarını, maşalalara ekilen sebzeleri, yeşil sofra nebatını sulamak için kullanırdık. Bir de uygun mevsimlerde mahallenin çocuklarıyla o havuzda yıkanırdık. Elma, armut, erik, dut, şeftali, kayısı, ayva ve vişne ağaçlarının meyvelerini genellikle olgunlaşmadan ya taşla düşürür ya da ağaca tırmanır yerdik. Bostan dediğimiz arka bahçemizde domates, fasulye, hıyar, kabak, soğan, maydanoz, nane yetiştirir; uygun mevsimlerde oyunlarla eğlenirdik. Kışın kar diz boyu oluncaya kadar top oynar, kar diz boyunu geçince de kardan adan yapardık. Evimizin önündeki zemini kesme

sal taşları döşeli avlunun ortasında içine kooperatif dairesi sığabilecek ebatta küçük bahçemiz vardı. Annem zahmetli ev işlerinin arasında bin bir meşakkatle ve zevkle yediveren gülleri, karanfil, zambak, leylak, menekşe, karanfil, erguvan, inci gibi envaitür çiçek yetiştirirdi. Bahçenin iki yanındaki asmaların yaprakları, avlunun taşlık yoluna yazın gölgelik oluştururdu. Uygun mevsimlerde yemeklerimizi taşlık avluda yerdik. Ben bahçemizi, dünyadaki cennetimizi çok özlüyorum.

Evimizin sevmediğim tek yeri helasıydı. Ön bahçenin yola bakan kenarındaki helâya akşamları gitmek, biz çocuklar için biraz ürkütücüydü. Sabahları da cuma vakti caminin umumi helalarında sıra bekleyen cemaat gibi arka arkaya dizilir, sıramızı beklerdik. Küçük erkek çocuklar beklemez, bahçenin iki yanındaki hendeğe teşelşül ederlerdi. Kışın helâya gitmek, böyle bir konakta yaşamanın en müşkül tarafıdır. Eski ahşap evlerde yaşayan ve yaşlanan herkesin akıbetinde mutlaka bir bevliye hastalığı olmasının sebebi, bahçelerdeki helâlardır. Günümüz mimarisinin en beğendiğim ve fonksiyonel bulduğum yanı, modern ve rahat alafranga tuvaletleridir. Şimdi isteyenler taharet musluğuna sıcak su bile bağlatıyorlar. Oh …

Kırk yıl önce ortak yaşama kültürünün en kesif hissedildiği yer, kesinlikle sokaktı. Sokaklar, âdeta evlerin, bahçelerin tabii uzantısıydı ve yüz metrelik bir sokakta taş çatlasa karşılıklı on-on beş ev bulunurdu. Sabah saat sekizden sonra yaşlılar dışında hiçbir erkek evde kalmazdı ve sokaklar çocukların ve kadınların faaliyet sahası olarak kalırdı. Erkeklerini camiye, işe, çocuklarını okula yolcu eden kadınlar mutlaka evlerinin önünü süpürürlerdi. Büyükler, okul çağına gelmemiş çocukların göz önünde ve yalnızca kendi sokaklarında oynamalarına izin verirlerdi. Çocukların evin bir odasında tek başlarına oynayabilecekleri oyunları ve oyuncakları olmazdı. Kızlar çizgi çizer, seksek oynar, ip atlar; erkekler toprakla, çamurla, değnekle oynardı.

Kız çocuklarının sokak saltanatı en geç ilkokuldan sonra (5. sınıf) biterdi. Oğlan çocuklar için ise ilkokul çağında mahallenin diğer sokakları da keşfedilmiştir ve mahallenin diğer komşu sokakları, çocuklarıyla birlikte aşinadır. Her çocuk hem sokağına aittir, hem sokağının sahibidir. Bu mensubiyet duygusu, müşterek hareketin de temelini oluşturur. Katılma, paylaşma ve dayanışma hisleri, oyun ve eğlencelerle şekillenir ve pekişir; ilerleyen yaşlarda karakterin ve kişiliğin teşekkülüne de katkı sağlar. Ben sokağımızı, bütün evleriyle ve komşularıyla özlüyorum.

Bir topun peşinde akşama kadar birlikte oynayarak mutluluğu paylaşan çocuklara göre oda dolusu oyuncağıyla tek başına kalan çocuk ne kadar yalnız, mutsuz ve zavallıdır. Sokakta müşterek oyunlarla mutluluklar kuranlar, paylaşanlar ve çocukluklarını yaşayanlar, kendilerine çocukluklarını gerçekleştirme imkânını veren sokakları ve şehri seviyor ve özlüyorlar.

Ya modern zamanların şimdiki biçare ve zavallı çocukları … Şehrin oyun alanı, parkı, çocukları korkusuzca bırakabileceğimiz mekânları yok. Onların mutluluk kurup paylaşacakları bir sokakları, mahalleleri ve sevecekleri bir şehirleri yok. Şehir sevgisinden onları biz mahrum ettik. Cehaletle, köylülükle, geleceğimizi yok etme pahasına günübirlik rant beklentileriyle, bu güzel şehri biz katlettik; bu çarpık, çirkin, kimliğini kaybetmiş kenti biz yarattık. Çocuklarımıza sevecekleri, mensubiyetleriyle mutlu olacakları bir şehir bırakamayacağız. Çocuklarımız Sivas'ı sevmiyorlar. Öyle ya, **sevilen sevdirmeyince seven sevemez.**

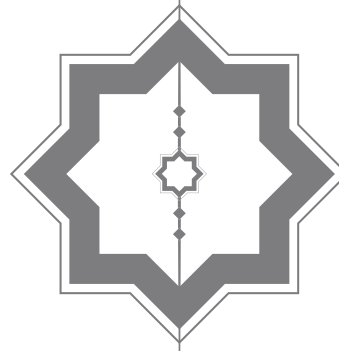

ŞEHRİ KOMŞULARDA SEVMEK

Osman Gazi, *"Bilecik kâfirlerinin senin katındaki hürmeti nedendir?"* diye sorulduğunda, *"Konşularımızdır. Biz bu vilayete garip geldikte bunlar bizi hoş tuttular."* diye cevap vermiş. Bu güzel söz gösterir ki gayrimüslim bile olsa komşu; hoşnut tutulması, hukuku gözetilmesi gereken muteber, muhterem bir emanettir ve kıymetlidir.

Cemiyetin temel dinamiklerini kökünden sarsan değişim anaforu en ağır tahribatı aile bağlarımızı örseleyerek ve komşuluk münasebetlerimizi çürüterek yaptı. Ailenin çözülmesi ve komşuluk hislerimizin sağırlaşmasıyla diğerkâmlık, hukuka riayet, mahlûkata saygı gibi asgari insani vasıflarımız da pörsüdü. Nicedir umursamaz, nemelazımcı, salt nefsini düşünen, çıkarcı, tamahkâr, mürai, gözü doymaz insanlardan teşekkül etmiş bir kitleyiz. Darvin'in evrim tezine dinî reddiyelerle itiraz ederken, baş döndüren süratle gelişen teknolojiye sentetik bir din gibi itaat ettik. Artık uğradığımız ahlaki çözülmenin telafisiz hasarlarına aldırış etmeyen fetişist köleleriz. Uzuvlarımız bir daha asla sağlığına kavuşamayacak kadar dumura uğradı.

İki hecelik "komşu" kelimesinin ne muazzam mana hazinelerini taşıdığını komşudan mahrum kalınca, komşularımızı komşusuz bırakınca hep beraber anlamış olmalıyız. Komşu kelimesi evlerin mesafe yakınlığını ifade etmek üzere lügatlerimizde ve pratiğimizde yine vardır; ama semantik açıdan ve cemiyet hayatının ilmeklerini ören beşerî mü-

nasebet akidesi olarak içi boşalmıştır. Akrabadan yakın görülen güzel komşuluk inşa etmenin sırrı ve hikmeti; bahçeli nizam, müstakil Türk evlerinin ve evlerin tabii uzantısı hâlinde kurulan sokakların teşekkülündeki sükûnete uyma ve mahremiyete hürmet prensibinde saklıdır. Müstakil Türk evinde, sakinleri için serazat hürriyet vardır. Ama aynı zamanda ananevi Türk evi, himlerle çizilen komşuluk hukuku önünde serapa edep, mahremiyet ve sükûnet demektir.

Çocukların gözünde emprovize oyun alanları olan sokaklar; anne babanın fiilî kontrolünü gerektirmediği için yaratıcı ve hayalî her çeşit oyunun oynanmasını mümkün kılmaktaydı. Bu oyunların bir parçası olarak evlerin avlu ve bahçelerinin de çocuklarca müşterek kullanılması komşular arası dostluk ve dayanışmayı pekiştirmekteydi. Sokakla mesken arasında irtibatı sağlayan avlu, Türk ailesi için hayat demektir; bu sebeple avluya "hayat" denir. Kadının sokağa taşmayan mahrem dünyası, avludaki hürriyetle hayat bulur. Erkekler evleri, avluları bina eder; kadınlar yan yana iki "hayat" arasında ünsiyet kurarak komşuluk inşa eder. Her evin bir diğeriyle silsile hâlinde irtibatı âdeta bütün şehri sevgiyle birbirine bağlamaktadır. Kadim şehirlerde herkes birbiriyle yerli komşu gibidir. Komşuluğun sırrı, kâmilen bahçeli nizam eski Türk evlerinin yerleşim düzeninde saklıdır.

Beş altı nüfusluk bir ailenin ikamet ettiği mütevazı bahçeli küçük bir evi yıkıp yerine aynı arsa üzerinde beş altı katlı bina yapmanın diyetini; altlı üstlü, karşılıklı dairelerde otuz kırk kişiyi sıkıştırıp tıkıştırmanın bedelini; haddi, hududu ortadan kaldırmak suretiyle ödedik. Bu hakikati, ancak müteahhit işi apartman dairelerinde yaşamak zorunda kalınca anlayabildik. Sükûnet ve mahreme uyma, şehir hayatındaki iskân ve nizamın temeliydi. Müşterek duvarlardan komşu hanelere yayılan karı koca tartışmaları, radyo televizyon gürültüleri, öksürükler, kahkahalar, öfkeler, terlik tapırtıları sükûneti yırttı; yatak odalarındaki muaşaka fısıltıları, banyodaki su şırıltıları mukavvadan farksız duvarlar-

dan bitişikteki komşunun evine sızarak mahremiyetin peçesini indirdi. Apartman, ahlakımızı çökertti. Bahçeli nizam evlerde can ciğer kuzu sarması komşuluklar kuran insanlar, ne gariptir ki apartman dairelerine taşınınca komşularıyla yüz yüze bakamayacak hâle geldi.

Bir apartmanın ikinci ve dördüncü katında oturan iki komşunun arasındaki mesafe, üçüncü katın taban ve tavan arasındaki yükseklik kadardır, azami üç metre. Bir gece yarısı, ikinci katın sakinleri kan uykudayken dördüncü katta oturan birisi terlikle mutfakla antre arasında tek tek basarak yürüse, alttaki daire sakini biraz da pimpirikliyse zelzele zannıyla pekâlâ kendini don fanila sokağa atabilir.

Apartman hayatında duvarları, tabanı, tavanı, ortak kullanmayı mecbur kılan bir fiziki yakınlık olmasına rağmen insanlar birbirinin hastasından, cenazesinden habersiz veya kayıtsız yaşamaktan rahatsız olmamaya başladı. Bütün aşinalık, merdiven başlarında, asansör kapılarında, sahanlıklarda karşılaşınca yüzlerden gönüllere nüfuz etmeyen kuru bir tebessümden ibaret kaldı. Hâlbuki sevgisi, şefkati, merhameti sokağın bütün çocuklarına yeten kadınlar vardı. Bu mübarek anneler, oynayıp acıkan oğlunun eline arasında birazcık peynir bulunan ekmeği tutuştururken aynı nimetten oğlunun oyun arkadaşlarını da mahrum bırakmaz, dürümle ikramlardı.

Evlerde komşular için alınmış tedbirler vardı. Çocukluk zamanlarımda fırınlar akşamın karanlığına kalmadan kapandığı için, vaktinde ekmek tedarik edemeyen komşular olabileceği düşünülerek ihtiyaçtan fazla ekmek alınırdı. Zira komşuların *"Fazla ekmeğiniz varsa, verir misiniz?"* taleplerine sıklıkla rastlanırdı. Bir kâse yoğurt, yarım limon, bir kaşık salça, bir fiske pul biber, iki tutam maydanoz için evin küçüğü bir koşu komşunun kapısını vururdu. İhtiyaçlar için gelgitlerle kapıdan kapıya aslında komşuluğa mekik dokunurdu. Marketler ağzımıza kadar gireli komşudan basit ihtiyaçları tedarik etmenin insani güzelliğini yitirdik.

Henüz çocukluk demlerimdeyken komşunun, komşuluğun, komşu hukukunun ne kadar mühim olduğunu anlayabileceğimiz bir sokak ikliminde yaşadık. Aileler nezdinde her komşunun farklı bir yerinin, kıymetinin olduğunu ziyaretlerin sıklığından, seyrekliğinden; büyüklerimizin tavır ve münasebetlerinde araya koydukları mesafelerin uzaklığından, yakınlığından ve hitap tarzındaki samimiyetten, resmiyetten öğrendik. Karşı komşumuz Adalet Teyze/Anne'nin en muteber ve hatırlı komşumuz olduğunu anladığımda kendimi de yeni fark edecek kadar küçücük bir çocuktum.

Hafızamın en derin mahzeninde saklı ilk hatıralarım arasında kanatlı kapımızın eşiğinde ağabeyimle çamurdan oyuncak yapmamız ve nenemin vefatı vardır. Nenem vefat ettiğinde ben dört yaşımda idim. Öldüğü güne kadar ailemizin ömür boyu değişmez tabii reisi statüsündeki büyük amcamı avluda ağlarken görmek beni hem şaşırtmış hem de korkutmuştu. Küçücük bir çocuğun kendince dünyanın en kudretli insanının acze düştüğüne şahit olması çok dramatik bir durumdur ve ancak tecrübe edenler anlayabilir. Cenazeden birkaç gün sonra olmalı, amcam bütün aile efradının bir arada bulunduğu bir akşam yemeğinde artık mahallemizin, sokağımızın büyüğünün Adalet Teyze olduğunu, bir dediğinin ikilenmemesi, hürmette kusur edilmemesi gerektiğini yengemle anneme ve tabiatıyla biz çocuklara tembih etti. O günden sonra teyze unvanı anneye dönüşerek Adalet Anne'nin evimiz, ailemiz üzerinde bir nevi fahri kayınvalide statüsüyle yetki ve mesuliyet devri başladı. Adalet Anne, sık sık evimize uğrar, rutin teftişini yapar; büyük elti olduğu için mutfak ve kilerden birinci derecede mesul müdire pozisyonundaki yengeme öğleye, akşama ne yemek pişeceğini sorar; yengemin cevaplarına göre icap eden tembih ve tavsiyelerini esirgemezdi. Sulu köfteye ne kadar bulgur, ne kadar et konulacağını, harcın ne kadar yoğrulacağını, suda ne kadar süreyle kaynatılacağını; tereyağı, soğan, salça ve kuru naneden mürekkep soharıcın ne zaman ilave edileceğini söyler, giderdi. Akşam hazırlanan yemekten bir bakır tas içerisinde

biraz da kalite kontrol ve lezzet testi niyetiyle Adalet Anne'nin evine gönderilirdi. Ertesi gün aynı tası, içerisinde başka bir yemekle evimize getiren Adalet Anne, umumiyetle medhüsena ile yengemi taltif eder; nadiren ikazlarıyla daha iyisinin ve güzelinin nasıl olacağını söylerdi. Bu destursuz komşulukla öyle bir yakınlık kurulmuştu ki, zaman zaman komşuların akrabaları birbirine misafirliğe gider, gelirdi. Adalet Anne'nin bütün akrabalarıyla tanışırdık, o da bizim akrabalarımızla görüşür ve statüsü sebebiyle hürmet görürdü. Nenem, amcam, babam, Adalet Anne, kocası Ahmet Emmi, hepsi de rahmete gitti. İnanıyorum ki, fâni dünyada en güzel şekilde yaşadıkları komşulukları uhrevi âlemde devam etmektedir.

Him komşumuzun Sivasspor'un maçını seyretmeye gittiği Kayseri'den diğer kırka yakın kişiyle beraber cenazesi gelince sokağımıza günlerce, aylarca matem havası çökmüştü. Düğünler, sünnetler tehir edildi; iptali mümkün olmadığından yapılacağı zaman yine cenaze sahiplerinden münasip bir lisanla müsaade istendi. Amcam bu acı hadisenin hemen akabinde, bir akşam yemeği esnasında sofrada biz çocuklara, *"Komşumuzun yetim çocukları size emanettir, onları üzmeyeceksiniz, üzdürmeyeceksiniz, her yerde ve her zaman koruyacaksınız."* diyerek yetime karşı mesuliyet hissi taşımayı öğretmişti. Ben ilk fırsatta iki yaş küçüğüm yetim çocukla kollarımızı çiziktirip kanayan yerleri üst üste getirip kan kardeşi oldum, ablası da kız kardeşim oldu. Mahalledeki her oyunda yetim arkadaşım imtiyazlıydı, amcam onu ve ailesini bana emanet etmişti, belki o farkında bile değildi; ama o emanet yetimleri ben kendimce himayeme almıştım. Yetim komşu çocuklarının iki tane de kendilerinden birkaç yaş büyük halaları; incecik ve gencecik dul annesi, nur yüzlü, tatlı sözlü babaannesi ve asabi mizaçlı, yaşlı bir dedesi vardı.

Evlerin henüz kaloriferle tanışmadığı o senelerde yakacak malzeme; odun, daha ziyade kömür ve hayvan besleyen bazı evler için belki

biraz tezekti. Sivas'ta kışlık ihtiyaçlar güz mevsiminde tedarik edilir; lüzumunda kullanılmak üzere kilerlere, mahzenlere, depolara kaldırılır. Yakacak ise, güzü beklemeden ve bahar çıkar çıkmaz bir sene sonrası için at arabalarıyla getirilir, evlerin kapılarına yığılır. Yakacağı odunluğa, kömürlüğe taşımak, hamala, işçiye para vermemek için hane halkının yüksünmeden vazife kabul ettiği işlerdendi. Bahar yaz arası bir mevsimde sokağa giren kömür yüklü at arabasında, arabacının yanına kurulmuş yaşlı dedeyi görünce, onun yaşlı hâliyle kömür taşıma işini üstlenemeyeceğini düşündüm. Küçük yaştaki yetimden başka evde erkek olmadığı için mahallenin erkek çocuklarıyla kömür taşıma işini organize etmeye karar verdim. Beş altı emsal komşu çocuğuyla işe koyulduk. Tenekelerle, alüminyum kovalarla kısa sürede kömürü, bahçenin yan tarafındaki kömürlüğe taşıdık. Biz kömür taşırken banyoyu hazırlayan babaanne, sırayla hepimizi sabunlayıp lifleyerek çimdirdi. Evlerimizden getirttiği temiz çamaşırlarımızı ve kıyafetlerimizi giydirerek bizi yolcu etti. Bilahare de yıkayıp kuruttuğu üstümüzü başımızı evlerimize gönderdi.

Bir başka komşuluk hikâyesi …

Sütçü Ali'nin Taşlı Sokak'taki bu ahşap evinin hemen bitişiğindeki him komşusu orta yaşın üzerinde bir kadın, çocuklarının yurdunu yuvasını kurduktan kısa bir müddet sonra kocasını kaybetmiş, evde yalnız kalmaya başlamış. İstanbul'da iş güç kuran oğlu, yalnız kalan annesini yanına almaya karar vermiş. Oğlunun talebine rıza gösteren kadın, bir akşam Sütçü Ali'ye misafirliğe gelmiş, durumu arz ederek evini satma niyetinde olduğunu belirtmiş. Sonra da, *"Ali Efendi, evimi sana teslim ediyorum, kaç lirayı münasip görüyorsan kabulümdür. Eğer sen almak istemezsen, kimi komşuluğa münasip görüyorsan, yine takdir ettiğin fiyata ona sat. Olur ya, ben satarsam belki memnun ve hoşnut olamayacağın biriyle komşuluk etmeye mecbur kalırsın, bu vebalin altına giremem. Ev de, komşuyu tercih etmek de senin hakkındır."* demiş. İstanbul'a gitmeden de evin anahtarını

Sütçü Ali'ye bırakmış. Ev alma, komşu al; ev satma, komşuya ver.

Memleketimizin renkli, simalarından esnaf fenomeni merhum Hüseyin Onar'dan dinlediğim bir hatıra:

Hüseyin Emmi henüz okul çağına yeni gelmiş bir çocuk olduğuna göre sene 1935 filandır. Hüseyin Emmi'nin babası son esnaf ve erkân şeyhi Manav Mehmet Emmi, aile efradıyla beraber Sivas'ın en eski mahallelerinden Yahya Bey'de oturmaktaydı. Belediyelerin şehir temizliğinde sokak aralarını hizmet sahalarına henüz almadıkları devirlerde sokak sakinleri, sabah namazına giden erkeklerini yolcu ettikten sonra kapılarının önünü süpürürlerdi. Bu rutin ve gönüllü hizmet sokağı müşterek hayat sahası kabul eden yan yana, karşı karşıya komşuların aynı zamanda selamlaşma, birbirlerinin hâlini hatırını sorma ve birbirinden haberdar olma faslıydı.

Hüseyin Emmi'nin annesi her ne olmuşsa bir sebebe istinaden karşı komşusuyla lafları karşılaşmak suretiyle dil nizası etmişler. Her iki kadın da arkalarını dönüp evlerine çekilmişler. Vakit akşam olunca Hüseyin Emmi'nin annesi kendi kendine söylenerek evin içinde ne yaptığını bilmez şekilde dönmeye başlamış. Karşı komşusu kimsesiz, dul bir kadındır ve yapayalnız yaşamaktadır. Yegâne can şenliği komşularıdır. O biçareyi komşudan, komşu sesinden, alakasından mahrum etmenin büyük bir vebal, büyük bir günah olduğunu düşünerek pişirdiği akşam çorbasından gönül alma niyetiyle bir kâse de oğlu Hüseyin'le karşı komşusuna göndermiş. Giderken oğluna sıkı sıkıya tembihlemiş:

> *"Oğlum, filan teyzene söyle, küsecekse küssün, amma sabahları kapıya bir tas su döksün ki, sağ olduğunu, sağlıklı olduğunu bileyim."*

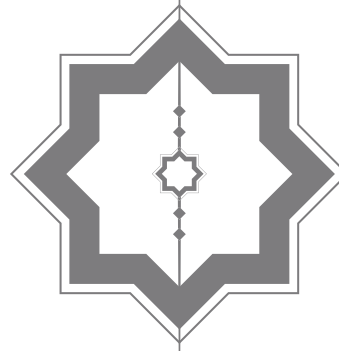

DAÜSSILA / NOSTALJİ MARAZI

Muhterem Beşir Ayvazoğlu, İsmail Hami Danişmend'in Türklük dergisinin Ocak 1940 tarihli onuncu sayısındaki "Bursalıların Bursacılığı" başlıklı makalesinden bir pasaj iktibas ederek 2002'de yayımladığı "Aydınlarımızın Bursa Sevgisi Nasıl Başladı?" yazısında şu satırlara yer verir:

> *İsmail Hami Danişmend, "Bursalıların Bursacılığı" başlıklı yazısında, bir gün Paris'te, Lüxembourg bahçesinde dolaşırken karşılaştığı Türkçe konuşan yaşlı bir kadınla genç bir kızdan söz eder. Kız, sürekli "Bursa! Bursa!" diye inlemekte, yaşlı kadınsa onu çaresizlik içinde teselli etmeye çalışmaktadır. Evliya Çelebi'nin tasvir ettiği Bursa dilberlerini hatırlatan bu güzel kızın hep aynı noktaya bakan donuk gözlerindeki ürkütücü tuhaflığı fark edince meraka kapılarak yaşlı kadınla konuşan İsmail Hami şöyle devam ediyor:*
>
> *"Bursa'dan çıkalı bir sene olan Bursalı kız, doktorların nostalgie(-daüssıla) dedikleri hastalığa uğramış. Hastalığın seyri ilerledikçe, hastanın gözünde Bursa şehirlikten çıkıp şahıslığa geçmiş; hayalinde Bursa isminde dağ gibi bir delikanlı peyda olmuş ve işte bu muhteşem gencin hasretiyle yanan kız, hiç durmadan, hep 'Bursa. Bursa. Bursa!' diye sevgilisini sayıklayıp duruyormuş."*
>
> *İsmail Hami, Avrupa'da bu hastalığa en çok İsviçrelilerin tutuldu-*

ğunu, bunun herhalde tabiat güzelliğiyle, özellikle dağların güzellik ve ihtişamıyla izah edilebileceğini belirttikten sonra, "Paris'te" diyor, "Bursa'yı dağ gibi bir delikanlı şeklinde şahıslandıran hasta kız, eminim ki, o muhayyel gencin ihtişamını Uludağ'ın azametinden almıştır."

Çek roman nazariyatçısı ve yazar Milan Kundera'nın kendine ve kentine yabancılaşmayı, göçü, hatıralara sığınmayı, maziye hasreti ve eve, memlekete dönüşün duygu karmaşasını anlattığı 'Bilmemek' romanının kahramanı İrena da hatırlattıklarıyla tıpkı Bursalı kız gibi nostalji malulüdür.

İrena, Sovyetler 1968'de Prag'ı işgal edince diğer pek çok vatandaşı gibi doğduğu, çocukluğunu ve gençliğini yaşadığı memleketini terk eder; kocası, kızı ve karnındaki bebeğiyle Paris'e yerleşir, yeni bir hayat kurar. Ancak geçen yirmi sene içerisinde sürekli Prag'daki hatıralarının hüznüyle ve bir gün eve dönüşün hayalleriyle yaşar. Soğuk savaş yıllarının sona ermesiyle elli yaşlarında olgun bir kadın olarak Prag'a dönen İrena Paris'te yaşadığı yabancılık duygusunu bu defa kendi memleketinde hisseder.

Psikoloji terminolojisinin tedavilik bir maraz olarak kabul ettiği nostalji, galiba her insanın en azından hayatının yaşlılık döneminde duçar kaldığı bir dert. Bu illetin müzmin seyrettiği insanların iflah olmaz hasretleri ancak toprakta sona eriyor. Türkiye'de aş, iş, eş gibi muhtelif sebeplerle mitili sırtına sarıp terk-i diyar eden insanların hane başına en fazla isabet ettiği şehir zannımca Sivas'tır. Fakat doğduğu memleketi terk etmenin en acı ve ağır gerekçesi, hayat alanının tehlike ve tehdit altında kaldığını görerek hicrete mecbur olmaktır.

Vefatından bir sene evvel tanıdığım kadim Sivas Ermenilerinden müteveffa Payel Güllüdere'den dinlediğim bir gerçek hayat hikâyesi,

İsmail Hami'nin anlattığı Bursalı genç kızın veya Milan Kundera'nın romanını yazdığı İrena'nın trajedisinden daha az ıstırap ve hüzün verici değildir.

1970'li yıllarda Sivas Valisi Celal Kayacan (Belki de Ali Rıza Yaradanakul), Afyon Sokağı'nda telkâri ve savat gümüş işçiliğinin mahir ustası Manuk Güllüdere'yi (Payel'in babası) makamına davet ederek Amerika'dan valilik makamına gönderilen otantik Sivas ağzıyla yazılmış bir mektubu okuması için kendisine uzatır.

"Hörmetli Sivas Valisi,

Ben Ağ Değirmen Mahlesi'nde doğdum, Bezirci Tarlası'nda böyüdüm. Hemi öksüz hemi de yetim idim, beni emmimin uşakları böyüttü. Soğna 1924'de Amarika'ya geldim. Üç tene oğlum, bi tane gızım oldu, on bir tane de torunum var, şimdik 72 yaşımdayım. Biliyorum ki benden çok güçcüksün, kabul buyurursan sen de benim evladım sayılırsın.

Vali beg oğlum, senden bi iricam var. Eğer ki bizim maşatlıktan (mezarlık) bi avuç topraknan, bi bişirimlik madımah yollarısan beni berhudar edersin, hemi de ellerinden öperim. Burda sorduk, Sivas'ta Amarikan konsulatı yokmuş, olsayıdı onlardan ister sağa zahmet vermez idim. Oralarda kimim kimsem de yoh. Buradaki Türk konsulatına oğlum getti, onlar da bu istediğimi eger biri Angaradaki Amarikan konsulatına yollarısa, oradaki memurların tez elden buraya göndereceğini söylemişler. Biz de onlara telefon ettik, söyledik, onlar da eğer Sivas'tan biri yollarısa tez elden bize ulaştıracahlarını söylediler. Onun için ben de bu mektubu yazdırdım. Ben bu mektubu böyük gelinime yazdırdım, çoh eyi Türkçe bilmiyor, yağnış bi şey yazmışsa gusura galma. Eğer yollarısan da sağ ol, yollamasan da sağ ol. Emme bil ki, yollarısan böyük sevap etmiş olursun. Eğer bir

masarifi de varısa, yaz ki yolluyam. Şimdiden sağ olasın."

Vali, Ulaş'tan madımak, maşatlıktan da toprak getirttiği, hepsinin paketlendiğini söyleyerek Manuk Usta'dan da uygun bir cevabi mektup yazmasını rica eder.

Manuk Usta, Gücük Apel'in torunu olduğunu, elan Sivas'ta yaşadığını, şehirdeki Ermeni hane sayısını ve nüfusunu, esnaflık ve zanaat işleriyle iştigal ettiklerini, huzurlarının yerinde olduğunu bildiren birkaç satır yazı karalar. Mektuplaşma ihtimalini düşünerek kendi adresini de yazar. Ve iyi niyetli gayretine mukabil Vali'ye teşekkür eder.

Bir müddet sonra Amerika'dan gelen Ermenice yazılmış bir mektubu okumak üzere Sivas'ta o zaman Ermeniceyi en iyi bilen kişi, Payel'in Bedik dayısının evinde ailece toplanılır. Bedik dayı mektubun her satırını büyük bir dikkatle okurken odadaki herkes hüzünlü iç çekişlerle ve gözyaşlarıyla dinler:

Sevgili kardeşim Manuk Güllüdere,

Ben Agop'un ortanca oğluyum; nasılsınız, iyi misiniz? İnşallah iyisinizdir. Size çok teşekkür ederiz. Vali Bey'in yolladığı toprağı ve madımağı aldık, çok makbule geçti. Ayrıca yolladığınız mektup da bizi çok mutlu etti. Sivas'ta hâlâ o kadar Ermeni yaşadığını bilmiyorduk, çok şaşırdık. Sizleri tanımasak da bir Sivaslı olarak hepinize bol bol selam ederiz. Mektubunu okuyunca babam, "Bakın siz üç gardaş bi bacısınız, bundan böyle dört gardaş bi bacı oldunuz" dedi. Sevgili kardeşim, babam iki senedir yatalak hastaydı, yerinden hiç kalkamıyordu. Hele son altı aydır durumu çok kötüydü, bir türlü ölemiyordu! Yolladığınız toprağı yastığının altına koyduk, tarif ettiği şekilde o otu da pişirdik, iki üç kaşık yedi ve öldü! Evet, kardeşim babamız öldü, hepimizin başı sağ olsun."

Sivas'ın veya herhangi bir taşra şehrinin hâlâ kendisini terk edenlerin burunlarının direği sızlayarak özleyecekleri bir "medine" olabilmesi, kelimenin içini dolduran bütün manalarıyla şehrin ve şehirlilik ruhunun teslim olmadığını gösterir. "Çıkmadık candan ümit kesilmez." fehvasınca hastayı diri tutmaya çalışmak da "kültür şehri" apoletini hak ettirecek medeni bir tavırdır.

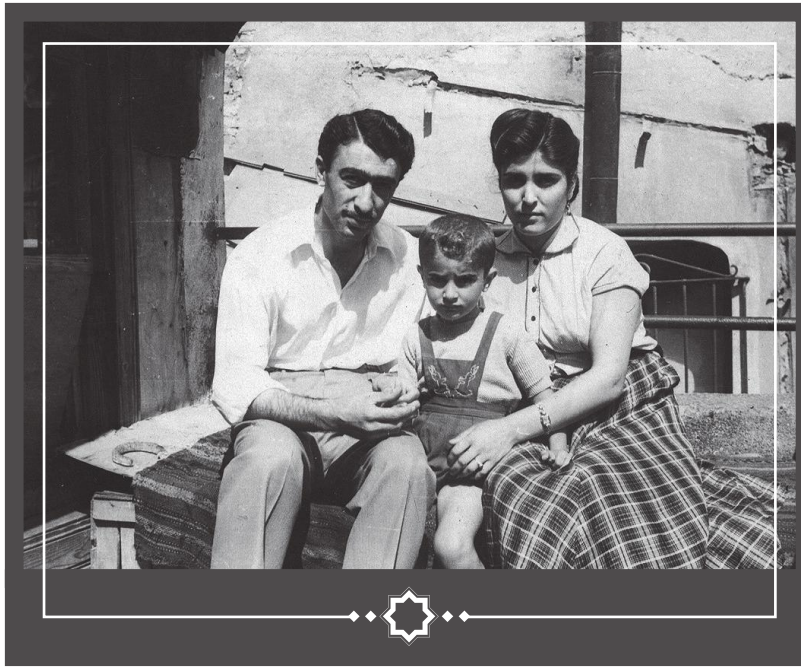

(Sivas'ta telkâri ve savat gümüş işçiliğinin mahir ustası Manuk GÜLLÜDERE, eşi Anna ve oğlu Payel... Fotoğraf: Şuşanik YENİCE arşivi.)

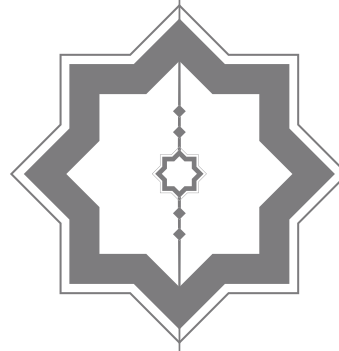

HATİME NİYETİNE

"Kalbimde bir hayali kalıp kaybolan şehir,
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir!"

Yahya Kemal

Doğduğu ve annesinden akıncı cetlerinin hatıralarını dinleyerek büyüdüğü Üsküp'ü kaybetmemizin derin hicranını bir ömür boyunca hep yaşayan Yahya Kemal, ancak şehrin kalbinde kalan hayaliyle teselli buluyordu.

Çok şükür, memleketimizin semalarında bayrağımızın hâlen dalgalanmakta, ezanımızın işitilmektedir. Hal böyleyken hâkim hayat tarzına bakarak ezan ve bayrak dışında şehirlerimizde Müslüman Türk kimliğinin mevcudiyetini gösteren bir emareden bahsedemeyiz. Bir asırdır milli coğrafyamızın dışında kalan Üsküp, Bosna, Prizren, Kosova gibi şehirlerin tarih, kültür ve insan malzemesi bakımından hudutlarımız içerisindeki şehirlerimizden daha fazla Müslüman Türk şehri halinde kalabilmesi pek manidardır. Yahut tersinden söyleyelim, Türkiye'deki şehirlerin adeta Müslüman Türk şehri hüviyetinden kurtulmak istercesine değişerek mezkûr şehirler kadar bile bir Türk şehrine benzememesi, duçar kaldığımız kültür deformasyonunun encamını göstermektedir.

Doğrusu, Sivas'ta yaşamayı değecek bir şey kalmadığını düşünmeme sebep olabilecek pek çok olumsuzluğa kısa günde kırk kere şahit oluyorum. Şehre hükmeden kakofoni yüzünden, içimden bir sesin sık sık göçü kamyona yükletip nakl-i hane etmeyi ihtar ve telkin eden hitabını duyuyorum. Lakin hoyratlığın sadece şehrimizin hudutlarına tıkıştırılacak bize mahsus mahalli bir nitelik olmadığını; üstelik Vandalizm, trafik kaosu, imar kepazeliği gibi birçok olumsuzluğun İstanbul başta olmak üzere bütün memleket sathında gemi azıya almış vaziyette bulunduğunu biliyorum. Yanılıyor muyum, eline yüzüne bakılır şehir kaldı mı? Biri birinden yüzü kara yavrularım!

Sivas'a ve bütün şehirlere dair sitemlerimiz, haklı ve yerindedir. Ancak Sivas'ımızın kahrını çekilir kılan hiçbir değerin bulunmadığını söylemek sadece nahak bir sitem olmaz, dostlara bühtan olur. Hâlâ kapısı çalınıp hatırı sorulacak kavim hısımımız, selam verilip çayı kahvesi içilecek esnaf ahbabımız, *"ölüde diride"* yârenlik edecek eşimiz dostumuz var. Çok şükür, çok şükür…

Önce de bahsetmiştim: Sivas, hayalimizdeki şehir olmayabilir, lakin hayatımızdaki şehirdir. Artık yabancısı sayılsak da …

"Ne güzel seni sevmek böyle uzaktan
Ve seni düşünmek bir çocuk hevesiyle..."